

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BATMAN'DA PETROLÜN BULUNMASI,
KENTE SOSYOEKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL
ETKİLERİ (1940-1970)**

**HAZIRLAYAN
Serhat AKCAN**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM**

BATMAN-2018

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAYI

Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM danışmanlığında Serhat AKCAN tarafından hazırlanan **“Batman’da Petrolün Bulunması, Kente Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Etkileri (1940-1970)”** adlı tez çalışması 13/04/2018 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan

Prof. Dr. Mustafa Nuri TÜRKMEN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Tekin İDEM

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

İmza

.....

.....

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat KORKMAZ
SBE Müdür V.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Serhat AKCAN

13.04.2018

ÖNSÖZ

Doğduğum ve yaşadığım yer olan ‘Petrol Kenti’ Batman’ın, petrol tarihini ve Batman’a etkilerini konu olan Yüksek lisans tezini yazmanın mutluluğunu yaşıyorum. Türkiye’deki petrol faaliyetleri ile ilgili daha önce yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmış olmasına rağmen Petrol kenti olan Batman’ın petrol tarihi ve kente etkileri ile ilgili kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Cumhuriyet döneminde kurulan ve ortaya çıkan kent, petrolün ve petrol sanayinin ortaya çıkardığı bir şehir olarak gelişmiştir. 1936 yılında bucak statüsüne getirilen o dönemki ismiyle İluh, 1940 yılında Beşiri sınırları içerisinde bulunan Meymuniye Boğazı’nda petrolün keşfi ve petrol sanayisine bağlı olarak, kurulan Rafineri sayesinde hızla gelişerek 1955 yılında belde, 1957 yılında ilçe ve 1990 yılında il statüsüne kavuşmuştur. 1940’lı yıllarda 13 haneli bir köyden 400.000 kişilik bir nüfusa gelmiştir. Yüksek lisans tezinde Batman’ın 1970 yılına kadar yani Petrolün ve petrol sanayisinin şehrin sosyoekonomik ve sosyokültürel yaşamında önemli fakat tek başına belirleyiciliğini kaybettiği, şehirdeki istihdamı TPAO’nun karşılayabilmesinin çok üstünde olduğu, şehirdeki büyümenin artık TPAO’ya bağlı olmadığı kırdan kente göçün arttığı döneme kadar incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında değerli zamanını, emeğini ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üy. Tekin İDEM’e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalarında bana yardımcı olan ve destek sunan arkadaşlarım Makine Mühendisi Yunus Tekin’e, Petrol ve Doğalgaz Mühendisi Önder Künteş’e ve Batman Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına şükran borçlarımı belirtmek isterim. Bu arada Eğitimimi sürdürdüğüm süre boyunca bana her daim destek olan başta anneme, babama, eşim Nesibe’ye çocuklarım Veysel ve Osman’a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Serhat AKCAN
BATMAN-2018

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BATMAN'DA PETROLÜN BULUNMASI,
KENTE SOSYOEKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL ETKİLERİ (1940-
1970)

Serhat AKCAN
Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Tekin İDEM
2018, 166 Sayfa

Bu çalışmanın amacı; Siirt ilinin Beşiri ilçesinin İluh nahiyesi olarak kayıtlara geçen 1990'da vilayet statüsüne kavuşan Batman'ın 1940 yılında bölgede petrolün bulunması sonrasında yaşamış olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel değişimi ortaya çıkarmaktır.

Çalışmanın neticesinde 1940'ların başında küçük bir nahiye iken 1955 yılında belde, 1957 yılında ilçe ve son olarak 1990 yılında vilayete dönüştüğü görülmüştür. İdari anlamdaki bu değişim sosyal alanda da gözlemlenmiş; 1940'ların başında 409 olan bölge nüfusu petrolün bulunması, TPAO'nun kurulması sürecinde dışarıdan sürekli bir göç almıştır. 1970'lere gelindiğinde nüfus 50.000'lere ulaşmıştır. TPAO'da çalışan personellerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla alt ve üst yapısı son derece gelişmiş, sosyal kompleksleri bulunan bölgeye yönelik bir kent modeli ortaya çıkarılmıştır. TPAO Site sakinlerinin ihtiyaçlarının karşılanması, moral ve motivasyonlarının artırılması amacıyla gerçekleştirilen sosyal ve kültürel faaliyetler kentin büyük bir canlılık kazanmasına da neden olmuştur. Bu faaliyetlerin organizasyonunu sağlayan kurumlar ise elde ettikleri başarılarla sadece bölgede değil ülke genelinde tanınmışlardır.

Nahiye statüsünde bulunduğu yıllarda sadece 1 ilkokul mevcut iken 1967 yılında 4 ilkokul, 1 ortaokul ve 1 kız sanat okulu ve 1 akşam kız sanat okulu ile eğitim alanında da büyük bir aşama kaydedildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Batman, Petrol, Rafineri, İluh, Raman Dağı, TPAO

ABSTRACT
(M. Sc. Thesis)
THE SOCIO-ECONOMIC AND SOCIO-CULTURAL EFFECTS OF
DISCOVERING THE PETROLEUM IN BATMAN CITY (1940-1970)
Serhat AKCAN

Batman University
Institute of Social Sciences
History Master Science
Thesis Advisor: Asst. Prof. Tekin İDEM
2018, 166 Page

The aim of this study is to reveal the social, economic and cultural changes after discovering petroleum in 1940 at Batman city, which was firstly registered as İluh township of Beşiri town of Siirt province and obtained the provincial status in 1990.

As a result of this study it is seen that while in 1940 the small town ship İluh becomes municipality, named Batman, in 1955 and it was transformed into the county in 1957 and finally into the province in 1990. This administrative change is been observed in social area also; At the beginning of the 1940's, the population of 409 had a permanent migration from the outside in the process of the drilling of petroleum and the establishment of TPAO. By the 1970s, the population reached 50,000. In order to meet the necessities of the personel working in TPAO, a city model for the region has been uncovered, which has a highly developed sub-structures and social complexes. The social and cultural activities aimed at meeting the necessities of the residents of TPAO and increasing their morale and motivation have also contributed to the vitality of the city. The establishments that organized these activities have been recognized not only in the region but also throughout the country, with their excellent achievements.

While there was only one primary school during the years when it was a district, it is seen that there was a big improvement in education in 1967 with 4 primary schools, 1 secondary school, 1 girls art school, and 1 girls evening art school.

Keywords: Batman, Petroleum, Refinery, İluh, Raman Mountain, TPAO

İÇİNDEKİLER LİSTESİ

ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	III
İÇİNDEKİLER LİSTESİ.....	V
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VII
HARİTALAR LİSTESİ.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
RESİMLER LİSTESİ.....	X
EKLER LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
DÜNYADA ve TÜRKİYE’DE PETROLÜN TARİHÇESİ.....	3
1.1. PETROL NEDİR.....	3
1.2. DÜNYADA PETROL.....	5
1.3. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM PETROL.....	9
1.4. CUMHURİYET DÖNEMİ PETROL (1923-1954).....	14
1.4.1. 792 Sayılı Petrol Kanunu’nun Kabulü.....	17
1.4.2. Petrol Arama Ve İşletme İdaresinin Kurulması.....	18
1.4.3. MTA Enstitüsünün Kurulması.....	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
BATMANDA PETROLÜN BULUNMASI VE ŞEHRE SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	26
2.1. BATMAN İLİ.....	26
2.2. RAMAN DAĞI MEYMUNİYE BOGAZINDA İLK PETROL KEŞFİ.....	28
2.3. MEYMUNİYE BOĞAZI VE BATMAN RAFİNERİLERİNİN KURULMASI.....	36
2.3.1. Meymuniye Boğazı Rafinerisi.....	36
2.3.2. Batman Tecrübe Rafinerisi.....	37
2.3.3. Batman Modern Rafinerisi.....	40
2.4. 6326 SAYILI PETROL KANUNU VE TPAO.....	46
2.4.1. 6326 Sayılı Petrol Kanunu.....	46
2.4.2. TPAO’nun Kuruluşu.....	48
2.5. BATMANDA TPAO İŞÇİLERİNİN İLK GREVİ.....	49
2.6. BATMANDA PETROLÜN BULUNMASININ EKONOMİK HAYATA ETKİLERİ.....	52
2.6.1. Devlet Demir Yolları Batman İstasyonunun Açılması.....	52
2.6.2. Eşkiya Koçero.....	61
2.7. BATMANDA PETROLÜN BULUNMASININ SOSYAL HAYATA ETKİLERİ.....	67
2.7.1. TPAO Sosyal Tesisleri: Site Mahallesi.....	67
2.8. EĞİTİM ALANINDAKİ GELİŞMELER.....	71
2.8.1. Atatürk İlk ve Ortaokulu.....	71
2.9. SAĞLIK ALANINDAKİ GELİŞMELER.....	74
2.9.1. TPAO Dispanseri.....	74
2.10. SPORTİF FAALİYETLER.....	76
2.10.1. Batman Petrolspor Kulübü.....	76
2.11. KÜLTÜR VE SANAT ALANINDAKİ GELİŞMELER.....	80
2.11.1. TOPRAĞIN KANI FİLMİ.....	80

2.11.2. TPAO Batman Orkestrası.....	85
2.11.3. TPAO Site Sineması.....	92
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	95
İLÜH KÖYÜNÜN BATMAN KENTİNE DÖNÜŞÜMÜ BÜYÜMESİ VE	
GELİŞMESİ	95
3.1. İLÜH KÖYÜ.....	95
3.2. İLÜH NAHİYESİ 1937-1955 DÖNEMİ.....	96
3.3. İLÜH NAHİYESİNİN BATMAN KENTİNE DÖNÜŞÜMÜ, BÜYÜMESİ VE	
GELİŞMESİ DÖNEMİ 1955-1970 DÖNEMİ.....	101
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	109
CUHMURBAŞKANLARI VE BAŞBAKANLARIN PETROL BÖLGELERİNE	
YAPTIKLARI GEZİLER.....	109
4.1. BAŞVEKİL DR. REFİK SAYDAM'IN RAMAN PETROL SAHASINA	
GEZİSİ	110
4.2 CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN RAMAN PETROL SAHASINA	
GEZİLERİ.....	117
4.3 BAŞBAKAN HASAN HÜSNÜ SAKA'NIN RAMAN PETROL SAHASI	
GEZİSİ	126
4.4. BAŞBAKAN MEHMET ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN RAMAN PETROL	
SAHASI GEZİSİ.....	130
4.5 CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR VE BAŞBAKAN ADNAN	
MENDERES'İN RAMAN PETROL SAHASI GEZİSİ.....	137
SONUÇ.....	147
KAYNAKÇA	151
EKLER.....	161
ÖZGEÇMİŞ.....	166

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik No:

Sayfa

Grafik 2.1. 2015 Yılı Küresel Birincil Enerji Tüketim Oranları

3

HARİTALAR LİSTESİ

<u>Harita No:</u>	<u>Sayfa</u>
Harita 1.1. 1877-1922 Arasında Petrol İmtiyazı Verilen Bölgeler	13
Harita 1.2. Basbirin-1, Hermis-2, Kerbent-1 Gösteren Kroki	25
Harita 2.1. Batman Şehri ve Çevresi Topografya Haritası	27
Harita 2.2. 1938 Yılı İtibariyle Türkiye Demiryolları Haritası	59
Harita 2.3. TPAO Sosyal Tesisleri Haritası	71
Harita 2.4. 1927 Yılı İluh Köyü Krokisi	96
Harita 2.5. İluh Nahiyesinin İçinde Yer Aldığı Siirt Haritası	99
Harita 2.6. Batman İlçe Haritası	103
Harita 2.7. Batman Şehrinin Alansal Gelişimi	106
Harita 2.8. Batman İl Haritası	107

TABLÖLER LİSTESİ

<u>Tablo No:</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1: Türkiye’de Petrol Üretimi 1946-1970	33
Tablo: 2.2. Güneydoğu, Raman Petrol Sondajları	35
Tablo: 2.3. Diyarbakır-Cizre Hattında Yapılan Demiryolları ve Uzunlukları	55
Tablo: 2.4. Batman İlçe Merkezi 1967-1968 Eğitim-Öğretim Tablosu	73
Tablo: 2.5. 1967 Yılı itibariyle Batmanda İlçe Merkezindeki Sinema Salonları	94
Tablo: 3.1. Batman Şehir Merkezinde Nüfus Artış Hızı (1935-1990)	100
Tablo: 3.2. Batman’da Görev Yapan Kaymakamlar (1958-1972)	108
Tablo: 3.3. Batman’da Belediye Başkanları ve Görev Tarihleri (1955-1972)	108
Tablo: 4.1. Raman Petrol Bölgesini Ziyaret Eden Cumhurbaşkanı ve Başbakanlar (1940-1950)	110

RESİMLER LİSTESİ

<u>Resim No:</u>	<u>Sayfa</u>
Resim:1.1. Petrol Arama ve İşletme İdaresi Personelleri.....	22
Resim: 1.2. Petrol Arama ve İşletme İdaresinin İlk İşçileri	23
Resim: 2.1. Meymuniye Boğazındaki Raman-1 Sondaj Kulesi	34
Resim: 2.2. Raman Petrol Kampı-İluh Nahiyesi Yol İnşaatı-1948	40
Resim: 2.3. Batmanda Yapılacak Olan Modern Rafinerisi Tesisleri İmza Töreni	44
Resim: 2.4. Modern Batman Rafinerisi ve İluh Nahiyesi	45
Resim: 2.5. Diyarbakır-İran ve Irak Hattının Temel Atma Töreni	58
Resim:2.6. İluh Nahiyesi, Batman İstasyonu 1949	60
Resim: 2.7. Batman Tren İstasyonu 2017	60
Resim: 2.8. Koçero Batmanda Öldürüldü	65
Resim: 2.9. ‘Koçero’ Filmi Afişi.....	66
Resim: 2.10. Meymuniye Boğazında MTA Personelinin Kaldığı Ahşap Barakalar	69
Resim: 2.11. Raman Petrol Kampında Yapılan 23 Nisan Töreni (1956) ..	69
Resim: 2.12. Site İnşaatı 1955	70
Resim: 2.13. İluh İlkokulu	74
Resim: 2.14. Raman Petrol Kampı.....	76
Resim: 2.15. Petrolspor Amatör Futbol Takımı (1976-1977)	78
Resim: 2.16. Ali Rıza Alan Dünya Şampiyonu	79
Resim:2.17. Mehmet Emin Şimşek’in Altın Madalya Kazandı	79
Resim: 2.18. Toprağın Kanı Film Afişi.....	83
Resim: 2.19. <i>Toprağın Kanı</i> Filminin Setinden	84
Resim:2.20. Belgin Doruk Batman Rafinerisinde.....	85
Resim: 2.21 TPAO Batman Orkestrası.....	91
Resim: 2.22. ‘Yarışmanın Dördüncü Yılında Zafer Batman’ın’ Haberi...91	
Resim: 2.23. TPAO Batman Orkestrası Solisti İlhan Telli ve Altın Mikrofon.....	92
Resim: 2.24. TPAO Sosyal Tesisleri Yazlık Sineması.....	93
Resim: 2.25. TPAO Sosyal Tesisleri Sineması	94
Resim: 3.1. Batman Cumhuriyet Bulvarı (1967)	104
Resim:3.2. Batman Cumhuriyet Alanı (1967)	105

Resim:4.1. Başvekil Dr. Refik Saydam'ın Petrol Müjdesi	116
Resim: 4.2. Başvekilimiz Petrol Mıntıkasını Gezdi	117
Resim: 4.3. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Mark Mankiewicz'ten Bilgi Alırken	124
Resim: 4.4. Başbakan Hasan Saka Raman Petrol Kampında	129
Resim: 4.5. Başbakan Günaltay Batman'da Tecrübe Rafinerisi Hakkında Bilgi Alırken	137
Resim:4.6. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in Raman Petrol Bölgesine Gelişleri Haberi.....	144
Resim:4.7. 7 Ekim 1950Yüksek Kimya Mühendisi Şemsi Ağar Raman Petrol Sahasında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar Ve Başbakan Adnan Menderes'e İzahat Verirken.....	145
Resim:4.8. Cumhurbaşkanı ve Başbakan Raman Petrol Sahasında Petrol Mühendisi Abdurrahman Durukal'dan Yapılan Çalışmalar Hakkında Bilgi Alırken	145
Resim:4.9. Cumhurbaşkanı ve Başbakan Raman Petrol Sahasında Petrol Mühendisi Abdurrahman Durukal'dan Yapılan Çalışmalar Hakkında Bilgi Alırken	146

EKLER LİSTESİ

<u>Ek No:</u>	<u>Sayfa</u>
Ek 1. Dr. Refik Saydam'ın Cumhurbaşkanlığına Gönderdiği Yazı	161
Ek 2. Dr. Refik Saydam'ın Seyahat Programı	162
Ek 3. Münakalat Vekâletince Başvekâlete Yazılan Batman İstasyonunda Yolcu ve Eşya Nakliyatına Başlayacağına Dair Yazı	163
Ek 4. Dicle Nehrinden Raman Petrol Sahasına Su Hattı Çeken Köylüler (1948)	164
Ek 5. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Raman Petrol Kampını Ziyareti (1948)	165

KISALTMALAR

a.g.b.	: Adı geçen belgesel
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.ra.	: Adı geçen rapor
a.g.t.	: Adı geçen tez
AŞ	: Anonim Şirket
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız:
C:	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
MTA	: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü
Nu.	: Numara
Petrol-İş	: Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası
PİGM	: Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
t.y.	: Tarih yok
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TDV	: Türk Diyanet Vakfı.
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜPRAŞ	: Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi
vd.	: Ve diğerleri.
y.	: Yer no
Y.	: Yıl.
y.y	: Yayın yeri yok
Yay. hz	: Yayına hazırlayan
ZC.	: Zabıt Ceridesi.

GİRİŞ

Bu tez çalışmasında Batman’da petrolün bulunması ve kentin sosyokültürel ve sosyoekonomik gelişimine etkileri incelenmiştir. 1940’ta Raman Dağı Meymuniye Boğazı’nda bölgede petrolün bulunduğu günlerde Siirt iline bağlı Beşiri ilçesinin İluh nahiyesi olarak 409 nüfuslu küçük bir yerleşim yeri iken 1990 yılında 168.779 nüfuslu bir vilayete dönüşen Batman’ın bölgede petrolün bulunması sonrasında yaşamış olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Batman şehir tarihinde petrolün bulunması ve kentleşme sürecine katkısı en önemli etkenlerin başında gelmesine rağmen bu konunun tam anlamıyla ele alınmaması, akademik açıdan henüz bir çalışma yapılmamış olması tez konumun belirlenmesinde ciddi bir etken olmuştur. Bu sayede doğup büyüdüğüm şehre karşı vefa borcumu yerine getirmiş olmak beni tez yazım sürecinde motive eden önemli bir etken olmuştur.

“Batman’da Petrolün Bulunması, Kente Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Etkileri (1940-1970)” adlı yüksek lisans tez çalışmamız zaman aralığı bakımından 1940-1970 yılları arasındaki değişim sürecini kapsamaktadır. Çünkü; 1940 yılında Raman Dağı Meymuniye Boğazı’nda ilk petrol kuyularının açılmasından sonra kentin gelişiminde petrolün çıkarılma ve işlenmesi süreci birinci dereceden etkili olmuştur. Buna rağmen 1970’lere gelindiğinde kırsaldan kente göçün arttığı ve Batman’a her göç edenin iş bulup istihdam edilemediği görülmüştür. 1970’lerden itibaren şehrin gelişim dinamiğinin TPAO’nun kontrolünden çıkması, petrolün çıkarılması ve işlenmesi dışında diğer ekonomik alanların da gelişmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle tezimizin zaman aralığını şehrin gelişimini her alanda petrolün çıkarılması ve işlenmesi sürecinin belirlediği 1940-1970 yılları oluşturmuştur.

1940-1970 dönemi Batmanda petrolün bulunması kente sosyoekonomik ve sosyokültürel etkilerini konu edinen bu çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde petrolün tanımı, petrolün geçmişten günümüze kadarki tarihi, cumhuriyet öncesi petrol faaliyetleri, cumhuriyet sonrası petrol faaliyetleri ile

ilgili kurumsal faaliyetler, 1926 tarih ve 792 sayılı petrol kanunu, Petrol Arama ve İşletme İdaresinin kurulması ve petrol çalışmaları, MTA Enstitüsünün kurulması ve yaptığı çalışmalar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde günümüz Batman ili sınırları içinde bulunan Raman Dağı Meynumiye Boğazında 1940 yılında petrolün bulunmasından sonra o dönemde nahiye statüsünde bulunan İluh'un Batman kentine dönüşmesi ve kente sosyoekonomik ve sosyokültürel etkilerinden söz edilmiştir. Bu kapsamda Batman ilinin coğrafi konumundan, 1940 yılında Siirt İli Beşiri İlçesi sınırlarında içinde, günümüzde ise Batman ili sınırları içersinde bulunan Raman Dağı Meymuniye Boğazı'ndaki ilk petrol keşfi hakkında bilgiler verilmiştir. Petrolün bulunmasından sonra işletme faaliyetleri ile ilgili kurulan Meymuniye Boğazı Rafinerisi, Batman Tecrübe Rafinerisi ve Modern Batman Rafinerisinin kurulmasından, 6326 sayılı petrol kanunu ve TPAO'nun kurulması, TPAO bünyesinde çalışan işçilerin Batmandaki ilk grevi hakkında bilgiler verilmiştir. DDY Batman İstasyonunun açılması, Kocero Hadisesi, Sosyal alanda, Eğitim, kültürel, sanat ve sportif alandaki faaliyetlerden söz edilmiştir. Üçüncü bölümde Batmanda petrolün bulunmasından sonra İluh Nahiyesinden Batman kentine dönüşümü anlatılmıştır.

Tezin dördüncü ve son bölümünde petrolün bulunduğu yıl olan 1940'tan 1950 yılına kadar olan dönem içinde Raman Petrol Sahasına Dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanları tarafından yapılan seyahatler hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin hazırlanması sırasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Açık ve Gizli Oturum Zabıt Tutanakları, TPAO Arşivi, Siirt İl Yıllıkları, İstatistik Yıllıkları, hatıralar, gazeteler, dergiler, belgeseller, yayınlanmamış yüksek lisans ve doktora tezleri ile konu hakkında diğer eserlerden yararlanılmıştır. Buna karşılık tez yazım sürecinde Batman'da petrolün bulunması ile ilgili TPAO destekli hazırlanmış olan "*Toprağın Kanı*" isimli sinema filmi bölge hakkında bize hem kaynaklık edebilecek hem de özellikle hatıralarda geçen olayların doğruluğunu yanlışlığını tespit edebilecek önemli bir veri olmasına rağmen, TRT'den talep edilmiş fakat telif hakları nedeniyle tarafıma bir örneği verilmemiştir. Bunun dışında gerek hatıralar gerekse resmi yayınlar başta olmak üzere her türlü yazılı ve görsel bilgiye ulaşılarak bu çalışma hazırlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA ve TÜRKİYE’DE PETROLÜN TARİHÇESİ

1.1. PETROL NEDİR

Enerji Kaynakları yenilenebilir enerji kaynakları ve geleneksel enerji kaynakları diye iki sınıfta toplanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları kapsamında güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, biyoenerji, çevre enerjisi, hidroelektrik enerji, dalga ve gelgit enerjisi, hidrojen enerjisi ve gelgit enerjisi, hidrojen enerjisi ve nükleer enerji olarak ele alınmaktadır. Geleneksel enerji kaynakları da fosil yakıtlar olarak yerin altında kalan bitkilerin ve canlıların bataklık alanlarda birikmesi sonucu oluşan tabakaların değişmesi sonucu meydana gelmektedir. Bunlarda katı (taşkömürü, esmer kömür, linyit kömürü, turb), Gaz Yakıtlar (Doğalgaz), sıvı yakıtlardır. (Ham petrol ve fosil kömürü katranından elde edilen yakıt türü)¹

Petrol (Petroleum) sözcüğü Latince “Petro” (Taş) ve “Oleum” (Yağ) kelimelerinden oluşmuştur. Taşyağı anlamına gelir. Petrol, başlıca hidrojen ve karbondan oluşan ve içerisinde azot, oksijen ve kükürt bulunan çok karmaşık bir bileşimdir ve yalın bir formülü yoktur. Ham petrol ve doğal gazın ana bileşenleri hidrojen ve karbon olduğu için “Hidrokarbon” olarak da isimlendirilirler.² Petrol kelimesini ilk defa Metalurji biliminin kurucusu Alman Georgius Agricola Bauer (1494-1555) tarafından 1546’da yayımlanan ‘*De Natura Fossilium*’ (Doğal Fosiller Üzerine) adlı bilimsel eserde kullanılmıştır.³ Ham petrolün fiziksel özellikleri geniş sınırlar arasında değişir. Çoğunlukla hafif (yüksek graviteli) petroler açık

¹ T.Hikmet Karagöz, Nimet Karakoç, Berrin Erbay, Haydar Aras, *Enerji Analizi*, A.Ü.Yayını no:2486, Eskişehir 2012, s. 3-7.

² Nurettin Sonel, *Petrol Jeolojisi*, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletme Yayınları No: 46, Ankara 1997, s. 9-10.

³ Ferhat Kökyay, *1923’ten Günümüze Türkiye Cumhuriyetinin Petrol Yatırım Politikaları*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 132; A.Kemal Arguvanlı, *Türkiye’de Jeoloji Konusunda ilk Yayınlar*, Yeryuvarı ve İnsan Dergisi, Kasım 1978, s. 5.

kahverengi, sarı veya yeşil renkli, ağır (düşük graviteli) petroller ise koyu kahverengi veya siyah renklidirler. Yüksek graviteli petrolün rafinajından çoğunlukla benzin, gazyağı ve motorin gibi hafif ve beyaz ürünler, düşük graviteli petrolün rafinajında ise daha ziyade fueloil ve asfalt gibi ağır ve siyah ürünler elde edilir.⁴ Petrol, ana maddesini karasal veya denizsel bitkilerin ya da hayvanların oluşturduğu, jeolojik devirlerde ve milyonlarca yıl süren işlemler sonucunda oluşmuş fosil bir yakıttır.⁵

Dünyada enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında iki çeşit enerji kaynağı kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi fosil yakıtlar olan (birincil kaynaklar) petrol, doğalgaz ve kömür diğeri ise yenilenebilir enerji kaynakları olan (ikincil kaynaklar) elektrik, nükleer, güneş, jeotermal, rüzgâr, deniz dalga enerjisidir. Bugün Dünyada tüketilen enerjinin % 87 'si fosil kaynaklardan yani petrol, doğalgaz ve kömürden oluşmaktadır.⁶

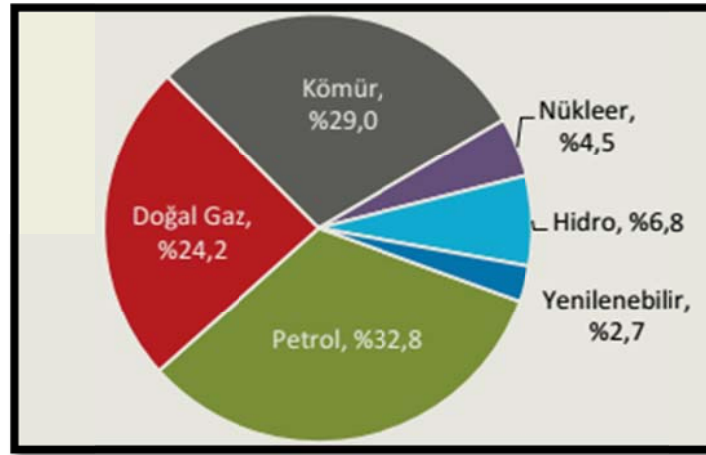
⁴ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, <http://www.pigm.gov.tr/index.php/component/content/article/26-icerik/46-sikca-sorulan-sorular>, (30.10.2015)

⁵ www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/petrolmerak.pdf, (02.01.2017)

⁶ Kamil Uslu, *Avrupa Birliğinde Enerji ve Politikaları*, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, İstanbul 2004, s. 155.

Grafik: 2.1. 2015 yılı küresel birincil enerji tüketim oranları

Kaynak: *Ham petrol ve Doğal gaz Sektör Raporu*, Türkiye Petrolleri, Mayıs 2016

Petrol dünya enerji talebinin % 32,8'ini karşılarken, kömür % 29'unu doğal gaz ise %24,2'sini karşılamaktadır. Petrol enerji kaynağı olarak daha çok ulaştırma sektöründe kullanılırken, kömür ve doğal gaz ise daha çok elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Çeşitli enerji kurum ve kuruluşlarının yaptıkları araştırmalara göre petrol ve doğalgazın enerji tüketimindeki paylarını uzun dönemde de koruyacaklarını göstermektedir.⁷

1.2. DÜNYADA PETROL

Petrol, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada teknolojinin ve ekonominin gelişmesi ile beraber en önemli enerji kaynaklarından biri olmuş ve uluslararası ilişkileri şekillendiren en önemli öge konumuna gelmiştir. Petrol dünya siyasetine yön vermiş uğruna birçok savaşlar yapılmıştır. İngiltere'nin en önemli devlet adamlarından biri olan Winston Churchill 1936 yılında Avam Kamarası'nda, petrol ve İngiltere'nin menfaatleri ile ilgili yapılan görüşmede: “ *Bir Damla Petrol bir damla kandan daha değerlidir.*” Sözleri uluslararası alanda petrolün önemini belirtmesi açısından önemlidir.⁸

⁷ *Ham petrol ve Doğal gaz Sektör Raporu*, Türkiye Petrolleri, Mayıs 2016, s. 4.

⁸ Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975, s. 41.

Petrol, zamanımızdan binlerce yıl önce biliniyor ve kullanılıyordu. İnsanların petrol ile tanışması petrolün yer altındaki çatlaklar arasından kendiliğinden yeryüzüne sızması ile başlamıştır. Bu çeşit sızmalar Milattan önce 3000 yıllarında Mezopotamya’da görülmüştür. Petrol, Eski Ortadoğu’da ticari bir meta olarak sayılmış ve pek çok olanda kullanılmıştır. Harç malzemesi olarak, Filistin’deki Eriha Kenti ve Mezopotamya’daki Babil duvarlarında, su sızdırmaz bir madde olduğundan Hz. Nuh’un gemisini kalafatlama⁹ işleminde petrolden yararlanmıştır.¹⁰ Babil Kralı Hammurabi (M.Ö. 1730-1686) tarafından çıkarılan kanunlarda da gemi yapımında kalafatlama yapıldığına dair ifadeler yer almıştır.¹¹ Osmanlı Devleti’nde 17. Yüzyılda 300 kalafat dükkânında çalışan 1000 işçi bulunmaktaydı.¹²

Tıp alanında ilk kez Milattan sonra I. Yüzyılda Romalı Phiny petrolü ilaç olarak tarif etmiş ve kanı durdurduğunu yaraları iyileştirdiğini, diş ağrısı, romatizma ve öksürük dâhil birçok hastalığın tedavisinde kullanıldığını belirtmiştir. Eski Mısır’da mumyaların hazırlanmasında, ABD ‘de Kızılderililer tarafından hastalara şifa veren doğal bir ilaç olarak, 1850’li yıllarda ise ağrı kesici olarak kullanılmıştır.¹³

Tarihte petrol için yapılan ilk savaş Ölü Deniz asfaltları nedeniyle M.Ö. 312 yılında Suriyeliler ve Araplar arasında yapılmıştır.¹⁴ Lübnanlı Kallinukis tarafından icat edilen petrol, sodyum, potasyum tuzları ve kireç kaymağından yapılan, ‘Rum Ateşi’ ve ‘Grejuva ateşi’ de denilen ve bir çeşit bombaya benzeyen ve suda bile yanan bu yanıcı, yakıcı, patlayıcı savaş silahı Bizanslılar tarafından, Konstantinopolis’in fethi için gelen Arap donanmasına karşı kullanılmıştır.¹⁵ Osmanlı Dönemi’nde de savaş sırasında kalelerde kullanılmak üzere petrol kullanılmıştır.¹⁶

⁹ Gemilerin dış yüzey kaplamaları ve güvertelerini kaynatılmış ziftle kaplanması işlemi bu işlem ileiskelette bulunan boşluklar ham petrolle kapatılır ve geminin su alması önlenir.

¹⁰ Daniel Yergin, *Petrol: Para, Güç ve Çatışmanın Epik Öyküsü*, Çev. Kamuran Tuncay, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Şubat 2009, s. 8-9.

¹¹ <http://www.hikmetulugbay.com/> (02.11.2015).

¹² Derviş Başa, *Uluslararası Petrol Politikasının Osmanlı Devletinin Yıkılmasına Etkileri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Ocak 2013, s.4

¹³ Yergin, *a.g.e.* s. 4-9; Karadağ, *a.g.e.* s. 3

¹⁴ Volkan Ş. Ediger, *Enerji Ekonomisi- Politikası Perspektifinden Osmanlı’da Neft ve Petrol*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2007, s. 8

¹⁵ Ediger, *a.g.e.* s. 8

¹⁶ Ferah Çark, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Neft ve Petrol Üretimi ve İmtiyazları*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 58

Petrol ve türevlerinin kullanımı her ne kadar eski çağlara kadar uzansa da bir endüstri olarak ortaya çıkması 1846'da Kanadalı Bilim Adamı Dr. Abraham Gesner'in (1797-1864) asfalt veya asfalt benzeri maddelerden damıtarak 'Kerosene' adını verdiği aydınlatıcı gazyağı üretimi ile birlikte başlamıştır.¹⁷ Dünyada petrolün ticari olarak aranması ve üretilmesi "*Pennsylvania Rock Oil Company*" şirketi tarafından 1850'lerin sonuna doğru ABD'nin Pennsylvania eyaletinde gerçekleştirilmiştir. O dönemde tuz kuyularından sızan petrol ilkel yöntemlerle; kayaların veya ırmakların yüzeyinden sıyrarak veya kaya yağı içeren sulara bezleri atıp kumaşa emdirilerek toplanıp ilaç olarak kullanılmıştır. Amerikalı Avukat George Bissel Yale Üniversitesi'nden Kimya Profesörü Benjamin Siliman'a kaya yağı analizi yaptırmış ve kaya yağının damıtılması sonucunda çok iyi aydınlatma özelliğine sahip olan gazyağının elde edilebileceğini gösteren bir rapor almıştı. Böylece "*Pennsylvania Rock Oil Company*" için parasal desteği temin etmişlerdi.¹⁸ Bissel, Bol miktarda petrol bulduklarında gazyağı üretiminde pazarı ele geçireceklerini ve çok kar edeceklerini düşünmüştü. Avukat George Bissel 1856 'da New York'ta eczanenin penceresinde kaya yağından yapılan bir ilacın reklamında, tuz çıkarmada kullanılan tuz, sondaj, makine ve kulelerinin resmini görmüş ve bu tuz çıkarma tekniğinin¹⁹ petrol çıkarmak içinde kullanılabileceğini düşünmüştü. Kuyuyu delme işi için en uygun kişi olarak eskiden tren kondüktörü olan Edwin Laurentine Drake'yi tercih etmiştir.²⁰

27 Ağustos 1859'da Edwin L. Drake tarafından ABD'nin Pennsylvania eyaletinin Titusville kasabasında, ilk ticari petrol kuyusu sondajı gerçekleştirilmiş 69 feet (21 metre) derinlikten petrol çıkarılmıştır. Böylece petrol endüstrisinde gazyağı üretiminden sonra ikinci önemli gelişme kaydedilmiştir.²¹ Petrolün sondaj yapılarak elde edilmesinin ortaya çıkmasıyla pek çok kişi petrol sondajı konusunda çalışmalara

¹⁷ Yergin, *a.g.e.* s. 4-9; Ediger, *a.g.e.* s. 81.

¹⁸ Yergin, *a.g.e.* s. 3-11; Özkan Gümüş, Yalçın Altan, *Petrolün Tarihçesi ve Türkiye'de Açılan Petrol Kuyuları*, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995, s. 2.

¹⁹ Tuz çıkarma sondajı Çin'de 1500 seneden beri kullanılan ve bambu ağaçlarının birbirine eklenerek oluşturulan uzun borularla yerin altına 250 ile 1000 metre kadar delinip tuz çıkarma işlemidir. Metot 1830 da Avrupa'ya getirilerek uygulanmaya başlanmıştır. **Bkz.** Ediger, *a.g.e.* s. 81-82; <http://www.pigm.gov.tr/index.php/component/content/article/26-icerik/46-sikca-sorulan-sorular>. (08.01.2017); Yergin, *a.g.e.* s. 10-11.

²⁰ Ediger, *a.g.e.* s. 81-82.

²¹ Yergin, *a.g.e.* s.13-14; Ediger, *a.g.e.* s. 82-83.

katılmış ve adeta petrole hücum hareketi başlamıştır. 1860'larda 450.000 varil olan petrol üretimi 1862 yılında büyük bir artışla 3 milyon varil olmuştur.²²

Petrol, ilk dönemlerde aydınlatma ve yağlama amacıyla kullanılırken 20. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren içten yanmalı motorların bulunmasıyla beraber otomobillerde yakıt olarak, 1910 yılında dizel motorlu gemilerde, 1. Dünya Savaşı ve sonrasında denizaltılarda, uçaklarda, tank ve motosikletlerde kullanılmaya başlanmış böylece savaş alanlarında, ulaşım ve sanayide önemli bir madde haline gelmiştir. 1859 yılında dünya petrol tüketimi 500 ton ham petrol iken bu durum 1.Dünya Savaşı ile büyük bir artış göstermiştir. Bunun da sebebi askeri araçların motorize edilmesi olarak gösterilmektedir.²³ Daha sonrada trenlerde ve fabrikalarda yakıt olarak kullanılması ve otomobil üretimindeki hızlı artış petrolün önemini daha da arttırmıştır. Bu tarihten itibaren petrol, devletlerin ve petrol şirketlerinin stratejilerinde çok önemli bir hale gelmiş ve petrole sahip olmak onu sürekli kontrol altında tutma stratejisi amaç edinilmiştir.²⁴

19.Yüzyılın sonundan itibaren Ortadoğu petroleri ve dünyanın diğer bölgelerindeki petrol sahaları Batılı Devletlerin büyük petrol şirketlerinin hâkimiyetinde kalmıştır. Bu şirketler hâkimiyetleri altına aldıkları petrol sahalarında büyük üretimler gerçekleştirmişlerdir. Petrol bu devletlerin Ortadoğu'da birbirleriyle rekabetlerinde en önemli unsur haline geldi. 'Yedi Kız Kardeşler'²⁵ olarak isimlendirilen petrol şirketleri petrol çıkardıkları devletlere varil başına ücret vermiş ve bu ücretleri tek taraflı olarak belirlemişlerdir. Bu ödemelerde, geliri petrole bağımlı olan devletler için büyük bir önem taşımıştır. Ancak petrol şirketleri bu ülkelere verdikleri ücretlerde indirimde gidince en önemli gelir kaynakları petrol olan ülkeler bundan olumsuz etkilenmişlerdir.²⁶

²² Yergin, *a.g.e.* s.16-17.

²³ Erol Umut, *Musul Meselesinde Petrol Faktörü*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 11-12; Kökyay, *a.g.t.*, s.7.

²⁴ Başa, *a.g.t.*, s. 6-8.

²⁵ Yedi Kız kardeş, Yunan mitolojisinde Atlas'ın kızlarına verilen addır. Birbirlerine büyük bir tutku ile bağlı olan ve çeşitli görevleri olmakla birlikte edebiyat, müzik, tragedya, tarih, astronomi, komedy ve dans konularında insanlara esin veren 7 ilham perileridir. İtalyan Politikacı Enrico Mattei tarafından dünyanın önde gelen petrol üreticisi şirketlerine atfen verilen isimdir. bu şirketlerden ABD'ye ait olan şirketler: 1-Standard Oil of New Jersey (Exxon), 2-Mobil, 3-Standard Oil of California (SOCAL), 4-Gulf (Chevron satın aldı) 5-Texaco (2001 yılında Chevron tarafından satın alındı) Avrupa Devletlerine Ait Petrol Şirketleri: 6-Shell-Royal Dutch, 7- Anglo-Persian Oil Company (sonra BP oldu) bu şirketlerde günümüzde kalanlar ise Chevron, Mobil, Shell ve BP'dir.

²⁶ İdris Demir, *OPEC: Güçlü Bir Kartel?*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 18, Aralık 2008, s. 232-233.

Batılı petrol şirketlerinin Ortadoğu petroleri üzerindeki hâkimiyetine karşı en önemli girişim olarak 10-14 Eylül 1960'ta Bağdat Konferansı'nda bir araya gelen beş petrol üreticisi ve ihracatçısı devlet olarak İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından OPEC (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*) *Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü* kurulmuştur. Kurucu beş üyeye daha sonra dokuz üye daha katılmıştır.²⁷ OPEC' in merkezi ilk beş yıl İsviçre'nin Cenevre kenti olup daha sonra merkezi 1 Eylül 1965 tarihinde Avusturya'nın Başkenti Viyana'ya taşınmıştır. OPEC' in amacı petrol üreticisi ülkeler için güvenli, adil, istikrarlı fiyat sağlamak, ithalatçı ülkelere düzenli ve ekonomik petrol temin etmek, ülkeler arasında petrol politikalarını koordine etmek ve birleştirmektir. Ayrıca sektöre yatırım yapanlara adil bir sermaye getirisi sunmaktır.²⁸ Böylece petrol şirketleri ile yapılan mücadelede şirketlere karşı birlik oluşturulmuştur.

1.3. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM PETROL

Türkiye’de petrol ile ilgili ilk bilgiler Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Van dolaylarındaki dağlarda bulunan mağaralarda zift madenlerinin bulunduğunu, kayalardan sızıntı şeklinde akararak havuz içine dökülen ziftin, mir tarafından Van Defterdarı aracılığıyla tüccarlara satıldığı belirtilmektedir.²⁹ Osmanlı Devletinde petrolün işletilmesi imtiyazı ise ilk kez 1639 tarihinde Kerkük civarında bulunan Baba Gurgur petrol yataklarının IV. Murat tarafından Neftçi ailesine verilmesidir.³⁰

Osmanlı Dönemi’nde madenler *emaneten, iltizamen ve ihale* yöntemleri ile işletilmiştir. Osmanlı Devletindeki sermaye, teknoloji ve bilgi eksikliği nedeniyle 19. Asrın ikinci yarısından itibaren Osmanlı madenlerini yabancı yatırımcıların ilgi odağı haline getirmiştir. Ancak yerli ve yabancı yatırımcıların faaliyet gösterebilecekleri hukuki bir metin olmaması nedeniyle Maden Nizamnamesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

²⁷ 1961’de Katar (1961); 1962’de Endonezya (Ocak 2009’da üyeliğini askıya almış, Ocak 2016’da yeniden etkinleştirildi ancak Kasım 2016’da tekrar askıya alma kararı almıştır.); 1962’de Libya; 1967’de Birleşik Arap Emirlikleri; 1969’da Cezayir; 1971’de Nijerya; 1973’te Ekvador (Aralık 1992’de üyeliğini askıya aldı; ancak Ekim 2007’de yeniden etkinleştirildi); 2007’de Angola; Ve 1975’te Gabon (Ocak 1995’te üyeliğini sona erdirdi, ancak Temmuz 2016’da tekrar birleşti.)**Bkz.** http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (01.02.2017)

²⁸ http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (01.02.2017)

²⁹ Başa, *a.g.t.* s. 9.

³⁰ Ediger, *a.g.e.*, s. 31.

Bu amaçla Avrupa maden yasaları esas alınarak ilk defa 28 Mayıs 1861’de olmak üzere, 1869, 1887 ve 1906’da yeni Maden Nizamnameleri hazırlanarak maden hukuku alanında eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Maden sayılarındaki artışlar, yeni teknoloji ve üretim teknikleri nedeniyle her yeni nizamname bir öncekinden elde edilen tecrübe ile yenilenmiştir.³¹

Osmanlı topraklarında petrol kaynaklarının batılı uzmanlar tarafından incelenmesi 1870 yılının başından itibaren başlamıştır. Mezopotamya Petrolleri hakkında ilk raporlar Alman uzmanlar tarafından 1871 yılında yazılmış, bölgede görev yapan Avrupalı Diplomatlarda bölgedeki petrol yatakları ile ilgili gelişmeleri ülkelerine raporlar halinde sunmuşlardır.³²

Osmanlı toprakları üzerinde ilk petrol arama faaliyetleri 19. Yüzyılın sonlarına doğru İskenderun bölgesinde gerçekleşmiştir. Haleb Vilayetine bağlı İskenderun’un kazasının Kabaev nahiyesine ait olan Çengen köyünde yapılan aramalar neticesinde petrole rastlanmıştır. Bulunan petrolün tahlili Kimyager Moreau tarafından 17 Temmuz 1887 tarihinde İstanbul’da yapılmıştır.³³ 23 Ağustos 1887 tarihinde Sadrazam Kamil Paşa buraya ait imtiyazın verilmesi hakkında fermanın çıktığını maliye nezaretine bildirmiş ve Çengen köyünde bulunan petrolün çıkarılması ve işletilmesi imtiyazı 1889 tarihinde Ahmet Necati Efendi’ye verilmiştir. Bu petrol işletme imtiyazı daha sonra başka kişi ve şirketlere devredilmiştir. 1890 yılında bölgede yapılan 10 adet sığ sondaj olumsuz neticelendiğinden, bölgedeki petrol faaliyetleri durdurulmuş ve imtiyaz yürürlükten kaldırılmıştır.³⁴

Sondajlarla petrol arama çalışmalarına sahne olan ikinci bölge Trakya’daki Mürefte ve Şarköy dolaylarıdır. 1892 yılında Cavit Bey isimli şahsa verilen bu imtiyaz neticesinde Cavit Bey, ellerinde su kuyusu açmak için sondaj makinesi olan bir Rum ve Seferyan adlı bir Ermeni ile kurduğu ortaklık sonucunda yapılan sondajlar olumsuz sonuçlanmış ve imtiyaz kaldırılmıştır.³⁵ 1897 yılında bu bölgedeki imtiyaz bir fermanla Halil Fırat Paşa’ya verilmiştir. 1898 yılında Romanya’dan

³¹ Özkan Keskin, *Osmanlı Devletinde Maden Hukukunun Tekâmülü*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:29, Ankara Bahar 2011, s. 143-144.

³² Ediger, *a.g.e.*, s. 132.

³³ Cevat Eyüp Taşman, *Petrolün Türkiye’de Tarihçesi*, MTA Dergisi Sayı:39, yıl.1949, s. 14.

³⁴ Gümüş, Altan, *a.g.e.*, s. 5-6.

³⁵ Kemal Lokman, *Memleketimizde Petrol Araştırmaları*, Türkiye Jeoloji Bülteni, Türkiye Jeoloji Mühendisleri Odası, Sayı 2, Şubat 1958, s. 92.

getirilen işçi ve sondörler ile Ganos civarında açılan kuyudan ekonomik kıymeti olmayan bir miktar petrol ve gaz çıkarılmıştır. Aynı yörede Osmanlı Bankası ve Fransız şirketi tarafından açılan kuyulardan da ekonomik kıymetle petrolle rastlanmamıştır.³⁶ Standart Oil şirketi 1914 yılında Mürefte-Hoşköy bölgesinde jeolojik etüt yaptırmıştır. Aynı sene W.W. Thomas isimli şahıs hükümetten o yörede petrol arama ve çıkarma faaliyetleri için imtiyaz almış, fakat 1. Dünya Savaşı nedeniyle faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır.³⁷

Osmanlı döneminde petrol arama çalışmalarına sahne olan diğer bölge Mezopotamya'daki petrol yatakları olmuştur. XIX. Asrın ikinci yarısından itibaren Avrupalı uzmanların tetkikleri sonucu Musul ve Kerkük'ünde içinde bulunduğu Osmanlı vilayetlerinin petrol kaynakları bakımından zengin olduğu anlaşılmıştır.³⁸ 400 kilometre karelik bir alanı kapsayan bu petrol kaynaklarının çok miktarda ve yeryüzüne yakın olması yabancı devletlerin ilgisini bölgeye çekmiştir.³⁹

Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) özellikle siyasi ve ekonomik sebeplerle Musul ve Bağdat vilayetlerinde bulunan petrol kaynaklarının araştırılması ve işletilmesi imtiyazları 6 Şubat 1889, 18 Eylül 1898 ve 18 Kasım 1902 tarihli iradelerle Hazine-i Hassa⁴⁰ Nezareti idaresine alınmıştır.⁴¹ Sultan II. Abdülhamid Bağdat ve Musul'da bulunan petrol alanlarının siyasi ve ekonomik anlamda gelecek zaman içerisinde stratejik önem kazanacağını anlayarak şahsi mülküne geçirmiş böylece bölgede gerçekleşecek petrol faaliyetlerini kendi inisiyatifine almıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesiyle birlikte II. Abdülhamid'in özel mülkiyetinde olan yani Hazine-i Hassa tasarrufunda bulunan Bağdat ve Musul Vilayetleri dâhilindeki petrol arama ve işletme imtiyazları ile mülkler devlet hazinesine aktarılmıştır.⁴²

³⁶ Taşman, *Petrolün Türkiye'de Tarihçesi*, s. 15.

³⁷ Niyazi Acun, *Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrolü*, Şaka Matbaası, İstanbul 1949, s. 179.

³⁸ Arzu Terzi, *Bağdat-Musul'da Abdülhamid'in Mirası, Petrol ve Arazi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 97.

³⁹ Çark, *a.g.t.*, s. 71.

⁴⁰ Osmanlılarda doğrudan doğruya padişahın özel gelir ve giderlerinin resmi bir teşkilat bünyesinde idare edilme uygulaması.

⁴¹ Terzi, *a.g.e.*, 99.

⁴² Nevin Yazıcı, *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu (1926-1945)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 9.

1912 yılında kurulan ve sermayesinin % 35'i National Bank of Turkey'e, %25'i Deutsche Bank'a, %25'i Royal-Dutch/Shell'e, %15'i ise Kalust Sarkis Gülbenkian'a⁴³ ait olan African and Eastern Concessions Ltd. (Afrika'nın ve Doğu'nun İmtiyazları) adlı konsorsiyum 23 Ekim 1912'de, Turkish Petroleum Company (Türk Petrol Şirketi) olarak adını değiştirmiştir. 1914 yılında Şirketin oluşumunda önemli katkıları olan Gülbenkian daha sonra hisselerini İngilizlere satmış, Alman ve İngilizlerin ortak kurdukları Anglo Persian Oil Company, National Bank of Turkey'e ait %50 hisselerini almış ve Royal Dutch ve Deutsche Bank %25'lik hisseleri paylaşmışlardır. 1914 yılında Sait Halim Paşa tarafından Turkish Petroleum Company'e Mezopotamya petrol arama imtiyaz anlaşması imzalamıştır. Fakat I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle Turkish Petroleum Company, Mezopotamya bölgesinde elde ettiği petrol arama imtiyazı ile ilgili olarak hiç bir faaliyette bulunamamıştır.⁴⁴

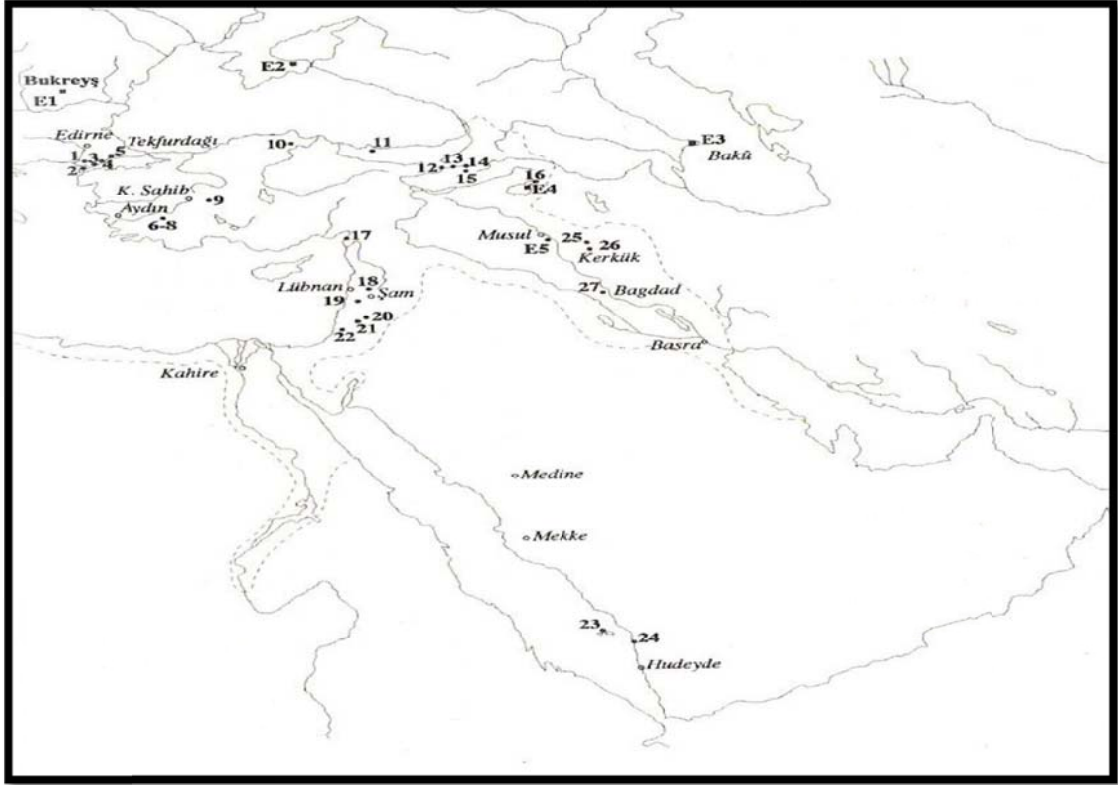
Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1916-1917 yılları arasında Ruslar tarafından işgal edilen Erzurum ve Van bölgelerinde Ruslar tarafından Güney Kafkasya Demiryolları nam ve adına etütler yapılmış, Hasankale ve Kürzot'ta çıkarılan petrol işlenerek Van Gölü'nda çalışan gemilerde kullanılmıştır. Fakat bu çalışmalar neticesinde ekonomik anlamda petrolün bulunamaması ile 1917'de gerçekleşen Bolşevik İhtilalinden dolayı faaliyetlere devam edilmemiştir.⁴⁵

⁴³ 1869 yılında Erzurum'da doğmuştur. Varlıklı bir aileden gelen Gülbenkian İngiltere'de Mühendislik eğitimi almıştır. 22 yaşında dünyanın en önemli petrol uzmanlarından biri olmuştur. Petrol şirketlerindeki payı nedeniyle herkes onu Mr. Five Percent, yani "Bay Yüzde Beş" diye tanımıştır. Türk Petrol Şirketi'nin kurulmasına öncülük eden Gülbenkian 1955 yılında Lizbon'da ölmüştür. **Bkz:** Ediger, a.g.e., 301-302.

⁴⁴ Veli Sırım, *Sultan II. Abdulhamid'in Petrol Politikası*, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cild:6, Sayı:12, Ağustos 2017, s. 129.

⁴⁵ Kökyay, a.g.t., s. 44.

Harita: 1.1. 1877-1922 arasında petrol imtiyazı verilen bölgeler⁴⁶

1. Edirne Vilayeti, DedeagaçSancagı, DedeagaçSancagı, Firecik Nahiyesi
2. Edirne Vilayeti, Gelibolu Sancagı, Gelibolu Kazası, Bolayır Nahiyesi
3. Edirne Vilayeti, Gelibolu Sancagı, Sarköy Kazası
4. Edirne Vilayeti, Gelibolu Sancagı, Mürefte Kazası, Ganos Nahiyesi
5. Tekfurdagi Vilayeti, TekfurdagiSancagı, Banadus Kazası
6. Aydın Vilayeti, Denizli Sancagı, Nazilli Kazası, Kuyucak Nahiyesi, Ortakçı Karyesi
7. Aydın Vilayeti, Denizli Sancagı, Sarayköy Kazası, Kumluca ve Tırkaz Karyeleri
8. Aydın Vilayeti, Denizli Sancagı, Çal Kazası, Baklan Nahiyesi
9. Hüdavendigâr Vilayeti, Karahisar-ı SahibSancagı, Bolvadin Kazası, Yenice Karyesi
10. Kastamonu Vilayeti, Sinop Sancagı, Boyabat Kazası, Ekinviran Karyesi
11. Trabzon Vilayeti, Trabzon Sancagı, Ordu Kazası, Dona
12. Erzincan Vilayeti, Erzincan Sancagı, Mecidiye Karyesi
13. Erzurum Vilayeti, Erzurum Sancagı, Tercan Kazası, Pülk Karyesi
14. Erzurum Vilayeti, Erzurum Sancagı, Pasinler Kazası, Hasankale Mevkii
15. Erzurum Vilayeti, Hınıs Sancagı, Hınıs Kazası, Katranlı ve Divan-ı Hüseyin Mevkiileri
16. Van Vilayeti, Van Sancagı, Bargiri Kazası, Kürzon ve Besparmak Karyeleri
17. Halep Vilayeti, İskenderunKazası, Kayaev Nahiyesi, Çengen Karyesi
18. Suriye Vilayeti, Havran Sancagı, Sam-ı SerifSancagı, Nebek Kazası, Kutifa Nahiyesi, Muazzamiye ve Recie Karyeleri
19. Suriye Vilayeti, Havran Sancagı, Kuneytira Kazası
20. Suriye Vilayeti, Havran Sancagı, Der'a Kazası
21. Suriye Vilayeti, Havran Sancagı, Aclun Kazası
22. Kudüs-i SerifMutasarrıflığı, Halilü'r-rahman Kazası
23. Yemen Vilayeti, Bahr-i Sefid'deki Fersan Adası
24. Yemen Vilayeti, HudeydeSancagı, Lihye Kazası, Zühre Nahiyesi
25. Musul Vilayeti, Kerkük Sancagı, Kerkük Nahiyesi, Baba Gürgür
26. Musul Vilayeti, Kerkük Sancagı, Tuzhurmatu Nahiyesi
27. Bagdat Vilayeti, BagdatSancagı

⁴⁶Ediger, *a.g.e.*, s. 101.

1.4. CUMHURİYET DÖNEMİ PETROL (1923-1954)

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında petrol arama faaliyetleri ile ilgili teknolojik altyapı ve yetişmiş teknik personel yetersizliği nedeniyle ülkede petrol faaliyetleri ile ilgili gelişmeler kaydedilememiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonraki yıllarda 1923-1932 yılları arasında 830.000 ton petrol ürünü ithal edilmiş ve buna karşılık 71.347.822 TL ödeme yapılmıştır. Dünyada petrol endüstrisi teknolojik anlamda büyük bir aşama kaydederken Türkiye, içinde petrolün de yer aldığı madenler konusundaki çalışmalara 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde başlamıştır.⁴⁷

Türkiye 1925 yılıyla beraber petrol arama faaliyetlerine önem vermiş ve bununla ilgili ilk çalışmalar hükümet adına, bir dönem Rusya'da da çalışmış Lüksemburglu Dr. Michel Lucius⁴⁸ tarafından yapılmıştır. Dr. Lucius iki yıl süren çalışmalarında petrol emareleri bulunan Mürefte(Tekirdağ), Çıralı (Antalya), Elmalı (Antalya), Muskaryayla (Antalya), Pulk (Erzincan), Hasankale (Erzurum), Katranlı (Erzurum), Neftik (Erzurum), Urla (İzmir), Nüzhetiye (Kocaeli), İnegöl (Bursa) ve Boyabat'ı (Sinop) gezerek jeolojik etütleri ile ilgili raporlar hazırlamıştır. Hazırlanan ve İktisat Vekâleti Maden Umum Müdürlüğüne teslim edilen bu raporlar daha sonra yapılan petrol araştırmalarına öncülük etmiştir.⁴⁹

1925 tarihinde Devlet adına yapılan petrol arama faaliyetlerinde görev alan personelin bağlı bulunduğu herhangi bir kurum bulunmadığından, 22 Eylül 1929 tarihinde kabul edilen 2409 Sayılı Kararname ile bu personeller İktisat Vekâleti bünyesinde çalıştırılmışlardır.⁵⁰ 1925 yılından başlayıp Petrol Arama ve İşletme Dairesinin kurulduğu 1933 yılına kadar yıllara göre şu şekilde çalışmalar yapılmıştır;

⁴⁷ İrfan Elmacı, *Cumhuriyet Dönemi Teknoloji Tarihi (İlaç, Petrol, Kimyevi Gübre Teknolojileri)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe (Bilim Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 158-161.

⁴⁸ Dr. Michel Lucius (1876-1961) 1924-1933 yılları arasında İktisat Vekâleti bünyesinde Şef Jeolog olarak çalışan Dr. Michel Lucius, Türkiye'de çalıştığı on yıllık süre içerisinde Türkiye'nin Jeolojisine ve yer altı kaynaklarına ilişkin 48 adet raporu bulunmaktadır. Bkz. <http://www.mta.gov.tr/v2.0/default.php?id=luksemburg-duku-dusesi> (04.02.2017)

⁴⁹ Taşman, *Petrolün Türkiye'de Tarihçesi*, s. 17; Gümüş, Altan, *a.g.e.*, s. 8; Kemal Lokman, *Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler*, MTA Dergisi, Sayı 72, yıl 969, s. 222.

⁵⁰ Kökyay, *a.g.t.*, s. 74.

- 1925 tarihinde Dr. M. Lucius tarafından hükümet adına Mürefte, Çıralı, Elmalı, Muskaryayla, Pulk, Hasankale, Katranlı, Neftik, Urla, Nüzhetiye, İnegöl ve Boyabat civarında,

- 1927 tarihinde- Sorbonne Üniversitesinden Prof. Bertrand, İstanbul Üniversitesi Jeoloji bölümü hocası Hamit Nafiz Pamir ve Doğa Bilimleri Hocası Malik Sayar tarafından Fransız sermayedar Emil Mayen adına Van/ Kürzot bölgesinde,

- 1928 tarihinde, Maden Mühendisi Bekir Vehbi Ergene Çımağıl (Bayburt) mıntıkasında, Kemal Lokman tarafından Emil Mayer adına Kürzot (Van) yöresinde, Jeoloğ Shirley L. Mason tarafından Standart Oil Şirketi hesabına Mürefte, Boyabat, Cizre (Mardin) bölgelerinde,

- 1929 tarihinde, Dr. Lucius ve Maden Mühendisi Hadi Yener tarafından hükümet adına Harbol-Şırnak-Cizre yörelerinde jeolojik etütler yapılmıştır.⁵¹

Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 tarihine kadar geçen dönemde petrol arama faaliyetlerinin yabancı uzmanlar tarafından yapıldığı görülmüştür. Dönemin İktisat Vekili Şakir Kesebir⁵², Türkiye'deki petrol madenlerinin bulunması konusunda çaba sarf etmiş, ülkemizdeki petrol arama faaliyetlerinin Türk uzmanlarının araştırmaları sonucunda bir neticeye varılacağına inanmıştır. Şakir Kesebir, Vatan Gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Emin Yalman ile petrol faaliyetleri ile ilgili bir konuşma esnasında, Mehmet Emin Yalman kendisine ABD'de Cevat Eyüp Taşman⁵³ adında bir Türk gencinin petrol mühendisi olarak çalıştığını söylemiştir. Bunun üzerine Şakir Kesebir Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'e Cevat Eyüp Taşman'ı bularak Türkiye'ye davet etmesini söylemiştir. Cevat Eyüp Taşman daveti kabul ederek çalıştığı şirketten bir sene izin alarak petrol arama faaliyetlerinde

⁵¹ Lokman, *Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler*, s. 226-228.

⁵² Mehmet Şakir Kesebir (1889-1966) Beşinci (29.05.1929-27.09.1930) Dokuzuncu (01.11.1937-11.11.1938) ve Onuncu Hükümetler (11.11.1938-28.12.1938) Döneminde İktisat Vekilliği yapmıştır. Yedinci hükümet döneminde Ziraat Vekilliği (11.06.1937-01.11.1937) yapmıştır. **Bkz.** *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)* Hazırlayanlar: İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, TBMM Yayınları, Ankara Ekim 2013.

⁵³ Cevat Eyüp Taşman 1893 yılında Bolu'da doğmuştur. Vilayet mektupçularından Eyüp Sabri Bey'in oğludur. 1910 yılında Robert Kolejini bitirmiş ve aynı sene zamanın hükümeti tarafından ABD'ye eğitime gönderilen dört kişiden biri olmuştur. Columbia Üniversitesinde Maden Mühendisliğini okumuştur. Daha sonra petrol konusunda deneyim kazanmak amacıyla Cities Service adlı petrol şirketinde 16-17 sene çalışmıştır. **Bkz.** Kemal Lokman, *Cevat Eyüp Taşman Türk Jeoloji Âleminin Büyük Bir Kaybı*, MTA Dergisi, Sayı 49, Yıl 1957, s. 147-148.

bulunmak üzere 1929 yılı başlarında Türkiye'ye gelmiştir.⁵⁴ Cevat Eyüp Taşman ülkeye geldikten sonra kendisi, petrol arama faaliyetlerine bizzat katılmış ve Türk petrolcülük tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.

1929-1930 tarihlerinde, Dr. Lucius, Cevat Eyüp, Kemal Lokman'dan oluşan bir ekip tarafından Hükümet adına Mürefte, Antalya / Çıralı-Yanartaş, Muskaryayla yörelerinde, Hasan Mustafa ve O'Brien adına John M. Dale isimli mühendis tarafından Mürefte civarında,

1930 tarihinde, Dr. M. Lucius, Cevat Eyüp, Kemal Lokman tarafından Mardin, Şırnak, Cizre bölgelerinde, Jeolog Dr. Hoffman tarafından Compagnie Française des Petroles adına Çıralı (Yanartaş), Çımağıl, Hasankale, Divanhüseyin, Naftik, Pulk yöresinde, Dr. M. Lucius, Cevat Eyüp, Kemal Lokman tarafından oluşan bir ekip tarafından, hükümet adına, Boyabat, Mavpari (Rize), Cımağıl, Pulk, Katranlı, Divanhüseyin (Erzurum), Hasankale, Kürzot, ve Sivas ve çevresinde,

1932 tarihinde, Nizamettin Şevki Bey hesabına, Mühendis Petekekoff isimli uzman tarafından Pulk civarında, petrol aramaları ile ilgili tektik ve etütler yapılmıştır.⁵⁵

Bu bölgelerde petrol arama amacıyla yapılan inceleme ve çalışmalar raporlar haline getirilmiş ve 1935 yılında kurulan MTA Enstitüsünce tasnifleri yapılarak bundan sonraki petrol arama faaliyetlerinde kullanılmıştır. Cevat Eyüp Taşman 1930'ların sonuna doğru gittiği ABD'de Türkiye'de petrol aramaları ile ilgili yapmış olduğu çalışmaları ' *Bulletin of American Association of Petroleum* ' dergisinin 6 Haziran 1931 tarihli sayısında yayımlamıştır.⁵⁶ Cevat Eyüp Taşman Mardin, Şırnak, Cizre çevresinde yaptığı jeolojik etütler neticesinde Hükümete sunduğu raporda; petrol arama faaliyetlerinin çok riskli, büyük sermaye isteyen çok fazla teknik cihaz ve teknik eleman gerektiren bir iş olduğunu, petrol arama faaliyetlerinin dar bütçeli hükümetlerce değil, büyük sermaye ve teknik özelliklere sahip petrol şirketlerince yapılabileceği yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.⁵⁷

⁵⁴ Acun, a.g.e., s. 228-229.

⁵⁵ Lokman, *Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler*, s. 226-228.

⁵⁶ Taşman, *Türkiye'de Petrolün Tarihçesi*, s. 18-19.

⁵⁷ Halit Edip Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954*, TPAO Arşiv ve Tarih Yayınları, Ankara, 2006, s. 2.

1.4.1. 792 Sayılı Petrol Kanunu'nun Kabulü

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan ve Türkiye'nin ekonomik hedeflerini belirleyecek ve ekonomik anlamda kalkınmasını sağlayacak olan konuların ele alındığı İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomik faaliyetlerin etkinlik kazanması amacıyla yasal ve kurumsal düzenlemeler öngörülmüştür.⁵⁸ İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda petrol arama faaliyetleri hükümet tarafından bizzat üstlenilmiştir. Bu amaçla 1925 yılında Lüksemburglu Dr. Michel Lucius Türkiye'deki petrol olanaklarını Hükümet adına araştırmak amacıyla davet edilmiş ve kendisiyle iki yıllık sözleşme yapılmıştır. Dr. M. Lucius, Türkiye'deki bilinen petrol sahalarında tetkik ve etütler gerçekleştirmiş ve bunları raporlar halinde hükümete sunmuştur. Sunduğu bu raporlar Türkiye'de daha sonra yapılacak olan petrol arama çalışmalarına temel oluşturmuştur.⁵⁹

Hükümet, arka arkaya girilen savaşlar nedeniyle fakirleşmiş ülkede, önemli bir sermaye, teknik eleman, modern ve teknik cihazlar gerektiren petrol arama faaliyetlerinin şahsi girişimlerle yapılmasının, ülkenin milli menfaatlerine uygun ve yeterli olamayacağını düşünmüştür.⁶⁰ Bu nedenle hükümet tarafından petrol arama faaliyetleri önemle ele alınmış ve Cumhuriyet döneminin ilk petrol kanunu olan ve ülkede petrol arama ve işletilmesini düzenleyen 792 Sayılı Petrol Kanunu TBMM'de 24 Mart 1926 tarihinde kabul edilmiştir.⁶¹ 6 Nisan 1926 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren⁶² ve petrol arama ve işletme hakkını yalnızca hükümete veren kanunun ilk iki maddesinde:

⁵⁸ İ.Ceyhan Koç, *İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna etkileri*, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, s. 149-152.

⁵⁹ Kongrede yapılan konuşmalarda; 'Ülkemizin kalkınmasını sağlamak için, önce ekonomik yönden kalkınmanın sağlanması, yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklarımızı kendimizin işleyerek, milletimizi çağdaş medeniyetin sahip olduğu düzeye erştirilmesi' prensibi temel gaye olarak benimsenmiştir. **Bkz.** Turgut İleri, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Madencilikğin Genel Durumu ve Atatürk'ün Madencilikle İlgili Düşünceleri*, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 19, No 1, Ocak 2011, s. 289.

⁶⁰ *MTA Enstitüsünün On Yıllık Faaliyetine Kısa Bir Bakış*, MTA Dergisi, Sayı 34, Yıl 1945, s. 296.

⁶¹ **TBMM ZC**, Dönem:2, İ:76, C:1, Cilt 23, (24.03.1926) s. 330-331.

⁶² Resmi Gazete, 6 Nisan 1926, s. 1247.

Madde 1 —Türkiye hududu dâhilindeki bilcümle arazide bitüm ve petrol ve müştakatı tabiyesi madenlerin taharri ve işletilmesi hakkı Maadin Kanunu ahkâmına tabi olmak kaydıyla hükümete verilmiştir.

*Madde 2 —“Hükümet bu hakkı bizzat veya efrad ve şirketler ile bil ihtilaf ber-veçhi âti istimal eder” hükmü bulunmaktadır.*⁶³

1924 tarihli Romanya Petrol Kanunu esas alınarak hazırlanan⁶⁴ ve 22 maddeden oluşan Petrol Kanunu’nun birçok yetersizliğine rağmen⁶⁵ Cumhuriyetin kuruluşundan üç yıl sonra kabul edilmesi hükümetin petrol konusuna verdiği önemi göstermektedir.⁶⁶ Kanunun birinci maddesinde belirtildiği gibi petrol arama ve işletme hakkını hükümete vermekte, ikinci maddesinde de bu hakkı bizzat kişiler veya şirketler ile kullanılacağı belirtilmektedir. Petrol endüstrisi sermaye, teknik altyapı ve tecrübe gerektirmektedir. Ancak devlet bütçesinden gereken yatırımların yapılamamasından, petrol arama ve sondajları için lazım olan alet ve edevat ile yetişmiş teknik personelin temininde çekilen sıkıntılar nedeniyle 792 Sayılı Kanunla petrol arama faaliyetleri çok ağır ilerlemiştir. Bundan dolayı 792 Sayılı Petrol Kanunu 7 Mart 1954 tarihinde yürürlüğe giren 6326 Sayılı Petrol Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

1.4.2. Petrol Arama Ve İşletme İdaresinin Kurulması

24 Mart 1926 tarihinde kabul edilen ve petrol arama haklarını hükümete veren 792 Sayılı Petrol Kanunu’nda, hükümet petrol arama faaliyetlerine gerekli önemi göstererek petrol arama faaliyetlerinde kullanılmak üzere 300.000 lira ödenek ayırmıştır. Ancak bu işleri yürütecek kurumsal bir yapı teşkil edilemediğinden 1933 yılına kadar petrol arama çalışmalarında olumlu bir sonuç elde edilememiştir.⁶⁷ Celal Bayar’ın İktisat Vekilliği döneminde (10 Kasım1932-1 Mart 1935) 792 Sayılı Petrol

⁶³ Petrol Kanunu Metni İçin **Bkz.**Resmi Gazete, Sayı:341, 6 Nisan 1926, s.1247.

⁶⁴ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, Cilt 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:569, Ankara 1988, s. 191.

⁶⁵ Petrolün taşınması ve Rafine edilmesi ile ilgili maddeler bulunmamaktadır.

⁶⁶ Hasan Tanrıseven, *Türk Kamu sektöründe petrole ilişkin kararlar sistemi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, İdil 2005,s. 36-37.

⁶⁷ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)*, Cilt 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:580, Ankara 1993, s. 447.

Kanunu'na dayanılarak 20 Mayıs 1933 tarih ve 2189 numaralı '*Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkilane Dair Kanun*' kabul edilmiştir. Bu kanun gereğince, *Altın Arama ve İşletme İdaresi* ile devlet eli ile petrol arama faaliyetlerini yürütmek amacıyla İktisat vekilliğine bağlı bir teşkilatlanma olan *Petrol Arama ve İşletme İdaresi* kurulmuştur. Böylece 1933'ten itibaren Türkiye'de petrol arama faaliyetleri kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.⁶⁸

Kanunun birinci maddesinde Petrol Arama ve İşletme İdaresinin görevi Türkiye dâhilinde petrol ve bunlarla beraber çıkacak diğer madenleri aramak ve arama neticeleri elverişli olursa bu madenleri işlemek olarak belirtilmiştir.⁶⁹ Petrol Arama ve İşletme İdaresi kurulunca, Petrol Jeologu Cevat Eyüp Bey, hükümet tarafından yurda tekrar davet edilmiştir. İktisat Vekilliğinin 28 Mayıs 1933 tarih ve 3/252 sayılı tezkeresi ile yapılan teklif üzerine, 29 Mayıs 1933 tarihinde 800 lira ücret ve İcra Vekilleri Heyetinin 14479 sayılı Kararnamesi ile Petrol Arama ve İşletme İdaresi Müdürlüğüne atanmıştır.⁷⁰

Ankara Ulus'ta iki odalı bir apartman dairesindeki büroda çalışmalarını yürüten Petrol Arama ve İşletme İdaresi ilk personelleri: Müdür Cevat Eyüp Taşman, Muhasebeci Muhittin Akkaya, Danışman Jeolog Sidney Paige'ten oluşmaktaydı.⁷¹ İdarenin kurulmasıyla beraber petrol arama faaliyetleri hız kazanmış ve hükümet; ülkede bir an önce petrol kaynaklarının bulunmasına büyük önem göstermiştir. Bu çerçevede 1933 yılı bütçesinden 300.000 lira Petrol Arama ve İşletme İdaresi'ne aktarılmıştır.⁷²

Başbakan İsmet İnönü Ankara Halkevi'nde dördüncü tasarruf ve yerli malı haftası ile ilgili yapılan toplantının açılış konuşmasında: '*Bizim hükümet siyaseti olarak ehemmiyet verdiğimiz, bilhassa devlet elinde bulunmasına göz koyduğumuz maden mevzularından bir büyüğü de petroldür. Biz petrolü şurada burada eserleriyle tanıyoruz. Onu bir yerde geniş mikyasta (ölçekte) bulmuş ve işletmeğe başlamış değiliz. Amma bütün dünyanın kanaati şudur ki, bizim memleketimizde vâsi petrol membaları vardır. Buna bir iki seneden beri yapmakta olduğumuz taharriyatla (araştırmayla) biz de kani olacak vaziyetteyiz. Gerek Şark ve Garp Anadolu'sunda ve*

⁶⁸ TBMM ZC, Dönem:4, İ:54, C:2, Cilt 15, (20.05.1933) s. 210-211.

⁶⁹ Resmi Gazete, 27 Mayıs 1933, Sayı: 2411, s. 2508.

⁷⁰ BCA, 30-18-01-02/36-40-20, (29 Mayıs 1933)

⁷¹ Taşman, *Petrolün Türkiye'de Tarihçesi*, s.19; Özcan, a.g.e., s. 3.

⁷² TBMM ZC, Dönem:4, İ:38, C: 3, Cilt 21, (12.04.1934) s. 53.

gerek Orta Anadolu'da birçok suretlerle ciddi taharriyat yapmaktayız. Ümit ederim ki, bu kıymetli madeni keşfedeceğiz, petrol mevzuunda memlekette birçok membalar bulacak ve işleteceğiz.'⁷³ demiştir. Petrol Arama ve İşletme İdaresi tarafından petrol arama ve sondaj işlerinde kullanılmak üzere ABD'den gerekli makine ve tesisatlar getirilmiş ve çalışmalar başlamıştır.⁷⁴

Kuruluşundan sonra petrol arama faaliyetlerine hız veren idare, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Cevat Eyüp Taşman, Muhittin Akkaya, Sidney Paige, Maden Mühendisi İhsan Ruhi Berent,⁷⁵ Paleontolog Dr. L. Vonderschmidt tarafından 1933 yılının Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Cizre bölgeleri gezilmiş ve raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar neticesinde Sidney Paige araştırma yapılan sahaların petrol bakımından ekonomik kıymet taşımadığından bu bölgedeki çalışmaların durdurulmasını, Cevat Eyüp Taşman ise araştırmaların devam etmesi gerektiğini düşünmüştür. Aynı sene içersinde başka bir ekip: Cevat Eyüp Taşman, Sidney Paige, İ.Ruhi Berent, ABD'li Jeolog Harold Moses ve Mühendis William Woodson ile beraber tekrar Mardin bölgelerinde incelemelerde bulunmuştur. Bölgenin haritası çıkarılmış, tespit edilen Mardin ili Midyat ilçesi Basbirin Nahiyesinde sondaj yapılmasına karar verilmiştir.⁷⁶ Bu arada ABD'li Mühendis William Woodson tarafından yapılan hesaplamalar sonucunda Basbirin'de açılacak sondaj kuyusunun maliyeti yaklaşık olarak 255.547,60 lira olarak hesaplanmıştır.⁷⁷

1933 yılında Petrol Arama ve İşletme İdaresine verilen 300.000 lira yeterli gelmediğinden 1934 yılında yapılacak petrol arama çalışmaları için 200.000 lira ek ödenek talep edilmiş ve bu ödenek hükümet tarafından kabul edilmiştir. İktisat Vekili Celal Bayar 12 Nisan 1934 tarihinde TBMM'de '*2189 numaralı kanun mucibince teşkil edilen Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdaresine yardım*' ile ek ödenek

⁷³ Kuruç, 1993, s. 106.

⁷⁴ **BCA**, 30-18-01-02/43-19-14, (5 Nisan 1934)

⁷⁵ 23 Şubat 1910'da İstanbul Acıbadem'de doğdu. 1929'da İstanbul Kadıköy Sultanisi Robert Koleji Mühendislik bölümünden, 1933 yılında New Mexico Institute Of Mining and Technology'den Maden Mühendisi olarak mezun oldu. Haziran 1933-1936 tarihleri arasında İktisat Vekâleti bünyesinde kurulan Petrol Arama ve İşletme İdaresinde çalıştı. 1936 yılında kısa bir süre MTA Enstitüsü Müfette Petrol Kamp Şefliği yaptı. 1936-1944 yıllarında ise Keçiözümlü Kükürtleri T.A.Ş. Müdürlüğü, Haziran 1944-Mayıs 1950 yılları arasında MTA Genel Müdürlüğü görevinde bulundu. 17 Ağustos 1994 yılında hayata veda etti. **Bkz:** Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol* s.38; *Yerbilimlerinde Ustalar, İhsan Ruhi Berent*, Jeoloji Mühendisliği Dergisi, Sayı:8 Yıl: Mayıs 1979, s. 39.

⁷⁶ Taşman, *Petrolün Türkiye'de Tarihçesi*, s. 19.

⁷⁷ Lokman, *Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler*, s. 230.

verilmesi üzerinde görüşme sırasında yaptığı konuşmada: teşkilatın yabancı uzmanlarla takviye edildiğini. Uzun zamandır yapılan çalışmalar neticesinde uzmanların Mardin ili Basbirin nahiyesinde sondaj yapmaya karar verdiklerini söylemiştir. Devamla eğer tabiat memleketimize petrolü vermişse bunu mutlaka çıkaracaklarını ve kesin sonuç alıncaya kadar çalışmaların devam edeceği ve buna da güçlerinin yettiğini söylemiştir.⁷⁸

Türkiye'nin ilk derin sondaj kuyusu olan, Mardin ili Midyat ilçesine bağlı Basbirin Nahiyesinde bulunan ve Basbirin-1 adı verilen kuyunun sondajına 13 Ekim 1934 tarihinde başlanmıştır. Sondaj çalışması yapılırken yöre insanına iş imkânı sağlanmış ve çalışan bu insanlar daha sonra ilk Türk sondörleri ve Baş sondörleri olarak petrol sektöründe yıllarca çalışmışlardır.⁷⁹ Basbirin'i delen kablolu sistem sondaj makinesi tüm imkânsızlıklara ve zorluklara rağmen bütün teferruatı ve yedek parçalarıyla 44.000 liraya satın alınarak İstanbul'dan sondaj yerine getirilmiştir.⁸⁰ Sondaj yapılırken İktisat Vekili Celal Bayar hazır bulunmuş ve sondaj aleti çalıştırılmadan önce bir konuşma yaparak petrol arama idaresi erkânına başarı temenni etmiş kurdeleyi keserek sondajı başlatmıştır. Yaptığı incelemeler sonucu şu beyanatta bulunmuştur: *'Hususi bir kanun ile İktisat Vekâletine bağlı hükmi şahsiyeti haiz bir petrol arama ve işletme idaresi teşkil edildiğini ve başına Amerika'da tahsil görmüş gençlerimizden Cevat Eyüp Beyin geçirildiğini biliyorsunuz. Bu idarenin gösterdiği lüzum üzerine bugün burada petrol bulmak için ilk arama ameliyesine başlıyoruz. Kat'i neticeyi yakında bize sondaj gösterecektir. Memleketimizde petrol tezahüratı olan muhtelif sahalar vardır. Bunların hepsi birer birer jeolojik tetkike tabi tutulacaktır. Petrolü bulmak için ileri memleketlerin yaptıklarını bizde ilme dayanarak yapmak kararında ve iyi netice almak azmi ile çalışmaktayız.'*⁸¹

13 Ekim 1934 tarihinde Petrol Arama ve İşletme İdaresince sondajına başlanan Basbirin-1 kuyusundaki çalışmalar 14 Haziran 1935 tarihinden itibaren aynı kişilerle fakat yeni kurulan MTA Enstitüsünün *Petrol Grubu Direktörlüğü* bünyesinde devam etmiştir. Basbirin-1 Petrol kuyusunda 1351 metre derinliğe kadar inilmiş bazı seviyelerinde petrol emarelerine rastlanmış ise de ekonomik bir kıymet

⁷⁸ TBMM ZC, Dönem:4, İ:38, C:3, Cilt 21, (12.04.1934) s. 52-53.

⁷⁹ Özcan, a.g.e., s. 21.

⁸⁰ Lokman, *Memleketimizde Petrol Araştırmaları* s. 97. ; Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954*, s. 12.

⁸¹ Zaman Gazetesi, 14 Teşrinievvel 1934.

teşkil etmediğinden kuyu 15 Haziran 1936 tarihinde terk edilerek sondaj makineleri ve cihazlar yeni bir kuyu sondajının yapılacağı Hermis mıntıkasına taşınmıştır.⁸²

Resim:1.1. Petrol Arama ve İşletme İdaresi Personelleri

Soldan William Woodson, John Shirley İhsan Ruhi Berent, Samuel Russell, Vincent Yocum

Kaynak: Halit Edip Özcan Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954.

⁸² Lokman, *Türkiye’de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler*, s. 232.

1.4.3. MTA Enstitüsünün Kurulması

Yurdumuzdaki yeraltı zenginliklerinin çıkarılıp değerlendirilmesi amacıyla 1933 tarih ve 2189 numaralı ‘*Altın ve Petrol arama ve İşletme İdareleri teşkiline dair Kanun*’ ile kurulan Petrol Arama ve İşletme İdaresi ve Altın Arama ve İşletme İdaresi teşkil edilmiştir. Aynı dönem içerisinde özel girişimciler tarafından yapılacak olan petrol arama ve işletme faaliyetlerini kontrol etmek amacıyla Maden Tetkik Heyeti kurulmuştur. Ayrıca Ülkemizdeki maden ocaklarında yerinde gezerek gerekli olan araştırmaları istişareleri yapacak Türk ve yabancı uzmanlardan oluşacak bir jeoloji enstitüsü kurulması tasarlanmıştır. Fakat aradan geçen zaman içinde bu mevcut durumla Türkiye’deki madenciliğin gelişmesin yeterli olamayacağı görülmüştür. Bu nedenle Maden Tetkik Heyeti, Altın ve Petrol Arama İdareleriyle jeoloji heyeti birleştirilerek 14.06.1935 tarih ve 2804 Numaralı Kanunla *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü* kurulmuştur.⁸³

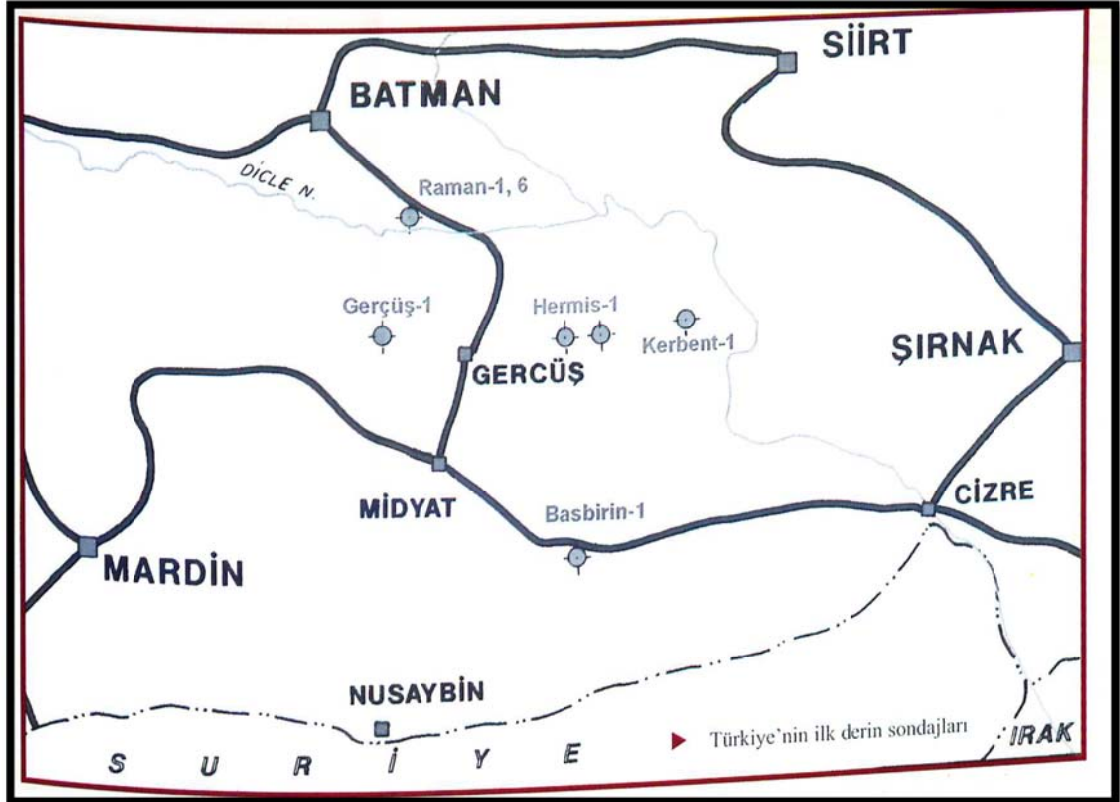
Kuruluş kanununun 2. maddesinde göre MTA’nın amacı özetle: “*Memleketimizi işletmeye elverişli her çeşit maden ve taşocağı gibi yer altı servetlerini meydana çıkarmak, işletilen madenlerin daha verimli ve teknik bir şekilde çalıştırılma imkân ve araçlarını araştırmak, Gerekli jeolojik etüt ve madencilik aramaları kimyasal analiz ve denemeleri yapmak, bu çalışmalarda yardımcı olacak çeşitli harita, plân ve rapor dokümanları ve teknik hesaplamaları hazırlamak ve memleketimizdeki maden sanayinde çalışacak Türk mühendis, teknisyen, uzman ve işçisini yetiştirmek*” olarak belirtilmiştir.

26 maddeden oluşan MTA Kanununun 24. maddesine göre Altın ve Petrol ve Arama İşletme İdaresinin bütün hakları, borçları ve mevcutlarıyla MTA Enstitüsüne geçmiştir. O dönemde Cevat Eyüp Taşman müdürlüğündeki Petrol Arama ve İşletme Dairesi, Basbirin-1 petrol kuyusu sondajı çalışmalarını yürütmekteydi. 1935 yılından itibaren petrol arama ve işletme faaliyetleri MTA Enstitüsü bünyesinde teşkil edilen *Petrol Grup Müdürlüğü* tarafından yapılmıştır.⁸⁴ Cevat Eyüp Taşman MTA Bünyesinde Petrol Grup Direktörü olarak atanmış, yardımcılığına da Kemal Lokman

⁸³ Resmi Gazete, 22 Haziran 1935; *MTA Enstitüsünün On Yıllık Faaliyetine Kısa Bir Bakış*, MTA Dergisi, Sayı 34, Yıl 1945, s. 296-297.

⁸⁴ *Cumhuriyetin 50.yılında Petrol ve 1972 yılı Faaliyetleri*, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Neşriyat no:17, s. 5.

getirilmiştir. Basbirin-1 sondaj kuyusu terk edildikten sonra ikinci petrol sondajı 14 Ocak 1937’de Midyat Hermis’te başlanmıştır. Kuyuda gazı rastlanmasına karşın verimli olmadığından dolayı 21 Temmuz 1938’de kuyu terk edilmiştir. 10 Ekim 1938 yılında Kerbent’te yapılan sondaj kuyusundan da olumsuz sonuç alınması üzerine Sondaj Malzemeleri 1939 yılında Raman Dağına nakledilmiştir.⁸⁵

Harita: 1.2 Basbirin-1, Hermis-2, Kerbent-1 gösteren Kroki **Kaynak:** Halit Edip Özcan Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954.

⁸⁵ Lokman, *Memleketimizde Petrol Araştırmaları*, s. 98.

İKİNCİ BÖLÜM

BATMANDA PETROLÜN BULUNMASI VE ŞEHRE SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

2.1.BATMAN İLİ

Yurdumuzun Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle Bölümü'nde yer alan Batman, 41 derece 10 dakika ve 41 derece 40 dakika doğu boylamları ile 38 derece 40 dakika ve 37 derece 50 dakika kuzey enlemleri arasında yer alan bölgede bulunmakta olup, 550 m yükseklikteki rakımdadır⁸⁶. Batman yüz ölçümü 4 477 km karedir.⁸⁷ Batman Vilayetinin Merkez İlçe dâhil olmak üzere, 6 ilçesi bulunmaktadır. Bunlar Merkez ilçe, Kozluk, Sason, Beşiri, Gercüş ve Hasankeyf'tir. Batman genelinde ayrıca 11 Belediye ve 274 köy bulunmaktadır.⁸⁸

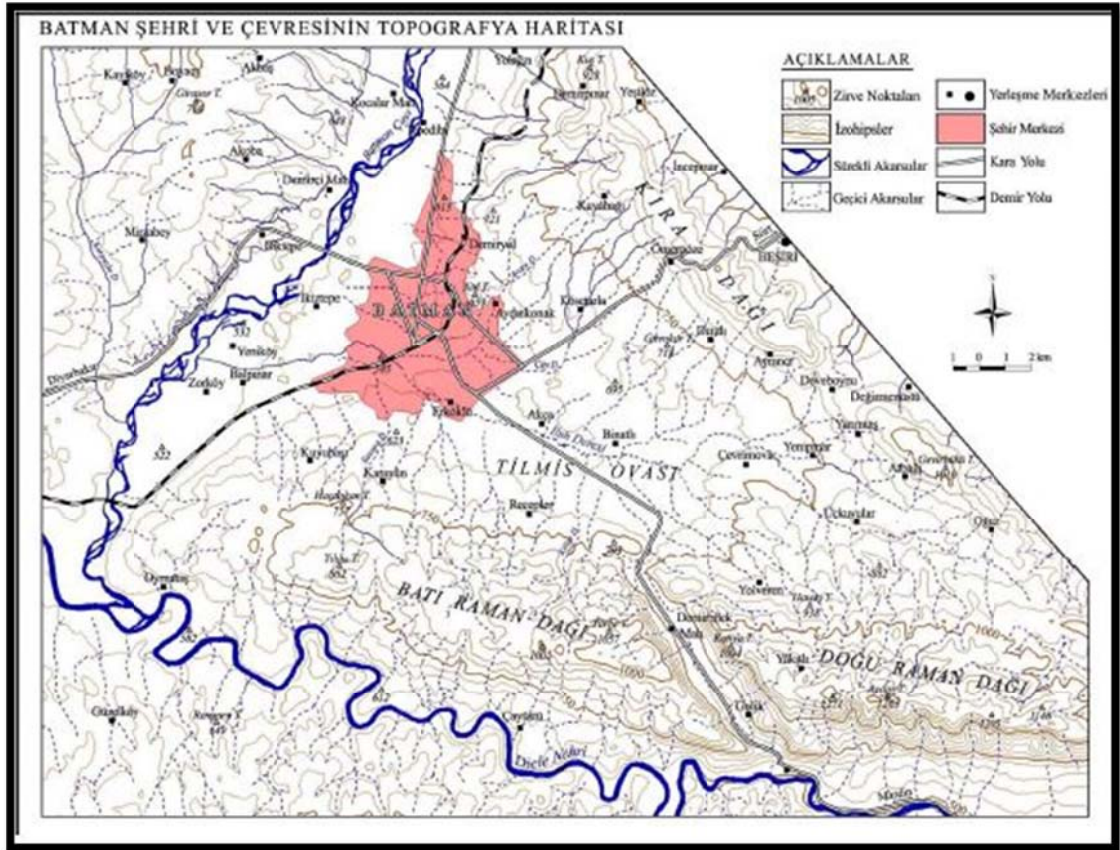
Ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Dicle Nehri ve onun yan kolları Batman Çayı'na yakın düzlük alanda kurulmuş olan Batman şehri (Harita 3.8), Kuzeyde Muş, Batıda Diyarbakır, Doğuda Bitlis ve Siirt, Güneyde Mardin illeri ile komşudur. Batman, Kuzey ve Kuzeydoğusu yüksek, sarp ve dağlık olup güneyi ise dağlık ve engebelidir. Dicle Nehri batıdan doğuya akarak il topraklarının içinden geçer. Batman Çayı, Batman-Diyarbakır il sınırını çizerek Dicle Nehri ile birleşir. İl merkezi Batman Çayı havzasında düz bir arazi üzerine yerleşmiştir. İlin doğusunda petrol üretimi yapılan 1288 m yükseklikte Raman Dağı ve Güneydoğu Toroslar vardır.⁸⁹

⁸⁶ 2012 İl Çevre durum Raporu, Batman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Hazırlayan: ÇED İzin ve Denetim Şube Müdürlüğü, Batman 2013, s. 1.

⁸⁷ İstatistiklerle Türkiye 2014, Türkiye İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara Haziran 2015, s. 3.

⁸⁸ 2015-2019 Stratejik Plan, Batman İl Özel İdaresi, www.batmanozelidare.gov.tr_ (29.10.2015)

⁸⁹ 2015-2019 Stratejik Plan, Batman Belediye Başkanlığı Batman 2014, s. 7.

Harita : 2.1. Batman Şehri ve Çevresi Topografya Haritası

Kaynak: Mahmut Tekik, *Batman Şehrinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*

Batman İli adının, Dicle ırmağına sol taraftan kavuşan ve bu ırmağın Türkiye toprakları içinde aldığı en büyük üç kolundan (Batman, Garzan, Botan) biri olan Batman çayından almıştır.⁹⁰ Bu nehre Batman isminin ne zaman verildiği ise bilinmemektedir.

Evliya Çelebi 1655 tarihinde Üsküdar'dan çıkıp Van'a giderken seyahatnamesinde Batman nehrinden söz ederken: '*Tatlı sulu Batman nehri... Ama bu Batman Köprüsünün altından geçtiğinde öyle gürültülü akar ki gürültüsünden insanın kulağı sağır olur.*' demektedir. Bugün Malabadi Köprüsü olarak bilinen köprüyü de; '*İbret verici acayip yapı, garip sanatlı hayrat, mühendislerin seçilmiş*

⁹⁰ Sıddık Ünal, *XII. Yüzyıl kaynaklarından İbnül Ezrak'a göre Batman ve yöresi tarihi hakkında bazı değerlendirmeler*, T.C Batman Valiliği I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler I, 15-17 Nisan 2008 Batman, (Editörler: Salim Cöğce & Adnan Çevik), İstanbul 2009, s. 348; *Cumhuriyetin 50. Yılında Siirt, 1973 İl Yıllığı*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1973, s. 32.

eseri yani seyre değer Batman Köprüsü' sözlerinde Batman Köprüsü olarak tanımlamıştır⁹¹.

2.2. RAMAN DAĞI MEYMUNİYE BOGAZINDA İLK PETROL KEŞFİ

Türkiye'nin en önemli petrol sahalarından biri olan⁹² Raman Dağı Batman ili sınırları içerisinde ve İlin güney ve güneydoğusunda yer almaktadır. Doğu batı yönünde uzanan Raman Dağı orta kesiminden Meymuniye Boğazı ile Doğu ve Batı Raman olarak ikiye ayrılmaktadır. Batıda Batman çayı, doğuda Yanarsu çayı ile sınırlanmış olan Raman Dağı, ortalama yükseltisi batı bölümünde 900 ile 1000, doğu bölümü ise 100-1200 metre arasında değişmektedir. Raman Dağının en yüksek zirvesi 1271 metre yüksekliktedir.⁹³ Batman-Hasankeyf yol güzergâhında bulunan Meymuniye Boğazı, Raman Dağını kuzey-güney istikametinde baştanbaşa kat etmektedir.⁹⁴

İktisat Vekilliğine bağlı olarak, 20 Mayıs 1933'te Eyüp Cevat Taşman Başkanlığında kurulan Petrol Arama ve İşletme İdaresince 1934 yılından itibaren yapılan jeolojik çalışmalarda Raman Dağı'nın petrol bölgesi olabileceği söz konusu olmuş ve bölgenin jeolojik etütleri MTA Enstitüsünce 1937-1938 yıllarında yapılmıştır.⁹⁵

Daha önceden jeolojik etütleri yapılmış ve petrol emarelerine rastlanılmış olan Raman Dağında sondaj yapılmasına karar verilmiştir.⁹⁶ Raman Dağında yapılacak olan sondaj için kule ve makinelerin Midyat'tan taşınması işine Nisan 1939 tarihinde başlanmıştır. O dönemde Dicle Nehri üzerinde köprü bulunmadığından sondaj kulesi ve makineler Midyat, Mardin ve Diyarbakır yoluyla

⁹¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Günümüz Türkçesiyle), Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 4.Kitap, 1.Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 113.

⁹² Ahmet Yıldırım-Sabri Karadoğan, Raman Dağları güneyinde (Dicle Vadisi) Morfometrik ve Morfoteknotik analizler, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Dicle Üniversitesi Basımevi İşletme Müdürlüğü, Sayı: 16, Diyarbakır 2011, s. 160.

⁹³ Murat Sunkar-SadettinTonbul, İluh Deresi (Batman) Havzası'nın Jeomorfolojisi, Coğrafya Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Sayı:24, İstanbul 2012,s. 49.

⁹⁴ Kemal Lokman, Ramandağ Petrolü, MTA Dergisi, sayı 20, yıl 940, s. 309.

⁹⁵ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004, TPAO, Ankara 2004, s. 25; http://eski.jmo.org.tr/resimler/ekler/6cb94cb34617aea_ek.pdf?dergi=TURKIYEJEOLJIBULTENI, (29.07.2016)

⁹⁶ Lokman, a.g.m., s. 309.

350 km yol kat edilerek, Siirt ili Beşiri ilçesi İluh nahiyesinin 19 kilometre güneydoğusunda bulunan Meymuniye Boğazındaki sondaj mahalline getirilmiştir.⁹⁷

Mayıs 1939 yılında Jeologlar Cevat Eyüp Taşman, Kemal Lokman, Başsöndörler Samuel Russell ve John Shirley tarafından yapılan çalışmalar sonucunda sondaj yeri olarak ilk önce Zivik Köyü⁹⁸ tespit edilmiştir. Fakat eldeki sondaj borularının yetersiz olması nedeniyle, sondaj yeri olarak Zivik köyünden 350 metre daha aşağı tarafta Meymuniye Boğazında, Raman-1 Kuyusu sondajının yapılacağı yer belirlenmiştir.⁹⁹ 24 Temmuz 1939 tarihinde sondaja başlanmış 20 Nisan 1940 tarihinde Meymuniye Boğazındaki Raman-1 kuyusunda 1048 metrede petrole rastlanmış kuyu 3 Haziran 1940 tarihinde bitirilmiştir.¹⁰⁰ Böylece Türkiye’de ilk defa petrol, 20 Nisan 1940’ta Siirt ili Beşiri ilçesi Ramandağı antiklinali¹⁰¹ üzerinde, Meymuniye boğazında 1048 metre derinlikte Raman-1 kuyusunda bulunmuştur.¹⁰² Pompa ile üretimi yapılan Raman-1 petrol kuyusundaki petrolün API gravitesi¹⁰³ 20,8 olarak tespit edilmiştir. İlk zamanlarda günde 11 ton petrol verirken sonraki zamanlarda özellikle son 6 ayda verim günde 3 tona düşmüş ve kuyudaki su oranı zamanla % 93’e çıktığından kuyu 1944 yılında terk edilmiştir.¹⁰⁴

MTA Enstitüsü Petrol Grubu Direktörü Cevat Eyüp Taşman, *Yeni Sabah Gazetesi* Muhabiri Sabih Alaçam’a petrolün bulunması hadisesini şu şekilde anlatmıştır; *‘Bolu’da idim. Göynük muntıkasındaki bitümlü şist¹⁰⁵ işlerini tetkik etmek üzere sabah karanlığında şehirden uzaklaştım. Bolu’ya gece yarısı döndüm. Polisler*

⁹⁷ Özcan, a.g.e., s. 23.

⁹⁸ Yeni Adı Yakıtlı eski adı Zeve Alikan olan köy kaynaklarda Zivik olarak geçmektedir. Batman ili Merkez ilçesine bağlı bir yerleşim yeri olan Yakıtlı Köyü Batmana 23 km uzaklıkta, Raman sıradağlarının orta yerindeki yamaçta ve havadar bir coğrafyada yer almaktadır. 2012 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre 21 erkek ve 23 kadın olmak üzere toplam 44 kişilik bir nüfusa sahiptir. **Bkz:** <http://www.turizmhaberleri.com/haberayrinti.asp?ID=28565> Erişim Tarihi: 04.11.2015.

⁹⁹ *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Ankara 2004, s. 25; Cevat Eyüp Taşman, a.g.m., s. 20.

¹⁰⁰ Gümüş, Altan, a.g.e., s. 10.

¹⁰¹ Yerkabuğunun çukur alanlarında biriken tortulların levhaların birbirine doğru hareket etmesi ile kıvrılıp yükselmesi sonucunda oluşmuş alanlardır. Yani kıvrımlı yapıların yüksekte kalan bölümüdür.

¹⁰² *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50 Yıl, 1954-2004*, TPAO, Ankara 2004, s. 25.

¹⁰³ Petrolün yoğunluk değeri “gravite” ile ölçülür. Uluslararası anlaşmalara göre American Petroleum Institute (API) gravitesi kullanılır. Hafif petrolün, API gravite değeri daha büyük olurken, yoğunluğu arttıkça API gravite değeri düşecektir. API gravite değeri büyüdükçe petrolün de piyasa değeri artacaktır. Dünyada genelde 27–35 API değerinde petrole rastlanmaktadır. IPE Brent diye bilinen petrol 38 API’dır. Dünyada bulunmuş en ağır petrol 5-7 API ve en hafif petrol ise 57 API olarak kayıtlara geçmiştir. **Bkz:** <http://www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/petrolmerak.pdf> (05.08.2016)

¹⁰⁴ Taşman, *Petrolün Türkiye’de Tarihçesi*, s. 20-21.

¹⁰⁵ Yüzde 70 karbon, yüzde 15 hidrojen, yüzde 1 - 24 oksijen, yüzde 0.1 - 9 arasında kükürt ihtiva eden ve petrol ve gaz üretiminde, termik santrallerde kullanılan kayaç türü.

tarafından karşılandım. Bana Vali Bay Naci Kıcıman¹⁰⁶ tarafından öğle zamanından beri arandığımı söylediler ve derhal görüşmemiz lazım dediler. Bu vaziyete hayret ettim ve gece yarısından sonra bile yatmayarak beni bekleyen valinin evine koşarak gittim! İlk muhatap olduğum söz: ‘Hemen Ankara’ya hareket etmeniz icap ediyor’ cümlesi idi. Merakla niçin Dedim? Bay Naci Kıcıman gelen şifreli telgrafları uzattı! Okudum. Fakat şifreleri birdenbire çözemedim! O kadar heyecanlanmışım! Bizim mihtahımıza (şifre cetveli) nazaran ‘Karadeniz’, ‘petrol’ ve ‘orman’ da ‘kuyunun içi kısmen dolu’ demektir. Yedi seneden beri peşinden koştuğumuz bu ümidin hakikat olduğunu görünce, adeta bir hafıza sektesine (kesintisine) uğramışım! Vakıa ‘Karadeniz ‘ kelimesinin ‘petrol’ manasına geldiğini hatırlıyordum. Fakat ‘orman’ tabirinin medlulünü (mana, meal) katiyen bulamıyor, bu müphemiyet (belirsizlik, anlaşılmaırlık) yüzünden büsbütün telaşlanıyordum! İlk vasıta ile Ankara’ya, oradan da Diyarbakır’a geldim. Hayatımda hissetmemiş olduğum bir heyecan içinde, adeta nefesim kesilmiş bir halde petrol kuyusunun başına koştum. 1047 metre derinliğin 900 metresinin petrol ile dolu olduğunu görünce, sevincimden ne yapacağımı şaşırmış, kendimden geçmişim! Çünkü o andaki haleti ruhiyemi, şimdi bile tamamen izah edemeyecek kadar muvaffakiyetimizin tesiri altındayım!’¹⁰⁷

Meymuniye Boğazındaki petrol arama ve sondaj faaliyetleri yürüten personeller petrol bulunmadan önce çadırlarda ve ilkel geçici şekilde tasarlanmış küçük, ahşap bakarlarda barınmıştır. Yeni Sabah Gazetesi Muhabiri Sabih Alaçam, Mayıs 1940 yılında Petrol sahasını görmek üzere gittiği Meymuniye Boğazında gördüğü manzarayı şöyle anlatmaktadır: ‘Beş portatif ev, bir petrol deposu, demir boru yığınları, tazyik makinesi, üç motor ve üç küçük baca, içleri petrol ile doldurulan, ağızları lehimlenen, ve bir çatı altında saklanan 40 petrol tenekesi, ambar, petrol akıtılan ve şimdi üsleri kuruyarak asfaltlanan sahalar, yeni sondaj yerleri ve bütün bunların üstünde, direğinde al sancak dalgalanan 34 metre

¹⁰⁶ Naci Kıcıman (D.1893Ermenek-Ö. 1982), Türk bürokrat. Mülkiye mezunudur. I. Dünya Savaşı sırasında Fahreddin Paşa komutasındaki Hicaz Kuvve-yi Seferiyesi’nde İstihbarat Zabıtlığı yapmıştır. Üç yıl esarette olmak üzere altı yıl askerlik yapmıştır. Cumhuriyet döneminde önce kaymakamlık yapmıştır. 1937 yılında Sinop valiliği, 1937-1939 yılları arasında T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1939-1940 yılları arasında Bolu, 1941-1942 yılları arasında Trabzon, 1942-1944 yılları arasında Sivas ve 1945-1946 yılları arasında Siirt valilikleri yapmıştır.

¹⁰⁷ Yeni Sabah Gazetesi, 22 Mayıs 1940 Salı, s. 6.

*yüksekliğindeki sondaj kulesi.. Bu kuleyi, bu kulenin al sancağını tunç yüzü bir Türk askeri, süngüsünü takmış bekliyor.*¹⁰⁸

Raman-1 kuyusunda petrolün bulunmasıyla birlikte 1941 yılında Meymuniye Boğazında adı daha sonra ‘Merkez Kamp’ olan iki katlı, Alt katta yemekhane ve ofis olarak kullanılan iki oda, üst katta ise 5-6 odanın olduğu bir kerpiçten bina yapılmıştır.¹⁰⁹ Meymuniye Kampında çalışan teknik personel ve işçiler telgraf, mektup ve gazete ve diğer ihtiyaçlarını, o dönemde Siirt iline bağlı olan Beşiri ilçesinden temin etmiştir. Dergi ve gazeteler İstanbul’dan çıktıktan on gün sonra Beşiri’ye geldiğinden bunları okumak pek cazip gelmemiş, bu nedenle Kampta çalışanların en büyük eğlencesi, Radyodan dinledikleri haberler ve müzik olmuştur.¹¹⁰ Günümüz Batman’ın çekirdeğini oluşturan İluh, nahiye olduğundan ve ihtiyaçlara cevap veremediğinden tercih edilmemiştir.

Raman-1 petrol kuyusundan sonra Meymuniye Boğazı ve çevresinde Raman-2, 3, 5 ve 6 numaralı petrol kuyuları sondajı yapılmış, 2 ve 3 numaralı kuyular kuru çıkarken, 5 ve 6 numaralı kuyularda az miktarda petrole rastlanmıştır.¹¹¹ Bu olumsuz sonuçlar karşısında Raman Dağındaki petrol arama faaliyetlerinin bırakılması düşünülmüş, MTA Enstitüsü yönetim kurulu toplantısında Raman petrolünün işlenilebilir bir petrol olmadığı ve terk edilmesi gerektiği yönünde yapılan oylama sonucunda altı üyeden üç üye terk edilmesi gerektiği yönünde oy kullanmıştır.¹¹²

Hadi Yener’in 1944 yılı Haziran ayında Genel Müdürlükten ayrılmasından sonra Yeni MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent başkanlığında 2 Ağustos 1944 yılında yapılan toplantıda uzman heyetin oy birliğiyle Meymuniye boğazı yerine Raman dağının tepesinde yeni kuyunun açılması, tartışmalar sonucunda kabul edilmiştir.¹¹³ Raman-8 kuyusunun Şubat 1945-Ocak 1946 tarihleri arasında sondajı yapılmış ve 1361 metre sondajı yapılan kuyuda petrole rastlanmıştır.¹¹⁴ İlk zamanlar günlük 28 tona yakın petrol üretimi yapan kuyunun verimi giderek azalmış 4-5 tona

¹⁰⁸ Yeni Sabah Gazetesi, 21 Mayıs 1940 Salı, s. 6.

¹⁰⁹ Özcan, *a.g.e.*, s. 28-30.

¹¹⁰ Yeni Sabah Gazetesi, 25 Mayıs 1940 Salı, s. 5.

¹¹¹ Nejdet Egeran, *Raman Petrolü*, MTA Dergisi, sayı 39, yıl 1949, s. 7.

¹¹² *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, s. 25.

¹¹³ Özcan, *a.g.e.*, s. 37.

¹¹⁴ Taşman, *Petrolün Türkiye’de Tarihçesi*, s. 21.

kadar düşmüş, ama yapılan asitleme¹¹⁵ sonucunda üretimi 70 tona çıkmıştır.¹¹⁶ Böylece Türkiye’de ticari anlamda işlenebilir ilk petrol Raman-8 kuyusunda bulunmuştur.¹¹⁷ Türkiye’de 1946 yılı itibariyle yıllık petrol üretimi 544 ton iken (Tablo 2.1) yeni petrol kuyularının açılmasıyla beraber üretim artarak devam etmiş ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır.¹¹⁸

MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent sondaj çalışmalarında kullanılan sondaj makinelerinin kullanıma uygun olmadığı ilkel ve çağdışı olduğunu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye bildirmiş ve İsmet İnönü de dar bütçeye rağmen yeni sondaj kulesi alınmasını kabul etmiştir. Petrol Mühendisi Turgut Uluğ ve MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent 1947 yılı başında, yeni sondaj kulesi satın almak ve yabancı uzmanların Türkiye’ye gelmesi için ABD’ye gitmiştir. ABD’den yeni 3 adet sondaj kulesi (IDECO-600, IDEC 1050, Oilwell-96) satın alınmış ve Drilexco şirketiyle metre başına yapılacak sondaj üzerine 20 Haziran 1947’de iki yıllık sözleşme yapılmıştır.¹¹⁹ Türkiye’ye gelen Drilexco şirketinin 20 kişilik uzman ekibi tarafından 1947-1948 yılları arasında Raman-9 kuyusu sondajı yapılmış ve ilk zamanlar günde 12 ton petrol verimi olmuştur. Yapılan asitleme neticesinde burada da verim günlük 60 tona yükselmiştir. Böylece Raman Dağının bir petrol mıntıkası olduğu kesinlik kazanmıştır.¹²⁰

¹¹⁵ Asitleme formasyona (Jeolojik dönemde oluşmuş tabaka dizini) asit’in belli bir debi ve basınç altında enjekte edilmesidir. Amaç kuyu duvarında oluşan kirlenmeyi ortadan kaldırmak, dolayısıyla geçirgenliği ve üretimi arttırmaktadır. **Bkz:**Adil Özdemir, *Petrol ve doğalgaz sondaj tekniğinin esasları*,<http://www.adilozdemir.com/upload/dokumanlar/7983184-59.pdf> Erişim tarihi:06.08.2016

¹¹⁶ *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, s. 25.

¹¹⁷ Özcan, *a.g.e.*, s.39; Gümüş-Altan, *a.g.e.*, s. 11.

¹¹⁸ Naci Engin, *Petrol ve Türkiye*, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 30. Seri, Yıl 1984-1985, s. 110.

¹¹⁹ Özcan, *a.g.e.*, s. 37; Taşman, *a.g.m.* s. 21.

¹²⁰ Orhan Bayramgil, *Türkiye Jeoloji Kurumu’nun Raman- Ergani ekskürsiyonu*, Türkiye Jeoloji Bülteni, Türkiye Jeoloji Mühendisleri Odası, Cilt 5, Sayı:1-2, Ankara 1954, s. 243; Egeran, *a.g.m.*, s. 8; Özcan, *a.g.e.*, s. 39.

Tablo 2.1: Türkiye’de Petrol Üretimi 1946-1970

Yıllar	Üretim (Ton)	Yıllar	Üretim (Ton)
1946	544	1959	389.627
1947	527	1960	375.122
1948	2.854	1961	441.780
1949	16.015	1962	595.408
1950	17.537	1963	744.933
1951	19.064	1964	921.416
1952	21.697	1965	1.533.891
1953	26.545	1966	2.041.121
1954	58.008	1967	2.728.120
1955	178.596	1968	3.104.476
1956	305.616	1969	3.599.194
1957	298.139	1970	3.543.000
1958	328.543		

Kaynak: Naci Engin, Petrol ve Türkiye, s. 111.

Sondaj yapılan kulelerde üç vardiya şeklinde çalışmalar yapılmış, 3 sondör, 3 sondör yardımcısı, 15 sondaj işçisi, 3 makinist olmak üzere toplam 24 işçi çalıştırılmıştır. Raman petrol sahasının ihtiyacı olan su da Dicle Nehri’nden boru hattı döşenerek sağlanmış, tüm yapılan bu işlerde Raman Petrol Sahası civarındaki köylüler işçi olarak çalıştırılarak yöreye istihdam ve ekonomik katkı sağlanmıştır.¹²¹

¹²¹ Acun, *a.g.e.*, s. 339-364.

Resim: 2.1. Meymuniye Boğazındaki Raman-1 Sondaj Kulesi

Kaynak: Halit Edip Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954*.

Tablo: 2.2. Güneydoğu, Raman Petrol Sondajları

Arama yeri	Başlama tarihi	Bitirme tarihi	Derinlik (metre)	Alınan netice
Basbirin	13/10/934	15/ 6/936	1 351.—	Muhtelif seviyelerde petrollü suya girildiğinden terk. (Kablo sistemi)
Hermis	14/ 1/937	21/ 7/938	942.—	Kuvvetli fakat devamsız kükürtlü gaz.
Kerbent	17/ 9/938	31/ 5/939	632.—	(Kablo sistemi)
Raman-1	29/10/938	20/ 4/939	1 031.—	Hafif petrol araması. (Kablo sistemi)
Gercüş	24/ 7/939	3/ 6/940	1 052.—	1048 de petrole girmiştir. (Kablo sistemi)
	13/ 8/939	27/ 2/940	638.—	Muhtelif seviyelerde petrol emaresi, sondaj takımlarının sıkletini makinanın kuvveti kaldırmadığından terk. (Calyx sistemi)
Raman-2	18/ 7/940	23/ 3/941	1 186.—	Petrol emareleri gösterdikten sonra suya girilmiştir. (Kablo sistemi)
Raman-3	2/10/940	12/11/941	1 353.—	Petrol emaresi gösterdikten sonra suya girilmiştir. Takım sıkışması. (Combination Kablo + Rotary sistemi)
Raman-5	7/ 5/941	31/12 941	1 092.—	980 metrede az petrol vermiştir. (Kablo sistemi)
Raman-6	27/ 8/941	4/12/943	1 429.55	Eğrilik hasebiyle tijlerin kopmasından terk. (Rotary sistemi)
Raman-8	31/ 1/945	20/12/945	1 364.—	Petrol vermektedir. (Rotary sistemi)
Raman-9	3/11/947	5/ 2/948	1 338.—	Petrol vermektedir.
Raman-11	21/ 5/948	13/ 4/949	1 292.—	Petrole girdikten sonra tijlerin sıkışmasından terk. Kule devrilmesi.
Raman-14	19/10/948	3/ 4/950	2 362.—	Birinci petrol horizonu boru ile kapatılmıştır. Perfore edilmiş. Petrollüdür.
Raman-12	16/11/948	5/ 7/949	1 395.—	Petrol vermektedir.
Raman-10	1/ 5/949	30/ 6/949	1 497.—	Petrol geçilerek suya girilmiştir.
Raman-18	7/ 7/949	14/ 3/950	1 555.—	Bazı emareyi mütaakıp suya girmiştir.
Raman-7	19/ 8/949	24/10/949	1 496.—	1420 de petrol, 1444 te tuzlu su.
Raman-23	7/ 9/949	4/10/950	1 364.—	Petrol vermektedir.
Raman-19	29/11/949	29/ 3/950	1 496.—	Bazı emareyi mütaakıp suya girmiştir.
Raman-21	26/ 5/950	31/ 8/950	1 570.—	Petrollü tabakaya girememiştir.
Raman-16	31/ 5/950	24/ 3/952	1 991.—	Çamur kaçırmasından terk. Birinci horizon emniyettedir. Petrollüdür.
Raman-25	27/ 5/952	24/ 9/952	1 459.—	Petrol vermektedir.
Raman-17	12/ 7/952	22/ 9/952	1 354.—	Petrol vermektedir.
Raman-27	15/ 9/952	10/10/953	1 492.—	Dipten su gelmektedir. Bilâhara kapanmış. Petrollüdür.
Raman-26	30/10/952	8/ 5/953	1 420.—	Petrol vermektedir.
Raman-15	1/12/952	14/ 1/953	1 420.—	Petrol vermektedir.
	(7/ 7/953)	(31/1/954)	(283.—)	
Raman-22	4/ 2/953	4/ 3/953	1 262.50	Petrol vermektedir.
	(4/ 2/954)	(12/ 6/954)	220.—	
Raman-28	27/10/953	24/ 3/954	1 427.—	Dipteki suyu kapatıldı.
Raman-13	19/ 6/954	31/10/954	1 435.—	1916 lokasyon hazırlanması, 1954 te 100 metre kuzeyde yeniden ihzar edilen lokasyonda çalışılmıştır. Petrollüdür.
Raman-24	1/ 7/954	1/11/954	1 330	1950 de yeri hazırlanmış, 1954 de başlanmıştır. Petrollüdür.
Toplam 30 kuyu =			42 529.05 metre.	

Kaynak: Kemal Lokman *Türkiye petrol sondajları*, MTA Dergisi, sayı 61, MTA Enstitüsü, Ankara 1963.

2.3. MEYMUNİYE BOĞAZI VE BATMAN RAFİNERİLERİNİN KURULMASI

2.3.1. Meymuniye Boğazı Rafinerisi

Türkiye’de ilk rafineri, Behar biraderlerin¹²² şirketi olan Türkiye Neft Sanayi A.Ş. tarafından, ‘Boğaziçi Rafinerisi’¹²³ ismi ile 1930 yılında Beykoz Umuryeri’nde kurulmuştur. Romanya’dan getirilen kullanılmış bir tasfiye kazanı ve diğer parçaların montajıyla kurulmuş olan rafineri, günlük 40 ton petrol işleme kapasitesine sahipti. Behar kardeşlerin *Çankaya* isimli tankerleriyle Romanya’dan getirdikleri petrol, rafineride işlenmiştir. Boğaziçi Rafinerisi’nin kurulmasından dört yıl sonra bazı vergi sorunları nedeniyle 1934 yılında kapanmıştır.¹²⁴

Meymuniye Boğazı’nda açılan Raman-1 ve Raman-5 kuyularından elde edilen ham petrolü işlemek amacıyla 1941 yılında günlük 3 ton ham petrol işleme kapasitesine sahip ‘Meymuniye Boğazı Rafinerisi’ kurulmuştur.¹²⁵ Behar kardeşlerin 1934 senesinde kapanan Boğaziçi Rafinerisi, MTA tarafından 1940 yılında 25.000 Liraya satın alınarak parçaları sökülüp, 35.000 Lira nakliye ücreti harcanarak Diyarbakır’a taşınmıştır. Meymuniye Boğazı’ndaki rafineri, Diyarbakır’dan Meymuniye Boğazı’na taşınan bu rafinerinin bazı parçaları (kazan, distilasyon cihazları) kullanılarak kurulmuştur.¹²⁶ Raman-8 kuyusunda petrol üretimi başlayınca rafinerinin günlük işleme kapasitesi 9 tona çıkarılmıştır. Meymuniye Boğazı’nda kurulan tecrübe rafinerisi, 2. Dünya Savaşıyla birlikte temin edilmesi zorlaşan akaryakıt ihtiyacını karşılamış, Meymuniye kampındaki motor, kule jeneratör ve araçların ihtiyacı olan akaryakıt, rafineride üretilen yerli akaryakıttan

¹²² Yeuşa, Yako ve İzak Behar kardeşler.

¹²³ Rafineri Beykoz Umuryerinde Sahilde olduğundan dolayı Boğaziçi Rafinerisi diye adlandırılmıştır.

¹²⁴ Murat Koraltürk, *Enerji Dolu 80 yıl*, Turcas Kültür Yayınları, İstanbul, Şubat 2013, s.20-28; Serdar Duru, *Kimya Sanayinde Kümelenme: Kimya Parkları*, Uzmanlık Tezi, T. C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın no: 2895, Haziran 2014, s. 81.

¹²⁵ *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, s. 27; Özcan, *a.g.e.*, s.31; *Türkiye’de Petrol Faaliyetleri ve TPAO*, Petrol İş, Petrol-İş Yayını, No:106, İstanbul, Temmuz 2007, s. 36.

¹²⁶ Murat Kaya Çoban, *Dünden bugüne Türkiye Cumhuriyeti’nde Petrol aramaları*, Ankara, Aralık 2009, s. 135; “Siirt”, *Yurt Ansiklopedisi (Türkiye İl İl: Dünyü Bugünü Yarını)*, 9. Cilt, Anadolu Yayıncılık, s. 6707; Gümüş-Altan, *a.g.e.*, s. 11.

karşılanmıştır.¹²⁷ Ayrıca üretilen asfalt Bayındırlık Bakanlığına tonu 180 liradan satılmış, Bakanlıkta bu yerli asfaltı kullanmaktan memnun kalmıştır.¹²⁸

Meymuniye Boğazı'ndaki Rafineri, Polonyalı Uzman Mark Mankiewicz¹²⁹ yönetiminde kurulmuştur.¹³⁰ Mark Mankiewicz, Meymuniye Boğazı'ndaki deneme rafinerisinde Kimya Mühendisleri Şemsi Ağar ve Oğuz Avdan ile beraber rafineriyi 24 saat esasına göre çalıştırmıştır. Bu deneme rafinerisi adeta bir okul görevi ifa etmiş ve sonradan kurulacak olan Batman tecrübe rafinerisi ve Ralph M. Parsons şirketi tarafından yapılacak olan modern rafineriye tecrübeli mühendis ve işçiler yetiştirmiştir. 1948 yılında '*Batman Tecrübe Rafinerisi*' kurulduktan sonra Meymuniye Rafinerisi devre dışı bırakılmıştır.¹³¹

2.3.2. Batman Tecrübe Rafinerisi

MTA Enstitüsü'nce Raman Petrol bölgesinde üretimi artan ham petrolün işlenmesi için yeni rafineri tesisini kurmak amacıyla önce ABD'ye daha sonra Almanya'ya rafineri yapımı için yapılan başvurularda bulunmuşsa da bunlardan olumsuz sonuç alınmıştır. Bu durum üzerine elde bulunan tüm imkânlardan yararlanılarak MTA Enstitüsü Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent ve teknik personel tarafından Batman mevkii denilen İluh Nahiyesi arazisine rafinerinin kurulmasına karar verilmiştir.¹³²

Raman-8 ve Raman-9 petrol kuyularında asitleme sonucunda ham petrol üretiminin artmasıyla birlikte, Meymuniye Boğazı'nda kurulan tecrübe rafinerisi ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir. Daha sonra MTA tarafından İstanbul Umuryeri'nden 1940 yılında alınıp Diyarbakır'a getirilen rafineri parçaları onarımdan geçirilmiş ve Meymuniye Boğazı'ndaki rafinerinin parçalarından da

¹²⁷ Acun, *a.g.e.*, s. 301; Özcan, *a.g.e.*, s. 31

¹²⁸ Acun, *a.g.e.*, s. 303

¹²⁹ Polonyalı Mark Mankiewicz 11 Eylül 1940 tarihli Başbakanlık izni ile MTA Enstitüsünde 300 lira aylık ile çalışmaya başlamıştır. **Bkz. BCA**, 30-18-01-02/92-88-16, 11 Eylül 1940.

¹³⁰ Acun, *a.g.e.*, s. 300; <http://semsiagar.com/gallery2/main.php> (09.08.2016)

¹³¹ Özcan, *a.g.e.*, s. 31

¹³² Acun, *a.g.e.*, s. 306-307.

istifade edilerek 1948 yılında Batman Tren İstasyonunun hemen karşısına günlük 200 ton ham petrol işleme kapasiteli ‘Batman Tecrübe Rafinerisi’ Kurulmuştur.¹³³

Raman petrol sahasında yeni yapılan sondajlarla ham petrol üretimi artmış ve bu ham petrolü işlemek amacıyla yeni rafineri ihtiyacı doğmuştur. MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent gazetecilere 10 Mart 1948 tarihinde yaptığı açıklamada yapılması gerekenleri :

1-Raman Dağı’nda sadece iki sondaj makinesi ile değil daha fazla sondaj makinesiyle kısa zamanda daha fazla sondajın yapılması.

2-Raman Dağı’nın bir yolla Batman’a bağlanması

3-Raman Dağı’nda çıkacak olan petrolün Batman’a nakli için tesislerin yapılması (petrol boru hattı).

4-Raman Dağı’nda üretilen petrolün işlenmesi için rafineri tesisi kurulması.

5-Raman Petrol Kampında çalışanlar için gereken sosyal tesislerin yapılması.¹³⁴ olarak sıralamıştır.

Batman Tecrübe Rafinerisinin devreye girmesiyle birlikte MTA Enstitüsü tarafından Batman Tren istasyonunun yakınlarında büyük bir arazi satın alınmış ve bu arazide Raman petrol sahasına gelen çalışanların eşyalarının depolanacağı ambarlar yapılmış ve bu ambarların güneybatısına da Rafineri kurulmuştur. MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent ve ekibi kendi olanaklarıyla Raman Petrol Kampından, Batman tren istasyonuna kadar olan 25 kilometrelik asfalt yol yaptırmış ve bu yolun yapımında o civarda yaşayan köylüler çalıştırılarak yöre halkına istihdam sağlanmıştır.¹³⁵ Raman Petrol Sahasından sarnıçlı kamyonlarla Batman Rafinerisine taşınan ham petrol buradaki tanklara boşaltılmış ve rafine edilmiştir. Batman istasyonunun yakınına rafineri kurulmasıyla beraber ekonomi canlanmış, rafineri ve istasyon çevresinde arazilerin fiyatları artmış, vatandaşlar bu çevrede otel, kahvehane ve lokanta gibi işletmeler açmak için girişimlere başlamıştır.¹³⁶ Batman (İlüh), Raman Petrol Kampına gidecek olan çalışanlar ve misafirler için geçici bir

¹³³ Halit Edip Özcan, *Biz TPAO 1954-2006, Bir Döneme Ait Almanak*, Poyraz Ofset, Ankara 2010, s. 9; Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 72; *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, s. 27.

¹³⁴ Akşam Gazetesi, 10 Mart 1948.

¹³⁵ Acun, *a.g.e.*, s. 305.

¹³⁶ Acun, *a.g.e.*, s. 305-310.

durak vazifesini görmüştür.¹³⁷ Gazeteci Niyazi Acun eserinde Batman'dan söz ederken: *'Türk mühendisinin bilgisi ve ustaların emeğiyle kurulan Batman rafinerisi Batman istasyonunu çok şenlendirmiştir. Rafineri adedi arttıkça Batman Türkiye coğrafyasında akaryakıt istasyonu olarak bütün dünyaya ad salacaktır. Fakir bir bütçe ile yapılan bu tesisler yakın istikbalde adetleri çoğaldıkça Türkiye'nin gelir membaı olacaktır. Batman istasyonu o kadar çok büyüyecektir ki sarnıçlı vagonların günde yüzlercesi, binlercesi dolup yurdun her yerine sevk edilecek ve boşları dolmak için getirilecektir.'*¹³⁸ demiştir. 83 yaşındaki İluh doğumlu olan İsa Sevilmez Batmandaki tecrübe rafinerisinin TCDD Batman İstasyonu arkasında kendi arazilerinde yapıldığını, 60 dönümlük arsa için 2.200 TL verildiğini ve kendisini Rafineriye işçi olarak aldıklarını o dönemde kimsenin rafineride çalışmak istemediğini söylemiştir.¹³⁹ Rafineride işçi olarak çalışmak istememelerinin nedeni tarım ve hayvancılıkla uğraşıldığından bu işleri yapacak kişilere olan ihtiyaçtan ve daha önce hiç bilmedikleri bir işe girişmek istemediklerindendir.

1955 yılı ortalarında faaliyete geçmiş olan Batman Modern Rafinerisi, üretilen ham petrolü işlemeye yeterli geldiğinden Batman Tecrübe Rafinerisine olan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Bu nedenle 1961 yılında Batman Tecrübe Rafinerisi parçaları sökülerek yeni yapılan modern rafinerinin çeşitli yerlerinde kullanılmıştır.¹⁴⁰

¹³⁷ Acun, *a.g.e.*, s. 366.

¹³⁸ Acun, *a.g.e.*, s. 312-313.

¹³⁹ Arif ARSLAN, *Yüz yüze Batman*, Batmane Yayınevi, İstanbul 2014, s. 60-63.

¹⁴⁰ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 9.

Resim: 2.2. Raman Petrol Kampı-İluh Nahiyesi Yol İnşaatı-1948

Kaynak: TPAO Arşivi.

2.3.3 Batman Modern Rafinerisi

Raman petrol sahasından sonra MTA tarafından 1951 yılında Garzan¹⁴¹ petrol sahasının keşfi ile beraber¹⁴² petrol üretiminde artış sağlanmış ve Batmandaki tecrübe rafinerisi ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir. MTA Genel Müdürü Hamit Nafiz Pamir 1951 yılında Batman'da yapılması planlanan modern rafineri tesisleri için Fransa ve Almanya gitmiş ve rafineri tesislerini kuran fabrikalarda

¹⁴¹ Raman Petrol Sahasının 19 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Garzan petrol sahasında Garzan-1 sondajı yapılırken sıkışan sondaj matkabını dinamit ile çıkarmak için yapılan çalışmada patlama meydana gelmiş ve patlama sonucunda Amerikalı Başsondör Samuel Russel, Sondörler Hamdi Erol, Reşit Yonca ve Sondaj işçisi Mehmet Karaoğlu hayatını kaybetmiştir. Daha sonra 16 Kasım 1950-8 Haziran 1951 tarihleri arasında sondajı yapılan Garzan-2 kuyusunda Raman petrolünden daha kaliteli petrole rastlanmıştır. **Bkz.** Lokman, *Memlekette Petrol Araştırmaları*, s. 101; Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 62; Acun, *a.g.e.*, s. 197.

¹⁴² Mustafa Bozdemir, *Osmanlıdan Cumhuriyete Endüstriyel Mirasımız*, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, yayın no: 2010-79, İstanbul 2011, s. 334.

teknik incelemeler yapmıştır.¹⁴³ MTA Enstitüsü tarafından gerekli teknik araştırmalar yapıldıktan sonra petrol sahalarında üretimi yapılan ham petrolü işlemek ve ülkenin akaryakıt ihtiyacını karşılamak amacıyla 1952-1953 yıllarında MTA Enstitüsü, Hükümet ile yeni rafinerinin kurulması için görüşmelere başlamıştır.¹⁴⁴ MTA tarafından yapılan teknik incelemeler sonucunda Raman ve Garzan'dan çıkacak petrolü işletecek ve günlük 330 bin ton ham petrol işleme kapasiteli Batman Modern Rafinerisi yapımı için ihale açılmış ve bu açılan ihaleye iki firma teklif vermiş¹⁴⁵ ve Ralph M. Parsons firmasının teklifi uygun bulunmuştur.¹⁴⁶ 22 Ocak 1953 günü imzalanan antlaşma ile 'Modern Batman Rafinerisi' yapım işi Amerikan Ralph M. Parsons¹⁴⁷ adlı firmaya ihale edilmiştir.¹⁴⁸

MTA ve Ralph M. Parsons şirketi arasındaki sözleşmeyi, MTA binasında İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı'nın huzurunda, MTA adına Genel Müdür Emin İplikçi, Ralph M. Parsons şirketi adına Mr. Earl W. Gard imzalamıştır. İmza sonrasında İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı basın mensuplarına yaptığı açıklamada; tesislerin 7.330.000 dolara mal olacağını, 2 yıl içinde bitirileceğini, bitiminden sonra bir yıl Ralph M. Parsons firması gözetiminde çalıştıktan sonra teslim alınacağını söylemiştir. Ayrıca günde 6250 varil ham petrol işleneceğini ve elde edilecek akaryakıt ile ülkemizin 27 milyon liralık gelir elde ederek, döviz tasarruf edeceğini söylemiştir.¹⁴⁹

Batman Modern Rafinerisi inşaatı başlamasıyla birlikte Ralph M. Parsons şirketi rafineri için gerekli olan tüm parça ve malzemeleri (battaniye, kazma, kürek dahi) ABD'den sipariş etmiştir. Gemiyle İskenderun Limanı'na gelen malzemeler buradan trenle Batman'a sevk edilmiştir.¹⁵⁰ Rafineri yapımını üstlenen Ralph M. Parsons şirketinde çalışan Rasim Demir anılarında; *"Rafinerinin peşin parayla yapıldığını, rafineri inşaatında çalışacak zanaatkârlardan kaynakçı ve borucuların*

¹⁴³ BCA, 30-18-1-2/124-99-9 (29.01.1951)

¹⁴⁴ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50 Yıl, 1954-2004, s. 27.

¹⁴⁵ Bunlar Ralph M. Parsons şirketi ile Kansas Wichita merkezli 1940 yılında kurulmuş olan uluslararası Koch Engineering firmalarıdır.

¹⁴⁶ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 76.

¹⁴⁷ California, Pasadena merkezli mühendislik, inşaat, teknik ve yönetim alanlarında hizmet veren şirket, 1944 yılında mühendis Ralph M. Parsons tarafından kurulmuştur. Parsons şirketi şu anda 15.000'den fazla çalışanı ile ABD'nin en büyük şirketlerinden biridir.

¹⁴⁸ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 76; Milliyet Gazetesi, 'Raman petrol tesisleri iki yılda ikmal edilecek', 22 Ocak 1953.

¹⁴⁹ Milliyet Gazetesi, 'Raman petrol tesisleri iki yılda ikmal edilecek', 22 Ocak 1953.

¹⁵⁰ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 76

çok zor bulunduğunu, çevre il ve yerleşim yerlerindeki tüm kaynakçı ve borucuların Rafineri inşaatı için Batman'da toplandıklarını hatta bunların da yetmediğini özellikle İstanbul'daki tersanelerden kaynakçı ve borucu ustalarının yüksek ücret karşılığında Batman'a geldiklerini" ifade etmiştir.¹⁵¹ Böylece Batman'da kurulan rafineri İnşaatı sadece Batman'a değil çevresine de ekonomik canlılık ve istihdam imkânı sağlamıştır. Ralph M. Parsons şirketi tarafından Yapılan Türkiye'nin ilk Petrol Rafinerisi inşaatında 800 kişi çalışmış ve şirket tarafından çalışanlara rafinerini ile ilgili bilgiler ve eğitim verilmiştir.¹⁵² Bu arada MTA Enstitüsü Batman'da kurulmakta olan rafineride istihdam edilmek üzere, yabancı dil bilen mühendis ve teknik personel ilanları vermiş ve istihdam edilecek teknik personeli rafineri ile ilgili eğitim yapmak üzere ABD'ye göndermiştir.¹⁵³

1955 yılı ortalarında bitirilen ve 210.900 m² alana kurulan Modern Batman Rafinerisi deneme çalışmalarına başlamış ve 6 ay deneme süresinden sonra Ralph M. Parsons şirketi rafineriyi TPAO'ya devretmiştir.¹⁵⁴ Rafinerinin deneme üretimi ile birlikte olumlu sonuçlar alınmış, TCDD ile Malatya, Elazığ, Erzincan'da bulunan şeker fabrikalarının fuel-oil ihtiyacı karşılanmış ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan 15 ilin akaryakıt ve karayollarının asfalt ihtiyacı karşılanmıştır. Böylece Rafinerinin 1956 senesindeki üretimi neticesinde 8 milyon dolarlık döviz tasarrufu sağlanmıştır.¹⁵⁵ Batman Rafinerisinde üretilen akaryakıtın nakliyesinde kullanılmak amacıyla, 1949 yılında Sümerbank'tan satın alınan günlük 35.000 adet 42 galonluk varil¹⁵⁶ ve 5 galonluk benzin ve bidon kapları üretimi yapan varil fabrikası Batmana getirilmiş ve rafinerinin varil ihtiyacı karşılanmıştır.¹⁵⁷ Ham petrol Rafineriye Raman Petrol Sahasından 22.5 km'lik, Garzan Petrol Sahasından ise 35 km'lik çelik borularla taşınmıştır.¹⁵⁸

¹⁵¹ *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, s. 29.

¹⁵² <https://www.parsons.com/about-parsons/Pages/historytimelineflashinfo.aspx> ErişimTarihi:06.08.2016

¹⁵³ *Milliyet Gazetesi*, 14 Şubat 1954.

¹⁵⁴ Tanrıseven, *a.g.t.*, s. 200-201; Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 9; *Milliyet Gazetesi*, 16 Haziran 1955.

¹⁵⁵ Lokman, *Memlekette Petrol Araştırmaları*, s. 101; *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, s. 29.

¹⁵⁶ Uluslararası antlaşmalara göre standart olarak, Amerikan Standard Oil Company blue barrel (mavi varil) kullanılır. Petrol varili, Amerikan ölçü sistemine göre 42 galon ve metrik hesap üzerinden 158,987 litredir.

¹⁵⁷ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 5.

¹⁵⁸ *Resmi Gazete*, 20 Nisan 1955, s. 11621.

1955 yılı ortalarında bitirilerek faaliyete giren ve yıllık 330.000 ton kapasiteli Türkiye'nin ilk modern rafinerisi 1956 yılından itibaren TPAO'ya devredilmiş ve TPAO bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Rafineri, ham petrol üretimindeki artış ile petrol ürünlerine olan ihtiyacın artması neticesinde rafinerinin kapasitesi 1960 yılında yıllık 580.000 tona, 1972 yılında ise yıllık 1.100.000 tona yükseltilmiştir.¹⁵⁹ Rafineri sayesinde Batman, bölgede önemli bir sanayi ve iş merkezi durumuna gelmiştir.

¹⁵⁹ *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, s. 29.

**Resim: 2.3. Batmanda Yapılacak Olan Modern Rafinerisi Tesisleri
İmza Töreni**

MTA binasında İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı'nın huzurunda MTA adına Genel Müdür Emin İplikçi ve Ralph M. Parsons şirketi adına Mr. Earl W. Gard tarafından imzalanmıştır.

Kaynak: *Milliyet Gazetesi 23 Ocak 1953.*

Resim: 2.4. Modern Batman Rafinerisi ve İluh Nahiyesi

Kaynak: Halit Edip Özcan, *'Biz' TPAO 1954-2006, Bir Döneme Ait Almanak.*

2.4. 6326 SAYILI PETROL KANUNU VE TPAO

2.4.1. 6326 Sayılı Petrol Kanunu

Cumhuriyetin kuruluşundan üç yıl sonra 1926 yılında hazırlanan 792 Sayılı Petrol Kanunu, dışa açık bir politika izlenen 1950’li yıllara gelindiğinde ihtiyaca cevap veremez duruma gelmiştir. 12 Kasım 1952 tarih 3/15833 Sayılı Kararname ile daha önce sadece devlet tekelinde olan petrol ve petrol türevleri arama ve işletme hakkı özel sektöre açılmıştır. Söz konusu kararnamede:

“Memleketin petrol mevzuu Bakanlar Kurulunca 12/11/1952 tarihinde incelenerek; Petrol kaynaklarımızı en kısa bir zamanda tesbit ederek çalışır bir hale getirip kıymetlendirmek gayesi ile aramalar yaparak bulunacak membaların dünya petrol siyasetinin gerektirdiği çerçeve içinde, askeri ve iktisadi menfaatlerimize en uygun şartlarla işletmeyi taahhüt veya bu hususta işbirliği yapmayı kabul edecek sermaye sahibi hakiki veya hükmi yabancı şahısları yurdumuza celbedip çalışmalarını mümkün kılacak ve bunlarla hükümetimiz arasında mukaveleler sağlayabilecek her türlü kanunî, idarî ve malî tedbirlerin alınması ve bu maksadı tahakkuk ettirebilmek için lüzumlu şartların tespitinde fikirlerinden istifade edebilmek üzere dünya petrol mevzuat ve tatbikatına ve bu kanunun fennî, iktisadî ve malî meselelerine vâkıf mütehassısların temin ve celbi için her türlü işlemin yapılması kararlaştırılmıştır.”¹⁶⁰

Bu Kararname ile hükümetin izleyeceği petrol politikaları ve hazırlayacağı yeni petrol kanununa ilişkin işaretler verilmiştir. Türkiye’de petrole olan ihtiyacın artması, aramaların yetersiz kalması ve petrol arama ve üretim için gerekli malzeme ve uzmanların yurt dışından sağlanmasına ihtiyaç duyulması nedeniyle yeni bir yasa ve genel müdürlük ihtiyacı ortaya çıkmıştır.¹⁶¹ Yeni Petrol Kanunu çalışmaları 1953 yılı içersinde başlamış, Necdet Egeran, ABD’li Max Ball¹⁶², Maliye Bakanlığında Kemal Bey, ABD’li Maliyeci ve Hukukçu Bossert’ten oluşan ekip tarafından 6 aylık

¹⁶⁰ Resmi Gazete, 22 Kasım 1952 s. 4997.

¹⁶¹ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004, s. 30.

¹⁶² ABD’li Hukukçu, Jeolog, Bir dönem ABD’de Petrol Dairesi Başkanlığını da yapmış ve İsrail Devleti’nin Petrol Kanununu da hazırlamıştır. Daha sonra Türkiye’ye davet edilerek petrol kanununun hazırlanmasında oluşturulan komisyonda görev almıştır.

bir çalışma sonucunda yeni Petrol Kanunu hazırlanmıştır.¹⁶³ Mecliste 7 Mart 1954 tarihinde kabul edilen 6326 sayılı Petrol Kanunu 16 Mart 1954'te Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁴ Kanunun ilk iki maddesi şöyledir:

Madde 1 — *Türkiye'deki petrol kaynakları Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.*

Madde 2 — *Bu Kanunun maksadı, Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının hususi teşebbüs eli ve yatırımları ile süratle, fasılasız ve verimli bir şekilde geliştirilip kıymetlendirilmesini sağlamaktır.*

Yeni petrol kanunu hazırlanırken Venezüella, Peru, Kanada, Kolombiya ve İsrail gibi devletlerin petrol kanunlarından faydalanılmıştır.¹⁶⁵ Yeni kanun ile beraber 1926 yılından bu yana yürürlükte olan 792 sayılı Petrol Kanunu yürürlükten kaldırılmış; onun yerine memleketin petrol kaynaklarını yerli ve yabancı özel teşebbüs eli ve yatırımlarıyla süratle, fasılasız ve verimli bir şekilde geliştirilip kıymetlendirilmesini sağlayacak olan 6326 sayılı Petrol Kanunu yürürlüğe girmiştir. Petrol Kanunu gereği Türkiye dokuz petrol bölgesine ayrılmış Raman Dağının içinde yer aldığı Siirt bölgesi 5. Bölgeyi teşkil etmiştir.¹⁶⁶ Ayrıca 6326 sayılı Petrol Kanununun 17-38. maddeleri ile hükmi şahsiyeti bulunan, katma bütçe ile idare olunan ve Doğrudan İşletmeler Vekiline bağlı '*Petrol Dairesi Reisliği*' kurulmuş,¹⁶⁷ ve Petrol Kanununun uygulanması ve denetimi¹⁶⁸ *Petrol Dairesi Reisliği*'ne verilmiştir.¹⁶⁹ Petrol Dairesi Reisliği 1973 yılında çıkarılan 1702 sayılı Petrol Reformu Kanun ile *T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü* adını almıştır.¹⁷⁰

¹⁶³ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 82; *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50. Yıl 1954-2004*, s. 30.

¹⁶⁴ Resmi Gazete, 16 Mart 1954; Milliyet Gazetesi, 8 Mart 1954.

¹⁶⁵ Mehmet Turgut, *Enerji Seçiminde Politik Kriterler, Enerji ve Petrol Sorunumuz Semineri*, İstanbul Ticaret Odası Seminerler Dizisi No: 4, İstanbul 1979, s. 299

¹⁶⁶ Lokman, *Memleketimizde Petrol Araştırmaları*, s. 113.

¹⁶⁷ <http://www.pigm.gov.tr/index.php/kurumsal/tarihce> (17.10.2016)

¹⁶⁸ Kanun hükmüne göre tüm izin, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi ve belgeleri vermeye yetkili ve kanuna göre yapılması lazım gelen tebliğ, ilan ve tescil işlerinin yürütülmesinden sorumludur.

¹⁶⁹ *Türk Petrol Kanunu ve 1956 Petrol Faaliyetleri*, Petrol Dairesi neşriyat No:1, s. 9.

¹⁷⁰ Resmi Gazete, 18 Nisan 1973, s. 1.

2.4.2 TPAO'nun Kuruluşu

7 Mart 1954'te kabul edilen 6326 Sayılı Petrol kanununa dayanılarak, aynı gün TBMM'de kabul edilen 6327 Sayılı Kanun ile '*Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı*' kurulmuştur.¹⁷¹ 6327 sayılı TPAO Kanununda faaliyet alanı şöyle ifade edilmektedir:

1) Petrol Kanunu hükümlerine göre, Türkiye'de petrol faaliyetlerini ve gerektiğinde petrol ve petrol ürünlerinin alım, satım ve dağıtımını yapmak ve faaliyet konusuna giren işler için her türlü ticari muamelelere girişmek;

*2) Faaliyetiyle ilgili olmak üzere ticari şirketleri kurabilmek, Türkiye'de ve yabancı ülkelerde kurulmuş bu tür şirketlere ortak olabilmek.*¹⁷²

TPAO yasal olarak 7 Mart 1954 kurulmuş ancak 14 Mayıs 1954 yılında yapılan genel seçimler nedeniyle TPAO Ana Sözleşmesi 10 Aralık 1954 yılındaki Resmi Gazetede yayımlanmıştır. 12 Aralık 1954'te teşkilatlanmasını tamamlayan TPAO resmen kurulmuş¹⁷³ ve Genel Müdürlüğüne MTA Enstitüsü Rafineri Tesis Grubu Başkanı Şehap Birgi tayin edilmiştir.¹⁷⁴ 150 Milyon sermaye ile kurulan TPAO'nun % 51'lik A grubu hisse senetleri TPAO Ana Sözleşmesinin 7. maddesinde belirtildiği gibi münhasıran (özellikle) Hazineye tahsis edilmesi buna mukabil B grubu hisse senetleri ise hakiki ve hükmi şahıslara tahsis olunabileceği belirtilmiştir. Fakat yeteri kadar ortaklık olmaması nedeniyle hazineye ait olan pay %51'in üstüne çıkmıştır. Sözleşmede Emekli Sandığı, Etibank, Türkiye İş Bankası A.Ş., Sümerbank, Yapı ve Kredi Bankası, İstaş Ankara Ticaret ve Mümessillik Türk Anonim Ortaklığı, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi ve Ahmet Neyzi isimli şahıs TPAO'nun ortakları olarak kuruluşunda yer almışlardır.¹⁷⁵ TPAO'nun kurulmasıyla birlikte MTA Enstitüsü tarafından yürütülen petrol faaliyetleri, petrol sahaları ve Batmanda kurulan Türkiye'nin ilk modern rafinerisi 15 Şubat 1955 tarihinde TPAO'ya devredilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷¹ Resmi Gazete, 16 Mart 1954 s. 8644.

¹⁷² Resmi Gazete, 16 Mart 1954 s. 8644.

¹⁷³ Resmi Gazete, 10 Aralık 1954, Sayı: 8825; <http://www.tpao.gov.tr/tp5/?tp=m&id=93> (18.10.2016)

¹⁷⁴ Resmi Gazete, 3 Şubat 1955, Sayı: 8921.

¹⁷⁵ Resmi Gazete, 10 Aralık 1954.

¹⁷⁶ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 83.

2.5. BATMANDA TPAO İŞÇİLERİNİN İLK GREVİ

Türkiye’de 1947 yılında yapılan yasal düzenlemelerle sendikal faaliyetlerin önündeki engeller kaldırılmış ve 20 Şubat 1947 tarih ve 5018 sayılı kanunla ‘*İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun*’ kabul edilmiştir.¹⁷⁷ Biri geçici, 13 maddeden oluşan kanunla işçilere sendika kurma hakkı tanınırken, grev ve toplu sözleşme hakkı tanınmamıştır.¹⁷⁸ Bu kanun çerçevesinde sendika merkezi Beykoz’da olmak üzere 1950 yılında özelliklere yabancı petrol şirketlerinde çalışan işçilerin bir araya gelmesiyle *Petrol-İş* sendikasının özünü oluşturan ‘*İstanbul Akaryakıt İşçileri Sendikası*’ kurulmuştur. Sendika 7 Mart 1954 yılında gerçekleştirdiği 5. Olağan Genel kurulda tüzük değişikliğine giderek kısa olarak *Petrol-İş (Türkiye Petrol İşçileri Sendikası)*¹⁷⁹ adını almıştır. Petrol-İş 1958 tarihindeki 8. Olağan Genel Kurulunda kısa adı ‘*Türk-İş*’ olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonuna üyelik kararı almıştır.¹⁸⁰

1940 yılında Petrolün bulunması, 1954 yılında modern rafinerinin faaliyete geçmesi ile birlikte Siirt ili Beşiri İlçesine bağlı olan Batman nahiyesi değişime uğramıştır. Batmanda 1954 yılından itibaren petrol sanayi işinde çalışan işçiler tarafından iki sendika kurulmuştur. Petrol-İş ülke çapında bir sendika olmak amacıyla Batman’da kurulan sendikalarla birleşme girişimlerinde bulunmuştur. Yapılan girişimler neticesinde Batman’daki iki yerel sendikadan bir tanesi ile anlaşılmiş bu sendika kendisini feshederek Batman şubesi olarak Petrol-iş sendikasına bağlanmıştır.¹⁸¹ Böylece Batman’daki petrol-iş şubesi Aralık 1958 tarihinden itibaren açılmış ve Batmanda çalışan yaklaşık 1800 işçinin sosyal ve ekonomik durumları ile ilgili konularla yakından ilgilenmiştir.¹⁸² 1961 Anayasasında

¹⁷⁷ **TBMM TD**, Dönem:8, Birleşim:47. Cilt 4, (20.02.1947), s. 316-324.

¹⁷⁸ **Bkz.** ‘*İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun*’, Resmi Gazete, 26 Şubat 1947, Sayı:6542, s. 11929-11930.

¹⁷⁹ 01-03 Nisan 1963 Yılında 9. Merkez Genel Kurulunda sendika adı değiştirilerek ‘*Türkiye Petrol, Kimya ve Atom İşçileri Sendikası*’ adını almıştır. 08-10 Nisan 1968 Yılındaki 12. Merkez Genel Kurulunda ise ‘*Türkiye Petrol, Kimya, Azot ve Atom İşçileri Sendikası*’ adını almıştır. 01-02 Eylül 1983 tarihinde yapılan olağanüstü merkez genel kurulunda sendikanın ismi ‘*Türkiye Petrol, Kimya Lastik İşçileri Sendikası*’ olarak değiştirilmiş. Bundan sonra isim değişikliği olmamıştır. **Bkz.** http://www.petrol-is.org.tr/sites/default/files/arastirmacilara_acilan_belgeler.pdf

¹⁸⁰ <http://www.petrol-is.org.tr/sayfa/tarihce-3212> (08.08.2017).

¹⁸¹ Ziya Hepbir, *Türkiye’de Petrol Sanayinde Sendikacılık Faaliyetleri*, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı:16, 1965, s. 97.

¹⁸² *Petrol-İş Arşivi-I, ‘Gücümüz Birliğimizdir’ Bildiriler (1955-1983)*, Derleyen ve Yayıma Hazırlayan: Muazzez Pervan, Petrol-İş Sendikası, Ekim 2014, s. 17.

işçilere sendika, toplu sözleşme ve grev hakları anayasal güvence altına alınmış,¹⁸³ 15 Temmuz 1963 tarih ve 274 nolu *Sendikalar Kanunu* ve 275 sayılı *Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu* ile yapılan yasal düzenlemelerle Toplu Görüşme, Toplu İş sözleşmesi ve grev hakkı dönemi başlamıştır.¹⁸⁴

1964 yılına gelindiğinde Siirt'e bağlı bir ilçe olan Batman, petrolün etkisiyle 24.000 nüfuslu bir sanayi kenti durumuna gelmiştir. TPAO Batman Bölge müdürlüğünde yaklaşık 2000 işçi çalışmakta ve şehrin ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. TPAO ile Batman petrol-iş sendikası ve yerel Batman petrol işçileri sendikası arasında yapılan görüşmelerden sonuç alınamayınca Batman TPAO işçileri tarafından 8 Temmuz 1964 tarihinde grev kararı alınmıştır.¹⁸⁵ Alınan bu grev kararı Batmanda çalışan petrol işçilerinin ilk grevi olma özelliği taşımaktadır.

Sendikanın istediği 15 lira zamma karşın TPAO yönetimi 13 lira zam vermeyi teklif etmesi işçilerin grevi başlatmalarına neden olmuş ve TPAO Batman bölge müdürlüğünde çalışan 1.200 işçi iş bırakma eylemi başlatmıştır. Grevin ikinci gününde TPAO yöneticilerinin grevin kanunsuz olduğu yönündeki beyanatlari nedeniyle sessiz bir protesto yürüyüşü düzenlemiştir. Rafinerideki Üretim durduğundan Batman'a gelen akaryakıt tankerleri bekletilmiştir. Batman esnafı grev kararı alan işçileri desteklemiş, işyerlerine astıkları dövizlerle grev bitimine kadar işçilere her türlü desteği ve krediyi vereceklerini söylemişlerdir. Böylece Batman esnafı işçilerin aldığı bu grev kararı ile işçilerin yanında yer alarak destek olmuşlardır.¹⁸⁶ TPAO yöneticileri grevin üçüncü gününde yaptıkları açıklamada grev nedeniyle Türkiye Petrollerinin satış hâsılatı olarak üç günde bir buçuk milyon lira zarara uğradığını, açılan yedi kuyunun çökme tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu söylemiştir. TPAO yöneticileri grevin durdurulması için adli makamlara başvurmuş, sendikanın, uzlaştırma kurulunun anlaşılamayan maddelerin görüşülüp bir karara varmasını beklemeden greve başlamış olması nedeniyle, grevi kanunsuz olduğunu

¹⁸³ Mesut Gülmez, *1961 Anayasası'nda Sendikal Hakların Oluşumu*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 18, Sayı:3, Eylül 1985, s. 100; **Madde 46**-Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir. Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz. **Bkz.** Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, Sayı:10859, s. 4644.

¹⁸⁴ Resmi Gazete, 24 Temmuz 1963, Sayı:11462.

¹⁸⁵ Canan Koç, Yıldırım Koç, *Tarihten Bir Sayfa: Türkiye'de 1960-1969 Döneminde İşçi Sınıfı Eylemleri*, <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1445174970b.pdf> (10.03.2017)

¹⁸⁶ Milliyet Gazetesi, 10 Temmuz 1964.

söylemiştir. Ayrıca işçilerin istedikleri 15 liranın fazla olduğunu, bunun TPAO'ya sekiz buçuk milyon lira ek maliyet getirdiğini söylemiştir.¹⁸⁷

Grevin dördüncü gününde arabulucu olarak Diyarbakır Çalışma Müdürlüğünden gelen Fehmi Bora, TPAO Bölge Müdürü Şemsi Ağar ve sendika yetkilileri ile yapılan 3 saatlik toplantı sonunda 15 lira brüt zam yapılması konusunda anlaşmaya varılmıştı. Fakat Ankara'da bulunan TPAO Genel Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmış, genel müdürlük 12 lira brüt zamda ısrar etmiştir. Bu nedenle anlaşma sağlanamamıştır. TPAO grevin dördüncü gününde zararının, üretimi yapılmayan 48 bin varil ham petrol karşılığı olan 72 bin dolar ve 2 milyon lira satış hâsılatı olarak açıklamıştır.¹⁸⁸

Başbakan yardımcısı Kemal Satır grevin beşinci gününde grev hakkında yaptığı açıklamada: Batmandaki greve hükümetin hiçbir şekilde müdahalede etmeyeceğini, hükümetin isteğinin, grev ve lokavt mekanizmasının kanunlar çerçevesinde serbest bir şekilde işlemesi gerektiğini söylemiştir. Grev ile ilgili bildiri yayımlayan Sendika Başkanı Behçet Atayılmaz, Greve TPAO'nun Bölge ve Genel Müdürlüklerinin hesapsız ısrar ve inatlarının neden olduğunu söylemiştir. TPAO tarafından İçişleri ve Adalet Bakanlıklarına yapılan grevin asayişsizliğe neden olduğuna dair başvurunun kanunsuz olduğunu, milli geliri her gün 2 milyon lira zarara uğratan yetkililerden hesap sorulması gerektiğini söylemiştir.¹⁸⁹ 15 Temmuz 1964'te tekrar bir araya gelen taraflar saat 23.30'a kadar devam eden toplantı tarafların taleplerinde ısrar etmeleri nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bu arada Batman Grevi 16 Temmuzda toplanan Bakanlar kurulunda ele alınmış, TPAO'nun mahkemeye yaptığı müracaatın neticesinin beklenmesi yönünde karar alınmıştır.¹⁹⁰

17 Temmuz 1964'te Batman grevinin çıkmaza girmesi ve ekonomik anlamda zararın gün geçtikçe artması nedeniyle hükümet arabulucu görevini üzerine almış, sendikaya teklifte bulunmuştur. Yapılan teklifin içeriği ile ilgili açıklama yapmayan sendika başkanı Behçet Atayılmaz, hükümetin teklifine karşı kendilerinin de bazı tavizleri olan bir teklif verdiklerini söylemiştir.¹⁹¹ 18 Temmuzda Ankara'da Başbakan yardımcısı Kemal Satır başkanlığında, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit,

¹⁸⁷ Milliyet Gazetesi, 11 Temmuz 1964.

¹⁸⁸ Milliyet Gazetesi, 12 Temmuz 1964.

¹⁸⁹ Milliyet Gazetesi, 13 Temmuz 1964.

¹⁹⁰ Milliyet Gazetesi, 17 Temmuz 1964.

¹⁹¹ Milliyet Gazetesi, 18 Temmuz 1964.

Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hüdai Oral, Sanayi Bakanı Muammer Erten, Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç ve Petrol İşçileri Sendikası Federasyonu Başkanı Mehmet Kılıç'ın katılımıyla gerçekleştirilen toplantı sonucunda taraflarca anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmaya göre ücretlere en az 15 lira zam yapılmıştır. Anlaşma sağlandığı haberi Batman'a telefonla bildirilmiş ve grevin sona erdirilerek işbaşı yapılması bildirilmiştir. Haber Batman'da büyük bir sevinçle karşılanmış, işçiler greve son vererek davul, zurna eşliğinde kutlamalar yaparak işbaşı yapmıştır. Sendika başkanı Behçet Atayılmaz yaptığı açıklamada: *'İşçi kardeşlerinin alın teri karşılığı olan haklarının verileceğinden şüphem yoktu. Memleketin şu kritik zamanında anlaşmaya varıldığı için memnuniyetim sonsuzdur.'* demiştir.¹⁹² Daha sonra Atayılmaz ve TPAO Bölge Müdürü Şemsi Ağar arasında yapılan toplantı da Atayılmaz'ın *'geçmişi unutam' sözünü üzerine Ağar, 'karşılıklı olarak bu bize ders oldu karşılıklı tokat yedik'* demiştir.¹⁹³

Batmanda 8-18 Temmuz 1964 tarihleri arasında 10 gün devam eden TPAO işçileri grevi Batmandaki sosyo-ekonomik hayatı yakından etkilemiştir. Grev, Bakanlar Kurulu ve Türk-İş'in aracılığıyla sona ermiş ve grev TPAO'ya 10 milyon liraya mal olmuştur.

2.6. BATMANDA PETROLÜN BULUNMASININ EKONOMİK HAYATA ETKİLERİ

2.6.1. Devlet Demir Yolları Batman İstasyonunun Açılması

Ulaşım ülkelerin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel hayatlarında çok önemli bir niteliğe sahip olmuştur. Demiryolları da bu ulaşım sistemi içinde önemli bir yer tutmaktadır.¹⁹⁴ Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte görev yapan hükümetler ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, siyasi birliği güçlü hale getirmek, ülke savunmasını daha kolay sağlamak amacıyla demiryollarına gerekli önemi göstermişlerdir. Hükümet yeni demiryolu politikası gereğince 1940 yılına kadar bir yandan yeni demiryolu hatları yaparken diğer taraftan şirketlerin elinde bulunan

¹⁹² Milliyet Gazetesi, 19Temmuz 1964.

¹⁹³ Milliyet Gazetesi, 20Temmuz 1964.

¹⁹⁴ Güngör Evren, *Demiryollarımız*, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Temmuz 1996, s. 384.

hatları millileştirme yoluna gitmiştir. II. Dünya Savaşı nedeniyle de 1940'tan sonra demiryolları çalışmaları yavaşlamıştır.¹⁹⁵

Osmanlı döneminde yapılan demiryollarının yüzde 70'i Ankara-Konya doğrultusunun batı kısmında kalırken, Cumhuriyet hükümetlerinin döneminde yapılan demiryolu hatlarının yüzde 78,6'sı doğuya kaydırılmıştır.¹⁹⁶ Böylece doğu illerinin ulaşım ve ticaret bakımından gelişmesine önemli katkılar sağlanmıştır. Bu çerçevede Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolu hattı 28 Kasım 1935'te Diyarbakır'a ulaşmıştır.¹⁹⁷ Demiryolu hattının Diyarbakır'a varmasından iki sene sonra hattın Diyarbakır'da İran ve Irak sınırlarına ulaşması amacıyla 14 Haziran 1934 tarih ve 3262 sayılı kanunla '*Diyarbakır İstasyonundan Irak ve İran hudutlarına kadar yapılacak demiryolları hakkında kanun*' kabul edilmiştir.¹⁹⁸ Bu kanun gereğince Diyarbakır'dan Cizre'ye yapılacak demiryolu hattının temeli Atatürk tarafından 16 Kasım 1937 tarihinde atılmış ve üç sene sonunda demiryolu 1940'ta Bismil'e ulaşmıştır.¹⁹⁹

20 Nisan 1940 yılında Siirt ili Beşiri İlçesi sınırlarında bulunan Meymuniye Boğazı'ndaki Raman-1 kuyusunda petrol bulunması haberinden sonra Başvekil Dr. Refik Saydam petrol bölgesini ziyaret etmek için 30 Nisan 1940 tarihinde Diyarbakır'a gelmişti.²⁰⁰ Ertesi gün 1 Mayıs 1940'ta Raman Petrol sahasına gitmek için Diyarbakır-Cizre Hattının son noktası olan Bismil'e kadar trenle hareket etmiş, Bismil'den itibaren demiryolu hattı henüz yapılmadığı için Raman Petrol sahasına gitmek için otomobille devam etmiştir.²⁰¹ Başvekil Saydam, incelemeler sonunda Devlet demiryolları Genel Müdürlüğüne verdiği talimatta hattın en kısa zamanda Beşiri'ye ulaştırılması talimatını vermiştir.²⁰² Başvekil Dr. Refik Saydam 6 Mayıs Pazartesi günü TBMM'de '*Diyarbakır İstasyonundan Irak ve İran Hudutlarına Kadar Yapılacak Demiryolları Hakkındaki 3262 sayılı Kanunun Birinci Maddesinin*

¹⁹⁵ Yalçın Karabulut, *Türkiye'de Demiryolu Ulaşımı*, Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafya Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 6, Ankara 1993, s. 168; *1923-1940 Dönemi Demiryolları*, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Sayı: 442-443, 2006/2-3, s. 25.

¹⁹⁶ *1923-1940 Dönemi Demiryolları*, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Sayı: 442-443, 2006/2-3, s. 25.

¹⁹⁷ Ulus Gazetesi, 29 Ekim 1935.

¹⁹⁸ Resmi Gazete, 24 Haziran 1937, s. 8381-8382.

¹⁹⁹ Suavi Aydın, *Türkiye'nin Demiryolu Serüvenine Muhtasar Bir Bakış*, Kebikeç Dergisi, Sayı 11, 2011, s. 74.

²⁰⁰ Yeni Sabah Gazetesi, 1 Mayıs 1940.

²⁰¹ Yeni Sabah Gazetesi, 2 Mayıs 1940.

²⁰² Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 27.

*Tadiline Dair Kanun*²⁰³ hakkında yapılan görüşmelerde petrol bölgesinde gerekli incelemeleri yaptığını, hattın henüz açılmamasına rağmen trenle Bismil'e kadar gittiklerini. Ondan sonra Raman Dağları istikametine kadar gerekli tertibatın hazır olduğunu Nafia Vekâletinden öğrendiğini söyleyerek, yapılan sondajlar neticesinde ekonomik anlamda petrol sahaları bulunması durumunda 30-40 kilometrelik demiryolu hattının petrol bölgesine uzatılacağını bildirmiştir.²⁰⁴ 1940 yılında Diyarbakır'dan Irak hudutlarına gidecek olan hattın güzergâhında değişikliğe gidilmiş ve yeni güzergâh, Diyarbakır, Sinan, Beşiri, Garzan, Kurtalan ve Cizre olarak belirlenmiştir.²⁰⁵ Bu güzergâh belirlenirken Beşiri sınırları içinde bulunan Raman dağı Meymuniye Boğazında petrolün bulunması ve petrolün ülkenin değişik yerlerine nakliyesinin yapılabilmesi, geniş tarım arazilerinin varlığı ve nüfus yoğunluğunun diğer yerlere göre daha fazla olması gibi etkenler göz önünde tutulmuştur.²⁰⁶

II. Dünya savaşının getirdiği olumsuzluklar nedeniyle Diyarbakır-Cizre hattının yapımı malzeme sıkıntısı nedeniyle gecikmiştir. Nafia Vekâleti tarafından, 15 Mayıs 1940 tarihinde Başvekâlete gönderilen yazıda. Diyarbakır-Cizre hattının Kurtalan'a kadar olan kısmında bulunan nehir ve çaylar üzerinde yapılması planlanan köprülerin yaşanan savaş nedeniyle yapılamadığı bildirilmiştir. Söz konusu yazıda Genel Kurmay Başkanlığınca hattın Kurtalan'a kadar yapılmasının hayati bir öneme sahip olduğu, süratle bitirilmesi gerektiği, bundan başka hattın petrol bölgesine biran önce ulaştırılmasının zorunlu olduğu belirtilerek bin ton demirin acilen karşılanması istenmiştir. Başvekâletten 28 Mayıs 1940'ta yazılan cevapta

²⁰³ Diyarbakır'dan Irak ve İran'a yapılacak demiryolunun, İran bölümünün güzergâhı önce Diyarbakır-Kurtalan-Bitlis-Tatvan şeklinde tespit edilmiş fakat güzergâh değiştirilerek Elazığ-Palumuş-Tatvan olarak belirlenmiş ve 50 milyon lira ödenek verilmiştir. **Bkz.** Resmi Gazete, 10 Mayıs 1940.

²⁰⁴ **TBMM ZC**, VI. Dönem, , Cilt 11, İnkat 47, (06.05.1939), s. 9.

²⁰⁵ Diyarbakır doğusunda Sinan, Beşiri ve Kurtalan'a uzanacak hattın bir kolunun Dicle Vadisini takip ederek Cizre'ye buradan da Irak'a, ulaşması planlanmıştır. Ancak planlanan demiryolu hatlarının istenildiği şekilde gelişmemesiyle beklenen hedeflere ulaşılamamıştır. Diyarbakır hattı Kurtalan İstasyonuna kadar tamamlanmış, sonuçta Diyarbakır üzerinden demiryoluyla Irak'la bağlantı kurulamamıştır. **Bkz.** Gülpınar Akbulut, *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Gerçekleşmeyen Demiryolu Projeleri ve Etkileri (1876-1939)*, Atatürk Dergisi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cild: 1, Sayı:1, Erzurum 2012, s. 249-249.

²⁰⁶ Gülpınar Akbulut, *Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye'de Demiryolu Ulaşımı*, Anı Yayıncılık, Ankara 2010, s. 198.

yapılacak köprü ve diğer ihtiyaçlar için 444 ton demirin Nafia Vekâleti emrine verildiği bildirilmiştir.²⁰⁷

Hükümet, ‘Diyarbakır İstasyonundan Irak ve İran Hudutlarına Kadar Yapılacak Demiryolları Hakkındaki 3262 sayılı Kanunun Birinci Maddesinin Tadiline Dair Kanun’ gereğince verilmesi gereken 50 milyon liralık ödeneği temin edemediğinden,²⁰⁸ hattın tamamlanması için 2 Haziran 1941 tarih ve 4057 numaralı ‘Diyarbakır ve Elâzığ istasyonlarından Irak ve İran hududlarına kadar yapılacak demiryollarının inşası için istikraz akdine dair kanun’ ile 35 milyon liralık tahvil çıkararak iç borçlanmaya gitmiş, böylece hattın bir an önce tamamlanması için önemli bir adım atılmıştır.²⁰⁹ Diyarbakır-Cizre Demiryolu hattının 47. Kilometresinde bulunan Bismil İstasyonu 1 Eylül 1940’ta, 75. Kilometresindeki Sinan İstasyonu 1 Ocak 1942’de, Batman İstasyonu 24 Haziran 1943’te ve son olarak Kurtalan hattı 1944’te hizmete açılmıştır.²¹⁰

Tablo: 2.3. Diyarbakır-Cizre Hattında Yapılan Demiryolları ve Uzunlukları

Yıl	Güzergâh	Uzunluğu (km)
1940	Diyarbakır-Bismil	47.3
1942	Bismil-Sinan	28.4
1943	Sinan- Batman	14.7
1944	Batman-Kurtalan	68.8

Kaynak: T.C.Devlet Demiryolları: <http://www.tcdd.gov.tr/tarihce+m76> (Erişim:23.02.2017)

Münakalat (Ulaştırma) Vekâletince Başvekâlete 24 Haziran 1943 tarihinde yazılan resmi yazıyla Diyarbakır-Cizre hattının Sinan istasyonundan sonra 91. Kilometresinde bulunan Batman İstasyonunun 1 Temmuz 1943 gününden itibaren Pazartesi ve Perşembe olmak üzere iki gün yolcu ve yük taşımacılığına açılacağı

²⁰⁷ Ercan Çağlayan, *Tek Parti Döneminde Diyarbakır (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2012, s. 292.

²⁰⁸ Çağlayan, a.g.t., s. 293.

²⁰⁹ Resmi Gazete, 6 Haziran 1941, Sayı:4827, s. 1127; *İstikraz Akdi*: Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ihtiyaç duydukları paraları piyasalardan ya da doğrudan vatandaşlardan borç almak sureti ile de temin edebilmeleri. **Bkz:** Cihan Kanlıgöz, *Kamu Borçlanma (İstikraz) Sözleşmeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı:1, Ankara 1997, s. 339.

²¹⁰ Akbulut, a.g.e., s. 196.

bildirilmiş, böylece Batman-Diyarbakır demiryolu işletmeye açılmıştır.²¹¹ Nafia Vekâletin 18 Haziran 1943'te TBMM'ye okunan tezkeresinde Diyarbakır-Batman demiryolunun açılması münasebetiyle yapılacak törene TBMM adına katılacak milletvekillerinin isimlerinin bildirilmesi arz edilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde törene katılımın sağlanması konusunda karar alınmıştır. TBMM içtüzüğü gereğince törene katılacak on kişilik Milletvekili heyetinin üçü divan başkanlığından, yedi kişinin de kura ile belirleneceği bildirilmiştir. Kura neticesinde İsmail Habib Sevük (Sivas), Sadettin Epikmen (İzmir), Zühtü Akın (Kırklareli), Cemil Uybadın (Tekirdağ), Cemal Karamuğla (Muğla), Hasan Üçöz (Tunceli), Ali Şelhum Devrim (Hatay)'ın TBMM adına törene katılmalarına karar verilmiştir.²¹²

Devlet demiryolları Batman istasyonu açılmadan önce 1940-1943 yılları arasında, MTA Enstitüsünün Raman petrol kampında kullandıkları tüm alet edevatı Diyarbakır'daki İstasyonunda depolanmıştır. Diyarbakır'dan sonra Batman'a doğru dürüst yol olmadığından kışın yollarda yaşanan zorluklar nedeniyle nakliye, yazın derelerin geçit verdiği, durulduğu zamanlarda yapılmıştır. Raman petrol kampında çalışanların işleri Diyarbakır'dan temin edilmiştir.²¹³ MTA Enstitüsü tarafından Raman Petrol kampında kullanılan tüm makine ve teçhizatlar İluh nahiyesine demir yolu gelmesiyle birlikte, Diyarbakır İstasyonu yerine Batman İstasyonuna, oradan da Raman petrol kampına sevk edilmiştir. Demiryolunun Batman'a gelmesiyle Batmanda Rafinerisinde işlenen petrol ürünleri yurdun çeşitli yerlerine o dönem için en iyi ve ucuz ulaşım şekli olan demiryolu vasıtasıyla sevk edilmiştir.

İluh Nahiyesinin kısa sürede gelişip nüfuslanmasında demiryolu hattının gelmesinin önemli bir etkisi olmuştur. Ulaşım ve kentleşme olguları birbirlerini destekler nitelikte olduğundan, ulaşım faaliyetlerinin gelişmesiyle beraber erişilebilirlik olgusu, yerleşim yerlerinin etki alanlarına ve gelişimlerine destek olmuştur.²¹⁴ İluh Köyü 1936 yılında nahiye merkezi olmasına rağmen 1943 yılında hala bir köy özelliğinde bulunmaktadır. Batman'a demiryolunun gelmesiyle beraber

²¹¹ BCA, 30-10-0-0/152-78-22. , (24 Haziran 1943)

²¹² TBMM ZC, Dönem: VII, İ:37, Cilt 3. (18.06.1943); Resmi Gazete, 22 Haziran 1943, s. 208.

²¹³ Acun, a.g.e., s. 274.

²¹⁴ İlker Atmaca, *Demiryolu Ulaşımının Kentsel Gelişim Üzerindeki Etkileri ve Isparta Kenti Örnekleme*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009, s. 1.

MTA Enstitüsü, tren istasyonu yakınında arazi satın alarak Raman Petrol kampında çalışan personellerin eşyalarının depolanacağı büyük bir ambar yaptırmış ve istasyonun güney tarafında Batman Tecrübe Rafinerisini kurmuştur. Rafinerinin kurulmasıyla birlikte tren istasyonu ve çevresinde bulunan araziler değerlendirilmiş, buralarda konut ve alışveriş yerleri açılmıştır. MTA Enstitüsü teknik personelleri Raman, Garzan ve Reşan kamplarında kalırken, posta hizmetleri dâhil birçok ihtiyaçları Beşiri İlçesinden karşılanmıştır. Fakat İluh İstasyonunun açılması ve çevresinin gelişmesiyle beraber bu ihtiyaçlar İluh'tan karşılamaya başlamışlardır.²¹⁵ Haydarpaşa-Kurtalan Seferini yapan trenin İluh nahiyesinden geçmesi, geniş tarımsal alanlara sahip olması ve Tecrübe Rafinerisinin kurulmasıyla birlikte İluh nahiyesi çekim merkezi haline gelmiştir. Çevre yörelerden göç almaya başlamasıyla beraber ve sosyo-ekonomik olarak gelişim göstermiş, nüfusu 1945-1955 yılları arasında on kat artmıştır.²¹⁶

²¹⁵ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 18.

²¹⁶ **Bkz.** Tablo: 3.6. Batmanda Nüfus Sayım Yıllarına Göre Nüfus Miktarı, Artış Miktarı ve Nüfus Artış Hızı (1935-1990)

Resim: 2.5. Diyarbakır-İran ve Irak Hattının Temel Atma Töreni

**Atatürk Diyarbakırdan
Elâzize hareket ettiler**
**Diyarbakır - Irak ve İran hattının
temel atma merasimi yapıldı**

Büyük Şef merasimi yakından tedkik buyurdular. Başvekil,
Nafia vekili, umumi müfettiş mühim nutuklar söylediler

**Ehliyet
Teşebbüs
Mesuliyet**

Devletçilikle kırtasiyecilik, birbirle-
rile geçmemeyen iki düşman gibidir.
Bir arada yaşayıp anlaşılamazlar. Mut-
laka biri ötekini öldürür.

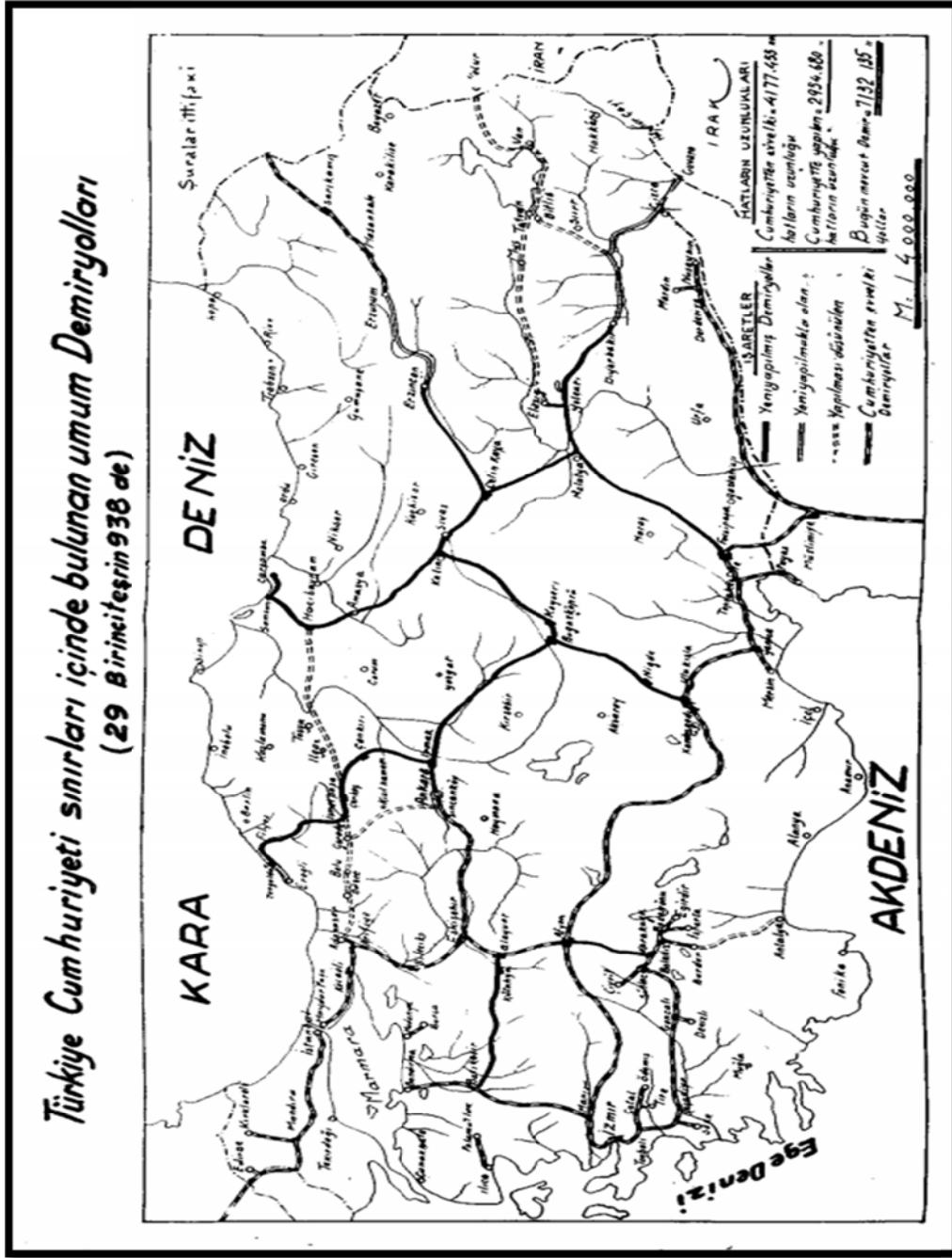
Devletçilik, bir nevi idare tarzıdır.
Kırtasiyecilik de kendine mahsus baş-
ka bir sistemdir.

Devletçilik, devletin iktisadi, ticari,
sınal birçok büyük işlerin başına geç-
mesi demektir: Ziraatı ıslah etmek,
fabrika kurup çalıştırmak, şimendi-
ler, vapur işletmek, banka açmak, ti-
careti kontrol etmek ve saire gibi.

Kırtasiyecilik, devletin eline düşen

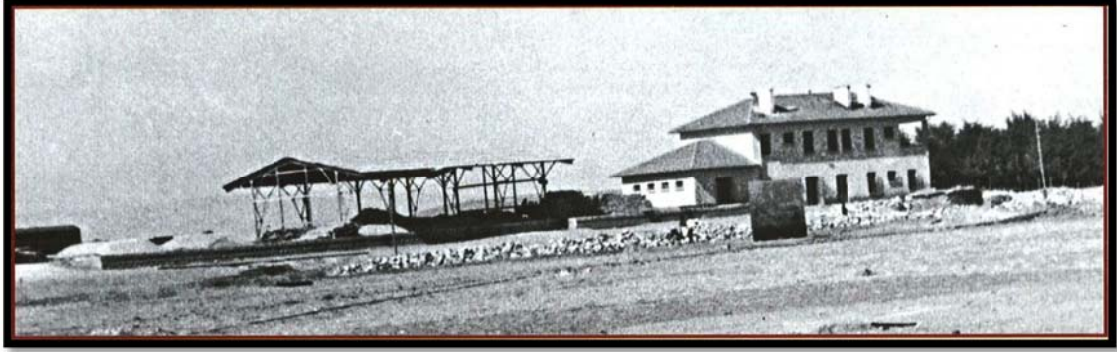
Kaynak: Akşam Gazetesi, 17 Teşrinisani (Kasım) 1937.

Harita: 2.2. 1938 Yılı İtibariyle Türkiye Demiryolları Haritası

Kaynak: 15. Yıl Kitabı Nafia Vekâleti, Ankara 1938.

Resim:2.6. İluh Nahiyesi, Batman İstasyonu 1949

Kaynak: Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*.

Resim: 2.7. Batman Tren İstasyonu 2017

Alt katı idare binası üst katı lojman olan 75 yıldır Batman'a hizmet veren Batmanın nahiye, ilçe ve il olmasına tanıklık eden tren istasyonu ve tarihi gar binası-2017.

Kaynak: Serhat Akcan *Özel Arşivi*

2.6.2. Eşkiya Koçero

Eşkiya sözlükte ‘*Bedbaht, talihsiz; Günahkâr, asi*’ anlamlarını içeren Arapça şaki kelimesinin çoğuludur.²¹⁷ Fakat Türkçede farklı bir mana kazanmış olup, ‘*Dağda, kırdan yol kesen hırsızlar haydutlar*’ anlamına gelmektedir.²¹⁸ eşkıyalık üzerine iki farklı görüş açısı ortaya konmaktadır. Birinci yoruma göre Eşkıyalık merkezi otoriteden daha çok halka zarar veren ve halkla çatışan basit çıkarlar peşinde koşan dağ soyguncuları oldukları, ikincisi görüş ise eşkıyalık haksızlığa baş kaldıran, güçlülere karşı, güçsüzlerin yanında yer alan, zenginden çaldığını fakirlere dağıtan kişiler olarak ifade edilmiştir.²¹⁹ Tarihsel ve sosyolojik olarak ele alındığında ise savaş veya istikrarsızlık nedeniyle merkezi otoritenin zayıflık gösterdiği dönemlerde ortaya çıkan çete faaliyetleri olarak nitelendirilir. Eşkıyalar, çeşitli nedenlerden dolayı merkezi otoriteden kaçarak dağa sığınan kanun kaçağı, yol kesip soygun yaparak ve zenginlerden haraç alarak geçinen, asker kaçakları, hapishane firarileri, kader kurbanları olarak anılmışlardır.²²⁰ Türkülere, şiirlere, romanlara konu olan eşkıyalardan biride 1950 ve 60’lı yılların başında Batman ve çevresindeki petrol sahalarında dolaşan ünü herkesçe duyulan eşkiya Koçero’dur.

Asıl adı Mehmet İhsan Kilit olan Koçero, 1927 yılında o dönemde Siirt ili Beşiri ilçesi Dağyolu (Şihe) köyünde doğmuştur. Alikan aşiretine mensup olan Koçero’nun eşkiya olma hikâyesi de şöyledir: Mehmet İhsan evlilik çağına geldiğinde inek ve koyunlarını satarak eline gecen parayı başlık parası olarak verip, Saliha ile evlenir ve bir kız çocuğu olur. Karısının akrabası aynı zamanda köy ağasının oğlu olan Halil’in, karısına sarkıntılık ettiğini duyunca, ağa oğlu ile baş edilemeyeceği düşüncesiyle evini Beşiri’den Silvan’ın Yuva (Helin) köyüne²²¹ taşımaya karar vermiş, gitmeden öncede Halil’in karşısında çıkarak, ben şimdi karımı alıp gidiyorum buralardan Silvan’a taşınıyorum. Senin yüzünden göç ediyorum. Eğer peşimden gelersen, seni Silvan’da görürsem vururum demiş. Aradan

²¹⁷ *Eşkiya*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, 2009, s. 463.

²¹⁸ *Eşkiya*, www.tdk.gov.tr (01.03.2017)

²¹⁹ Serdar Öztürk, *Eşkıyalar, Kabadayılar, Külhanbeyiler ve Silah Toplama*, Bilgi ve Bellek Dergisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, Sayı:5, s. 138.

²²⁰ Aybala Hilal Yüksel, *Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz*, Hayal Perdesi Dergisi, Sayı 42, Eylül-Ekim 2014, s. 58-59.

²²¹ Eski İsmi Helin olan Yuva Köyü Diyarbakır ilinin Silvan ilçesine bağlıdır. Silvan’ın Güney Güneydoğu yönünde 11,9 km uzağında yer alır.

üç ay geçtikten sonra Halil'in silahla vurulmuş bedeni bulunmuş Silvan çarşısında. O zamandan sonra Koçero eşini ve çocuğunu alarak Suriye'ye götürmüş, kendisinde kanun kaçağı olarak dağlarda yaşamaya başlamıştır.²²²

Yaklaşık on sene boyunca Batman, Siirt, Bitlis üçgeninde kaçak olarak yaşayan Koçero için attan hızlı gittiği, bir yerde kaldığında bir geceden başka kalmadığı, günde 30 km yürüdüğünden söz edilmektedir.²²³ Bakanlar Kurulu 6 Eylül 1962 tarihli toplantısında Koçero'nun yakalanmasına yardım edecekler para ödülü verilmesine karar verilmiştir.²²⁴ Para ödülü olan 50 bin liranın örtülü ödenekten, Valinin emrine gönderildiğinden söz edilmektedir.²²⁵ Koçero'nun yakalanması için çalışmalar devam ederken Hürriyet Gazetesi Siirt Muhabiri Nasri Oktay tarafından, Koçero ile Siirt Jandarma Komutanı Cemal Çapan arasında Süphan Dağında görüşme tertip edilmiştir. Yapılan görüşmede Koçero, Kumandana kendisine üç gün mühlet vermesini ve bu üç gün sonunda gelip teslim olacağını söylemiştir. Fakat bu süre zarfında teslim olmamıştır.²²⁶ Koçero, ailesi Suriye'de olduğundan Sınırdan geçip Suriye'ye gitmektedir. Türkiye Koçero'nun Suriye'deyken yakalanıp Türkiye'ye iade edilmesi için Suriye'deki yetkililerle Kamışlı şehrinde 8 Kasım 1962'da toplantı düzenlemiştir. Toplantıya Türkiye adına katılan Nusaybin Kaymakamı Tekin Alp yaptığı konuşmada: Koçero'nun 1953'te Silvan'da Bir köylüyü öldürerek dağa çıktığını, birçok defa Jandarma ile çarpıştığını ve Koçero'nun Kamışlı'nın Seher Hacı Köyünde bulunduğunu ve Suriye Makamlarınca yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesi gerektiğini iletmiştir. Suriye adına görüşmeye katılan Binbaşı Kasım el Hatip Koçero'yu yakalayıp Türkiye'ye teslim etmeyi görev kabul ettiklerini bildirmiştir. Toplantı sonunda Koçero'nun yakalanması için anlaşma sağlanmış ve en son resminin çoğaltılarak Suriye makamlarına verilmesi kararı alınmıştır.²²⁷

²²² Milliyet Gazetesi, 17.03.1962, s. 3.

²²³ Milliyet Gazetesi, 18.03.1963, s. 3.

²²⁴ Milliyet Gazetesi, 07.09.1962.

²²⁵ Milliyet Gazetesi, 25.12.1964, s. 5

²²⁶ Hürriyet Gazetesi, 23 Ekim 1962.

²²⁷ Milliyet Gazetesi, 09.11.1962.

23 Kasım 1962’de İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata gazetecilerle yaptığı görüşmede Koçero’nun yakalanması konusunda birkaç gün sonra bu konuda müjde vereceğini bildirmiştir. Fakat Koçero yakalanamamıştır.²²⁸ 1962 yılı Mart ayında Koçero ile röportaj yapmak için Batman, Beşiri ve çevresinde dolaşan Gazeteci Halit Çapın Koçero’nun yakalanamamasını, köylülerin onu sevmesine ve hayranlık duymasına bağlamıştır.²²⁹ 1963 yılında Koçero sadece doğu ve güneydoğuda tanınmış bir eşkıya değil, Türkiye’de iç siyaset malzemesi haline gelmiştir. Gazetelerdeki köşe yazılarında gelmiş geçmiş İçişleri Bakanları başarılı olsalardı Koçero’nun bulunacağını ama şimdi Koçero gibi İçişleri Bakanının da bulunamadığı gibi eleştiriler gündeme gelmiştir.²³⁰ Ayrıca Milliyet gazetesi tarafından 1962 yılının en önemli olayları ve en çok söz edilen kişileri seçimine Koçero’ya ‘*Yılın Bir Başka Adamı*’ sıfatı vermiştir. Bu sıfatı vermesinin nedeni olarak ta ele geçirilemeyen bir şaki olmasının yanı sıra; ülkedeki soygun olayları ve asayişsizlik gerçeğini ortaya koyması olarak göstermiştir.²³¹ Koçero ile ilgili dönemin gazete haberlerine baktığımızda kıyafeti, fötr şapkası, kravatı ile ilginç bir portre çizmektedir.

Koçero, 1960’lı yıllarda TPAO ve yabancı petrol şirketleri tarafından açılan petrol arama ve üretim faaliyetleri yapıldığı Garzan, Raman, Dodan, Şelmo gibi kamp ve sahalara defalarca uğramış ve baskınlar yapmıştır. Yörede bulunan köylü halkın ekonomik anlamda güçsüz olması Koçero’yu petrol sektöründe çalışan, iyi maaş alan teknik personel ve işçilere yöneltmiştir. 1960’lı yıllarda Batmanda TPAO’da Jeolog Dr. olarak çalışan Esat Kırathlıoğlu²³² Koçero ile olan anısını anlatırken, Garzan bölgesinde petrol bulunduktan sonra Batman ve Garzan arasında gidip geldiklerini, gündüzleri Garzan petrol kampında geceleri ise Batman’da kaldıklarını söylemiştir. Bir gün Garzan kampına petrol mühendisi bir arkadaşıyla gittikleri sırada yollarının Koçero tarafından kesildiğini ve Koçero’nun onlardan aldığı paraları gözlerinin önünde yoldan geçen köylülere dağıttığını söylemiştir. Esat

²²⁸ Milliyet Gazetesi, 24.10.1962.

²²⁹ Halit Çapın, *Göçen Adam: Koçero*, Takvim Gazetesi, 11Eylül 2005.

²³⁰ Milliyet Gazetesi, 17.10.1963.

²³¹ Milliyet Gazetesi, 01.01.1963, s. 5.

²³² Avusturya Graz Üniversitesi Jeoloji Fakültesinden mezun oldu. Aynı Üniversitede doktorasını yaptı. 43. Hükümette Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, 50 ve 51. Hükümetlerde Devlet Bakanlığı görevlerini yapmıştır. **Bkz.** <https://www.basbakanlik.gov.tr> (03.03.2017)

Kıratlıoğlu Koçero için insaflı bir eşkıya olduğunu, kimseye haksızlık yapmayan, haklının yanında bir *Robin Hood* diye söz etmektedir.²³³

Koçero için 1964 yılında kaçınılmaz son gelmişti. 2-3 Temmuz 1964 günü saat 03.30'da Siirt ili Baykan ilçesinde bulunan TPAO ait Çelikli petrol kampına Koçero ve altı arkadaşı tarafından baskın yapılmıştı.²³⁴ Koçero'nun adamları baskından bir gece önce kamp bekçisi Hasan Gezer'i gece yarısı kaçırp Koçero'nun karşısına götürmüşlerdi. Koçero, aybaşı olduğunu kampa gelen paraların yerini söylemesini, bunu söylemesi durumunda hayatını bağışlayacağını ve para ile ödüllendireceğini söylemiştir. Bekçi kasada paraların olmadığını, ertesi akşam paraların geleceğini söyleyerek Koçero'yu inandırmıştır. Bekçi serbest kaldıktan sonra durumu petrol kampındaki yöneticilere bildirmiş, onlarda jandarmaya haber vermişti. Jandarmaya o gece kamp ve çevresinde güvenlik önlemi almıştı.²³⁵ Koçero ve adamları Petrol kampına geldiklerinde kamp amiri Ali Pak karşılarına dikilmiş ve aralarında boğuşma başlamıştı. Koçero kamp amiri Ali Pak ile boğuşurken Koçero arkadaşlarına ateş etmelerini söylemiştir. Koçero'nun arkadaşı Ali Sevim, kamp amiri Ali Pak'ı vuracağı anda boğuşma sırasında Koçero'yu dört metreden omzundan yaralamıştır. Koçero yaralı halde jandarma çemberini yararak kaçmaya çalışırken kampın 150 metre yakınında bulunan bir dere içinde kan kaybından hayatını kaybetmiştir. Daha sonra yapılan operasyonlarda Koçero'nun adamlarından Ali Sevim, Hasan Kaya, Hamo Demir yakalanmıştır.²³⁶ Koçero'yu vuran Ali Sevim yapılan yargılamalar sonucunda 30 yıl 8 ay hapse mahkûm olmuştur.²³⁷ Koçero doğduğu köy olan Dağyolu (Şihe) köyüne defnedilmiştir.

1960'lı yılların itibaren başından Batman ve çevresinde bulunan petrol kamplarına baskın yapan, sadece Batman ve çevresinde değil tüm ülkede gündem olan ve siyasal, ekonomik, kültürel etkiler meydana getiren Koçero, ölmeden önce ve öldükten sonra şiirlere, mizah dergilerine ve sinemaya konu olmuştur.²³⁸ Koçero'nun

²³³ Arslan, a.g.e., s. 49.

²³⁴ Hürriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1964; Milliyet Gazetesi, 5 Temmuz 1964. s. 7.

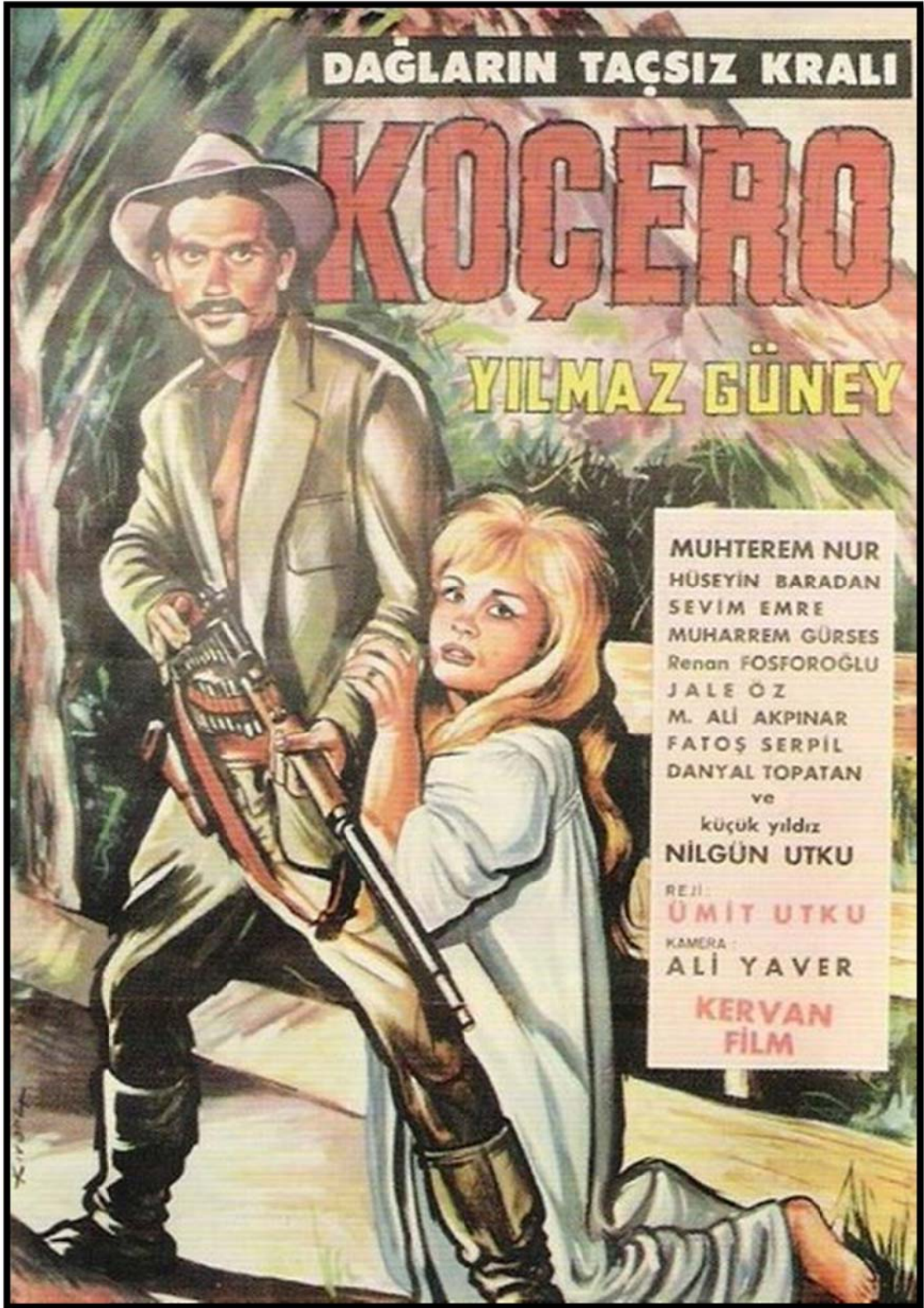
²³⁵ Milliyet Gazetesi, 6 Temmuz 1964.

²³⁶ Milliyet Gazetesi, 14 Temmuz 1964, s. 7.

²³⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Şubat 1967.

²³⁸ Koçero, 1962 yılında Mizah Dergisi Akbaba'da Turhan Selçuk tarafından çizilen Komiser Osman karakterinde 'Komiser Osman: Koçero'ya Karşı' serisinde yer almış, 1964 yılında yönetmenliğini Ümit Utku'nun yaptığı, başrollerinde Yılmaz Güney ve Muhterem Nur'un oynadığı 'Koçero' adlı filme konu olmuştur. Ayrıca 1976'da şair Hasan Hüseyin Korkmazgil tarafından 'Koçero-Vatan Şiiri' şiirine konu olmuştur. Şiir daha sonra 1978 yılında ses sanatçısı Selda Bağcan tarafından bestelenmiş

Resim: 2.9. 'Koçero' Filmi Afışı

1964 yılında yönetmenliğini Ümit Utku'nun yaptığı filmin başrollerinde Yılmaz Güney ve Muhterem Nur oynamıştır.

Kaynak: <http://www.sinematurk.com/film/4720-kocero/> (14.03.2017)

2.7. BATMANDA PETROLÜN BULUNMASININ SOSYAL HAYATA ETKİLERİ

2.7.1. TPAO Sosyal Tesisleri: Site Mahallesi

MTA Enstitüsünce 24 Temmuz 1939'da Meymuniye Boğazı'ndaki petrol kuyusu sondajının başlamasıyla beraber teknik personel ve işçilerin barınması amacıyla Meymuniye Boğazı'nda ahşaptan barakalar yapılmıştı. Yapılan sondaj neticesinden olumlu sonuçların elde edilmesiyle beraber, ahşap barakaların ihtiyaca cevap vermemesi nedeniyle Meymuniye Boğazı'na iki katlı ahşaptan bir merkez kamp binası yapılmıştır. Raman Dağı'nda sondaj çalışmalarının hız kazanması, açılan yeni petrol kuyuları ve İluh nahiyesinde Tecrübe Rafinerisinin kurulmasıyla beraber artan personel sayısını nedeniyle, merkez kamp binası yetersiz kalınca, MTA çalışanları için Raman-8 kuyusu civarına yeni bir kamp kurulması kararı alınmıştır.²⁴⁰

MTA Enstitüsü 1948 yılında Raman kampında tek katlı ahşap idare ve muhasebe binalarının yanı sıra teknik personeller için lojman binaları, malzeme ve makineler için depolar, atölyeler, yemekhane, fırın, çamaşırhane ve garajlar inşa etmiştir. Raman petrol kampında çalışan yaklaşık 500 işçi ve aileleri için okul, voleybol, futbol sahaları ve gösteri salonları yapılmış, Dicle Nehri kenarına plaj kurulması da düşünülmüştür.²⁴¹ Raman Kampı ve Batman İstasyonu Tecrübe rafinerisinde üretilen asfalt kullanılarak yapılan yolla birbirine bağlanmıştır.

Raman petrol sahasının ardından, Garzan petrol sahası ve başka alanlarda da petrolün bulunmasıyla beraber, üretimi artan petrolün işlenmesinde Batman Tecrübe Rafinerisinin yetersiz kalmasıyla, Modern Batman Rafinerisi yapımına 1953 yılında başlanmış ve 1955 yılı ortalarında faaliyete geçmiştir. Daha önce MTA Enstitüsü bünyesinde bulunan petrol arama faaliyetleri ve Modern Batman Rafinerisi, 1954 yılında TPAO'nun kurulmasıyla birlikte TPAO'ya aktarılmıştır.

TPAO'nun kurulmasıyla beraber, çalışan personelin motivasyonunu yükseltmek, ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ortamı sağlamak amacıyla 1954 yılında

²⁴⁰ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 50-51.

²⁴¹ Acun, *a.g.e.*, s. 367-368.

personeller için konut ve sosyal tesislerin yapımına başlanmıştır.²⁴² 31 Mart 1956 tarihli ‘1955 hesap yılı, Hissedarlar 2. Adi Umumi Heyet Toplantısı’ tutanaklarında ‘Batman ve Raman’da çalışan memur ve işçilerimizle ailelerinin en zaruri ihtiyaçlarını ve sosyal hayatlarının icaplarını temin ve tanzim ve bir mahrumiyet bölgesinin yıpratıcı şartlarından imkân nispetinde kendilerini kurtarmak gayesi ile kurulan site: 2 adet işçi apartmanı, 12 usta apartmanı, 4 ustabaşı apartmanı, 9 adet küçük tip memur apartmanı, 5 adet büyük tip memur apartmanı, 6 adet müstakil memur evi, 1 adet ekonoma, 1 fırın, 1 mezbaha ve buz imalathanesi, 2 trafo merkezi, 1 misafîrhane, 1 hastane, 1 ilkokul binası, 1 ortaokul binası, 1 su deposu ile elektrik ve kanalizasyon şebekesinden ibaret olup, hepsinin inşaatı tamamlanmış ve orada daha evvelden vücuda getirilmiş olan diğer sosyal tesislere ilave edilmiş bulunmaktadır.’ denilmiştir.²⁴³

1955 yılından itibaren TPAO’da çalışan işçiler dönemin en modern şekilde inşa edilmiş Site adı verilen sosyal tesislerinde kalmışlardır. Zaman içinde eklemelerle daha da genişleyen Site alt ve üst yapısıyla modern şehirleşmenin örneklerinden biri olmuştur. Site Mahallesi içinde, alışveriş merkezleri, misafîrhaneleri, yüzme havuzları, park ve bahçeler, futbol sahası, tenis kordu, okul, eğlence ve dinlenme yerleri, sinema salonu ve camisi²⁴⁴ ile Türkiye’nin çeşitli şehirlerinden gelen TPAO çalışanlarına ailelerinin hizmetine sunulmuştur. Batman, kurulan bu tesisler ile ekonomik ve sosyal yönden büyük bir canlılık kazanmıştır.

²⁴² Milliyet Gazetesi, 29 Kasım 1953.

²⁴³ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 53.

²⁴⁴ TPAO Genel Müdürü Korkut Özal (21.06.1967-21.04.1971) döneminde yapılan ve kendi ismiyle anılan 1000 kişi kapasiteli Korkut Özal Camii 1968 yılında ibadete açılmıştır.

Resim: 2.10. Meymuniye Boğazında MTA Personelinin Kaldığı Ahşap Barakalar

Kaynak: Halit Edip Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954*.

Resim: 2.11. Raman Petrol Kampında Yapılan 23 Nisan Töreni (1956)

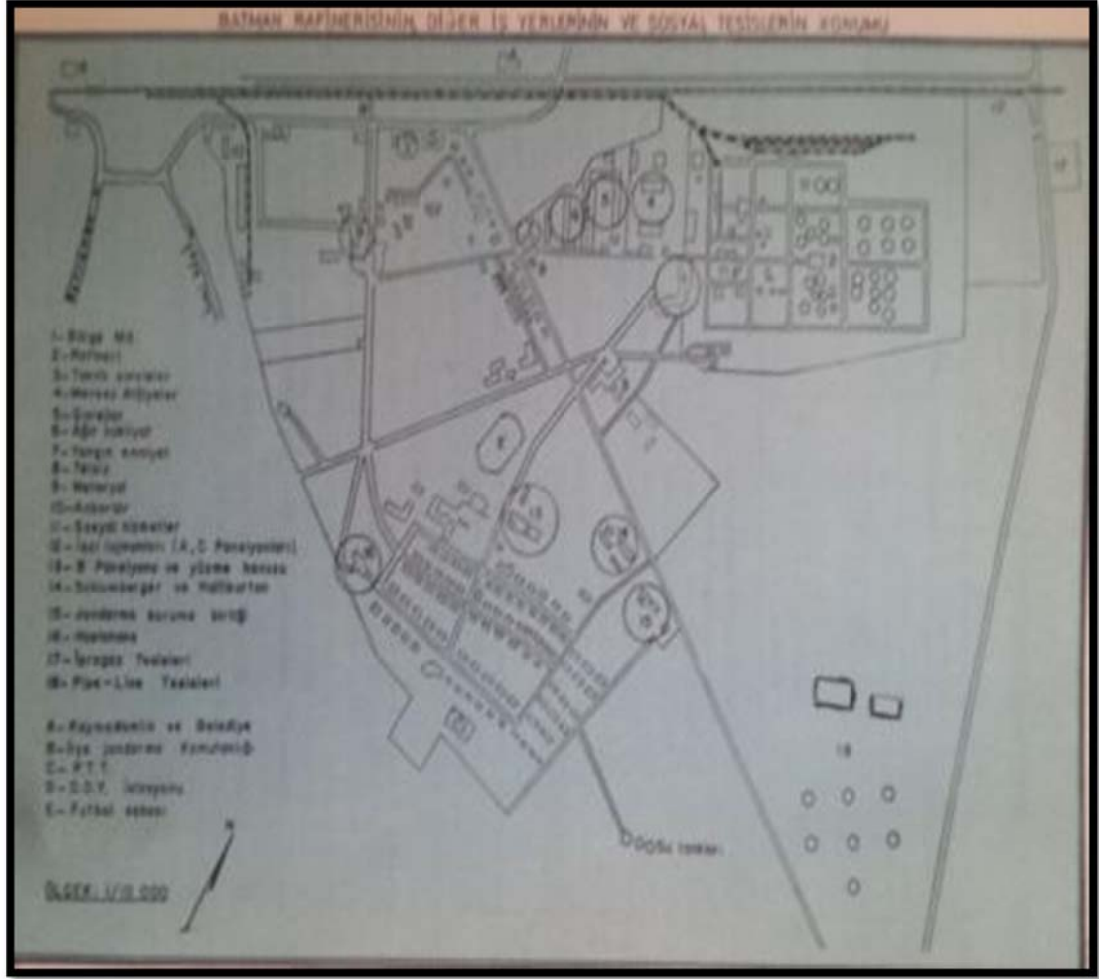
Kaynak: Halit Edip Özcan, *'Biz' TPAO 1954-2006, Bir Döneme Ait Almanak*.

Resim: 2.12. Site İnşaatı 1955

Kaynak: Halit Edip Özcan, *Biz TPAO 1954-2006, Bir Döneme Ait Almanak.*

Harita: 2.3. TPAO Sosyal Tesisleri Haritası

Kaynak: Siirt İl Yıllığı 1967.

2.8. EĞİTİM ALANINDAKİ GELİŞMELER

2.8.1 Atatürk İlk ve Ortaokulu

Batmanın çekirdeğini oluşturan İluh nahiyesinde, ilk açılan eğitim kurumu konumundaki İluh İlkokulu 1937-1955 tarihleri arasında eğitim ve öğretim çalışmalarını ifa etmiştir.²⁴⁵ 1954 yılında TPAO'nun kurulması ve ona bağlı olarak Site adı verilen sosyal tesislerin yapılması ile beraber TPAO'da çalışan personel çocuklarının eğitim sorununu çözmek adına adımlar atılmıştır. Bu amaçla TPAO sosyal tesisleri Site Mahallesi içinde ilkokul ve ortaokul yapılmış ve Türkiye'nin

²⁴⁵ <http://www.batmansonsoz.com/haber/7750/ilk-mekteplerimiz> (11.11.2015)

değişik yerlerinden gelen personel çocuklarının yanı sıra İluh nahiyesinde bulunan çocuklar da açılan bu okullarda eğitim-öğretim görmüştür.

TPAO Sosyal Tesisleri içerisinde 1955 yılında inşaatı tamamlanan ilkokul ve ortaokul binası 1956 yılında eğitim ve öğretim hayatına başlamıştır. Yapımı 200 bin liraya mal olan Ortaokul ve ilkokul binası, TPAO çalışanlarının ve Siirt Valisinin katıldığı bir törenle 14 Aralık 1956 tarihinde eğitim ve öğretime açılmıştır.²⁴⁶ İluh nahiyesinde bulunan tek katlı kerpiçten yapılmış teneke damlı ilkokul binası yoğun kar yağışı ve olumsuz hava koşulları karşısında çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalması nedeniyle burada okuyan öğrenciler de TPAO Sosyal Tesislerinde bulunan Atatürk İlkokulu adı verilen okula nakil edilmişlerdir. İluh ilkokulunda okuyan öğrencilerden Hayrettin Tanık okul ile ilgili anılarında şu anda 10 Nisan Polis Karakolu yanındaki boş arazide İluh İlkokulunun olduğunu, doğa şartları nedeniyle okullarının kullanılamaz hale geldiği için Atatürk İlkokuluna geldiklerini, 1960 yılında Devrim İlkokulu yapılıncı 5. sınıfı okumak üzere Devrim İlkokuluna gönderildiklerini söylemiştir.²⁴⁷

Batman'ın çekirdeğini oluşturan İluh nahiyesinin ilk modern Okulu olan Atatürk İlkokulunu TPAO Sosyal Tesisleri Site Mahallesinde yaparak İluh'a kazandıran TPAO, 1967 yılı itibariyle Batman'a bağlı iki köye okul yaptırmış ve merkez de bulunan Hürriyet İlkokulu yapımına 100.000 lira yardımda bulunarak Batman'ın eğitim-öğretim hayatına çok önemli katkılarda bulunmuştur.²⁴⁸ TPAO'nun okul yapımları için yardımları daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1967 yılı itibariyle lisenin bulunmadığı Batman ilçesinde toplam dört ilkokul ve bir ortaokul bulunmaktaydı. Toplam beş okuldan iki tanesi TPAO Sosyal tesislerin bulunduğu Site Mahallesinde, diğeri İluh Mahallesinde bulunan Devrim İlkokulu, Hürriyet İlkokulu ve Cengiz Topel İlkokulundan oluşmaktaydı.

²⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Aralık 1956.

²⁴⁷ <http://www.batmansonsoz.com/haber/7750/ilk-mekteplerimiz> (11.11.2015)

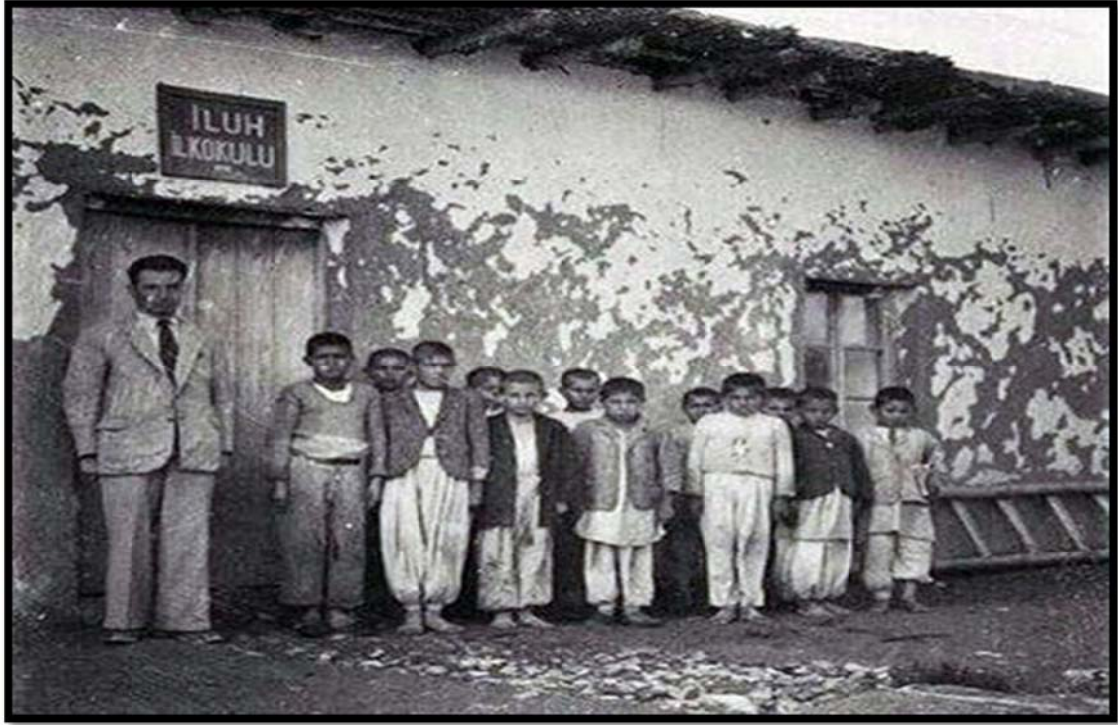
²⁴⁸ 1967 Siirt İl Yıllığı, Ankara 1968, s. 58.

Tablo: 2.4. Batman İlçe Merkezi 1967-1968 Eğitim-Öğretim Tablosu

Okulun Adı	Açıldığı Yıl	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Atatürk İlkokulu (TPAO-Site)	1956	424	357	781	10	6	16
Devrim İlkokulu	1961	534	194	728	12	2	14
Cengiz Topel İlkokulu	1964	1.227	541	1.768	24	4	28
Hürriyet İlkokulu	1967	455	125	580	12	–	12
Batman Ortaokulu (TPAO-Site)	1956	815	132	947	13	3	16
Akşam Kız Sanat Okulu	1963	–	122	122	–	7	7
Kız Sanat Okulu	1967	–	41	41	–		
Toplam		3.455	1.512	4.967	71	22	93

Kaynak: 1967 Siirt İl Yıllığı

Resim: 2.13. İluh İlkokulu

Kaynak: ARSLAN, Arif; *Yüz yüze Batman*, Batmane Yayınevi, İstanbul 2014.

2.9. SAĞLIK ALANINDAKİ GELİŞMELER

2.9.1. TPAO Dispanseri

MTA Enstitüsü 20 Nisan 1940'ta Siirt ili Beşiri ilçesi sınırları içerisinde bulunan Raman Dağı Meynuniye Boğazı'ndaki ilk petrol keşfinden sonra, kurulan kamplarda çalışan personellerin sağlığını korumak için 1945 yılından itibaren doktor istihdam edilmiştir. 1945 yılından itibaren dört yıl boyunca Raman Petrol Kampında görev yapan Doktor Muzaffer Baştaymaz çalışan personelin sağlığıyla yakından ilgilenmiş, personelin yiyecekleri, içeceklerini, mutfakları ve yemekhaneyi sağlık yönünden devamlı kontrol etmiştir. Doktor Muzaffer Baştaymaz sadece MTA personeline değil, Raman petrol sahasına Dicle Nehrinden çekilen su hattında çalışan Suçeken (Şikeftan) köyünde bulunan insanlara ve Raman Petrol sahası civarında bulunan diğer köylülere de ücretsiz sağlık hizmeti vererek köylülerin sevgisini

kazanmıştır.²⁴⁹ MTA tarafından 1951 yılında petrol bulunan Garzan petrol sahasında da kamp doktoru görev yapmıştır.

TPAO kurulduktan sonra Batmanda inşa edilen rafineri ve sosyal tesisler içersinde TPAO dispanseri kurularak çalışanlara ve ailelerine sağlık hizmeti verilmiştir. TPAO doktorlarından Muzaffer Kulluk Batman gelişini anlatırken; Melih Genca ve TPAO doktoru Tarık Yeğiner'in ısrarları üzerine Batman'da işe başladığını, TPAO hastanesinde sadece apandisit ve fitık gibi hafif ameliyatlar yapılırken, daha sonra Tarık Beyin onayı ile narkoz teknisyeni işe alınarak büyük ameliyatlara başladıklarını söylemiştir. Hastaneyi ve yapılan ameliyatları gören doktorların kendilerine övgüler yağdırdıklarını söyleyerek, TPAO çalışanlarına ek olarak çevre illerden de hastaların gelmeye başladığını, TPAO yönetiminin izniyle dışarıdan hasta kabulüne başladıklarını söylemiştir.²⁵⁰

²⁴⁹ Acun, a.g.e., 362; <http://www.batmancagdas.com/yasam/fotograflarla-petrol-kentinin-hikayesi-4-h41467.html> (01.01.20179)

²⁵⁰ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 29.

Resim: 2.14. Raman Petrol Kampı

Soldan Sağa, Abdurrahman Durukal, Hulusi Berilgen, Mehlika Taşman, Sadettin Pekmezci, Dr. Muzaffer Baştaymaz, Fikret Kıraner

Kaynak: Halit Edip Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954*.

2.10. SPORTİF FAALİYETLER

2.10.1. Batman Petrolspor Kulübü

Batman'ın ilk spor kulübü olan Batman Petrolspor 1958 yılında TPAO personelleri tarafından kurulmuştur. TPAO Bölge Müdürü Suat Çalışlar, Müdür Muavini Necmettin Danışman Sondaj Şefi Selahattin Özkan, İstihsal Şefi Selahattin Malkoç, Kamp Şefi Melih Genca, Rafineri Müdürü ve Bölge Müdür Muavini Şemsi Ağar tarafından kurulan Petrolspor Kulübü ilk yıllarda yeşil-beyaz renkleri kullanmıştır.²⁵¹ 1960 yılında Siirt Beden Terbiyesi İl Müdürlüğü ve Beden terbiyesi

²⁵¹ İlk Dönem petrol yeşili renginden dolayı Petrolspor Kulübü Yeşil-Beyaz renkleri kullanmıştır. **Bkz.** Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 137.

Genel müdürlüğüne yapılan müracaat ile 1953 kütük numarası ve renkleri de kırmızı-beyaz olarak tescil edilmiştir. 1961 yılında ise resmi maçlarına başlamıştır.²⁵²

TPAO Batman Petrolspor Kulübüne maddi ve manevi destek vererek 24 Aralık 1968 tarih ve 63 sayılı yönetim kurulu kararıyla sosyal tesisler bünyesinde bulunan sinemanın, 1970 tarihinden itibaren 1 ve 2 numaralı havuzların gelirlerinin kulübe maddi kazanç getirmesi amacıyla Petrolspor'a verilmesi kararı alınmıştır. Sosyal tesisler bünyesinde bulunan futbol sahası gerekli onarımlar yapılarak standart ölçülere getirilerek etrafı tel örgülerle kapatılmıştır. Sosyal tesisler bünyesinde bulunan spor tesislerinin yapılması, onarım ve bakımları yapılarak spor faaliyetlerine gerekli önem gösterilmiştir.²⁵³ Petrolspor Kulübü, futbol, basketbol, yüzme, güreş ve atletizm dalında faaliyet göstermiştir. TPAO'da çalışan personel ve çocuklarının sportif faaliyetlere katılımını sağlamak, hafta sonu oynanacak maçlar ile keyifli zaman geçirmelerini temin etmek amacıyla olan Petrolspor Kulübü birçok alanda (Futbolda, Güreşte) milli sporcular yetiştirmiştir. 1963 yılında kurulan Batman Petrolspor Güreş Takımı, hem takım halinde, hem de bireysel kategoride Türkiye Şampiyonlukları kazanmıştır.

Güreş Milli Takımında yer alan Petrolspor Takımı sporcuları uluslararası turnuvalarda önemli başarılar elde ederek ülkemizi en iyi şekilde temsil etmişlerdir. Petrolspor Güreş Takımından Ali Rıza Alan 4-11 Temmuz 1970 tarihleri arasında Kanada'nın Edmonton kentinde yapılan Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda 52 kiloda ülkemiz adına tek altın madalyayı kazanarak dünya şampiyonluğunu kazanmıştır.²⁵⁴ Yine güreş takımından Mehmet Emin Şimşek, 1971 ve 1972 yıllarında Türkiye deplasmanlı güreş liginde tuş kralı seçilmiş ve 1975 yılında Milli Takıma katılmaya hak kazanmıştır.²⁵⁵ 1975 yılında Cezayir'de düzenlenen 7. Akdeniz Oyunları'nda 57 kiloda altın madalya kazanarak birinci olmuştur.²⁵⁶ Ayrıca Mehmet Emin Şimşek 1975 yılında yapılan Uluslar arası Yaşar Doğu Güreş Turnuvası'nda 57 kiloda, rakibini üç dakikada tuş ile yenerek birinci olmuş ve altın madalyayı kazanmıştır.²⁵⁷

²⁵² Abdülkadir Gayretli, *Petrol ve Spor (Petrolspor Tarihi)*, Aspaş, İstanbul 2007, s. 15-17.

²⁵³ Gayretli, a.g.e., s. 117-119.

²⁵⁴ Milliyet Gazetesi, 13 Temmuz 1970.

²⁵⁵ <http://www.petrolspor.org/kulubumuz/2/tarihce>

²⁵⁶ Milliyet Gazetesi, 1 Eylül 1975.

²⁵⁷ Milliyet Gazetesi, 14 Temmuz 1975.s.11

Petrolspor amatör futbol takımı 1976-1977 sezonunda çeyrek finale kadar gelme başarısı göstermiştir,²⁵⁸ 1 Ocak 1978 tarihinde zamanın bölge müdürlüğü tarafından kapatılan kulüp 11 Aralık 1979 tarihinde tekrar faaliyete geçmiştir. Petrolspor Futbol Takımı 1985-86 sezonunda 3. lige yükselerek bu sezondan itibaren profesyonel ligde mücadele etmeye başlamıştır.²⁵⁹

TPAO Batman Bölge Müdürlüğü personelleri arasında birlik ve beraberliği sağlamak ve motivasyonları artırmak amacıyla, futbol, basketbol, voleybol, turnuvaları düzenlenmiştir. Türk futboluna birçok yıldız ve milli futbolcu kazandıran Petrolspor, güreş dalında Türkiye ve dünya şampiyonlukları kazanarak Batman'a sportif ve sosyal açıdan büyük katkılar sağlamıştır.

Resim: 2.15. Petrolspor Amatör Futbol Takımı (1976-1977)

Kaynak: Abdülkadir Gayretli, *Petrol ve Spor (Petrolspor Tarihi)*, Aspaş, İstanbul 2007.

²⁵⁸ Milliyet Gazetesi, 7 Şubat 1977, s. 11.

²⁵⁹ Gayretli, a.g.e., s. 15-16.

Resim: 2.16. Ali Rıza Alan Dünya Şampiyonu

Kaynak: Milliyet Gazetesi, 13 Temmuz 1970

Resim:2.17. Mehmet Emin Şimşek'in Altın Madalya Kazandı

Kaynak: Milliyet Gazetesi 1 Eylül 1975.

2.11. KÜLTÜR VE SANAT ALANINDAKİ GELİŞMELER

2.11.1. TOPRAĞIN KANI FİLMİ

1963 yılına gelindiğinde TPAO arama üretim faaliyetlerinin yanında pazarlama faaliyetlerinde bulunarak, TP (Türkiye Petrolleri) markasıyla akaryakıt istasyonları kurmuştur.²⁶⁰ TPAO yönetimi tarafından yeni kurulan akaryakıt istasyonlarını ve TPAO'yu daha iyi tanıtmak ve reklamı yapmak amacıyla bir film yapılmasına karar verilmiştir.²⁶¹ Gelen teklifler değerlendirildikten sonra TPAO Genel Müdürü İhsan Topaloğlu ve gazeteci senarist Recep Bilginer arasında, senaryosunu Recep Bilginer ve Ayşe Şasa'nın yazdığı '*Toprağın Kani*' filminin çekilmesi için anlaşma sağlanmıştır.

Yapımcılığını Güneş Film, Senaryosunu Recep Bilginer, Ayşe Şasa, Yönetmenliğini ise Atıf Yılmaz yaptığı filmin başrollerinde Fikret Hakan, Belgin Doruk, Erol Taş yer almıştır. Filmin diğer oyuncularını ise Feyzi Tuna, Tuncer Necmioğlu, Nuran Aksoy, Hakkı Haktan, Ali Seyhan, Güngör Denizaşan'dan oluşmaktadır.²⁶² O dönemde TPAO Özel Kalem Müdürü olarak görev yapan Ayhan Alp, Filmde rol alan oyuncuların Batmana getiren ekipte olduğunu, Türk Sinemasının en parlak sinema oyuncularının Batmana gelmesiyle Batman'a ve TPAO'ya büyük bir sevinç yaşattığını söylemiştir.²⁶³

İlk sinemaskop film olma özelliğini taşıyan²⁶⁴ 1966 yapımı siyah beyaz filmin konusu Batmanda petrol mücadelesi olarak belirlenmişti. ABD'li mühendislerin petrol yok dedikleri kuyuları, yeniden açıp petrolü bulan Türk işçileri, İşçilerin rafineri grevi, aşk ve kardeş kavgası gibi konular filmde anlatılmaktadır.²⁶⁵ Senarist Ayşe Şasa, senaryoyu yazarken işçilerden dinlediği, bir Türk Mühendisinin her akşam içip, olay çıkarıp '*Yahu Burada petrol var biz çıkaramıyoruz engel oluyorlar.*'

²⁶⁰ Tanrıseven, a.g.t., s. 339. ; <http://www.tpao.gov.tr/tp5/?tp=m&id=93> (14.02.2017)

²⁶¹ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 53.

²⁶² Fikret Hakan, *Türk Sinema Tarihi*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2008, s. 380.

²⁶³ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 53.

²⁶⁴ Sinemaskop 1953-1967 yılları arasında kullanılan geniş perde sinema sistemidir. Toprağın Kani filminde kullanılan kamera, o dönemde Yapımcı şirket olan Güneş Film tarafından, Turizm ve tanıtma Bakanlığında kiralanmıştır. **Bkz.** Milliyet Gazetesi, 17 Nisan 1989.

²⁶⁵ Gülsüm Depeli, *Türk Sineması'nda Doğu Anadolu 1960-1990 Yılları Arasından Köy Filmleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 202; Milliyet Gazetesi, 17 Nisan 1989.

diye söz ettiğini söyleyerek, bizde bundan ilham alarak senaryoyu yazdık. Zaten filmde böyle bir sahne olduğunu yabancı mühendisin ‘*Buradan petrol çıkmaz*’ derken, Fikret Hakan’da yerden çamuru alıp ‘*İşte Toprağın kanı. Burada petrol var*’ dediğini söylemiştir. Batman geldiklerinde çok güzel ağırlandıklarını söyleyen Ayşe Şasa, Batmanda kaldıkları süre içinde Belgin Hanım’la birlikte Site’de mühendisler için yapılan güzel ve çok konforlu lojmanlarda kaldıkları söylemiştir.²⁶⁶

1966 yılının Şubat ayında Garzan petrol kampında filmin çekimlerine başlanmış, daha sonra Hasankeyf ve Batmanda filmin çekimleri devam etmiştir. Fikret Hakan’ın (Hüseyin) Ustabası, Belgin Doruk’un (Sevgi) Kimya Mühendisi olarak rol aldığı film 36 günde tamamlanmıştır.²⁶⁷ Film 24 Mayıs ve 4 Haziran 1966 yılında 3. defa düzenlenen Antalya Altın Portakal film festivalinde en iyi 2. Film ödülünü almıştır.²⁶⁸ Filmin senaristlerinden Recep Bilginer Antalya Altın Portakal film festivalinde en son elemeye kalan on film arasında en çok puanı Toprağın Kanı filminin aldığını söylemiştir. Filmin senaristi ve yapımcısı olarak jüri üyeleri tarafından tebrik edildiğini, gece geç saatlerde gelen bu haber üzerine gece çok mutlu olduğunu ve memnun bir şekilde uyuduğunu söylemiştir. Fakat sabah uyandığında durumun değiştiğini söylemiştir. Bunun nedeni olarak o dönemde Amerikan elçiliği kültür ofisinde çalışan Amerikalı jüri üyesinin, Toprağın Kanı filminin seçilmesi durumunda Türk-Amerikan ilişkilerinin zarar göreceğini söylemesi üzerine Festival Başkanı Dr. Avni Tolunay’ın gece üçte jüri üyelerini yeniden toplayıp Haldun Dormen’in ‘*Bozuk Düzen*’ filminin birinci seçildiğini söylemiştir.²⁶⁹

Toprağın Kanı Filmi o dönem için Batman’ın tanıtımına önemli bir katkı sağlamıştır. Filmde oyuncu Hakkı Haktan (Ali), Fikret Hakan (Hüseyin) arasında geçen bir diyalogda Batman’ın geleceği hakkında isabetli öngörülerde bulunarak şöyle söylemiştir : ‘*Bu toprakların altı petrol dolu petrol ne demek bilir misin? Petrol okul demek, petrol yol demek, hastane demek, petrol toprağımıza gübre demek, petrol bereket zenginlik demek. Uzak değil gözünle göreceksin. Buralar yeni pompalarla kuyularla dolacak. Yeni bir şehir yükselecek burada. Binlerce işçi*

²⁶⁶ [www.haber365.com/Insallah_Amerikalilar_Yine_Engel_Olmaz/\(17.11.2015\)](http://www.haber365.com/Insallah_Amerikalilar_Yine_Engel_Olmaz/(17.11.2015))

²⁶⁷ Milliyet Gazetesi, 20 Şubat 1966.

²⁶⁸ Depeli, *a.g.t.* s.195; Milliyet Gazetesi, 4 Haziran 1966.

²⁶⁹ http://www.milligazete.com.tr/abd_nin_hazmedemedigi_film/43820 (17.02.2017)

alışacak burada. Binlerce aile aydınlığa kavuşacak. Bak toprak nasıl kaynıyor. Petrole toprağın kanı derim ben. Tıpkı sizin damarlarımızda dolaşan kan gibi.'

1966'da Siirt'te bağı 25.000 nüfuslu bir ilçe olan Batman²⁷⁰ gün geçtikte petrole bağı olarak gelişimini sürdürmüştür. Petrol Batman için tüm sorunları çözecek taze kan olarak görölmüştür. O dönem için Türkiye'nin en önemli Film yıldızlarının Batman'a gelmesi ve burada film çekmesi hem TPAO hem de Batman'ın tanıtımında çok önemli katkıları olmuştur.

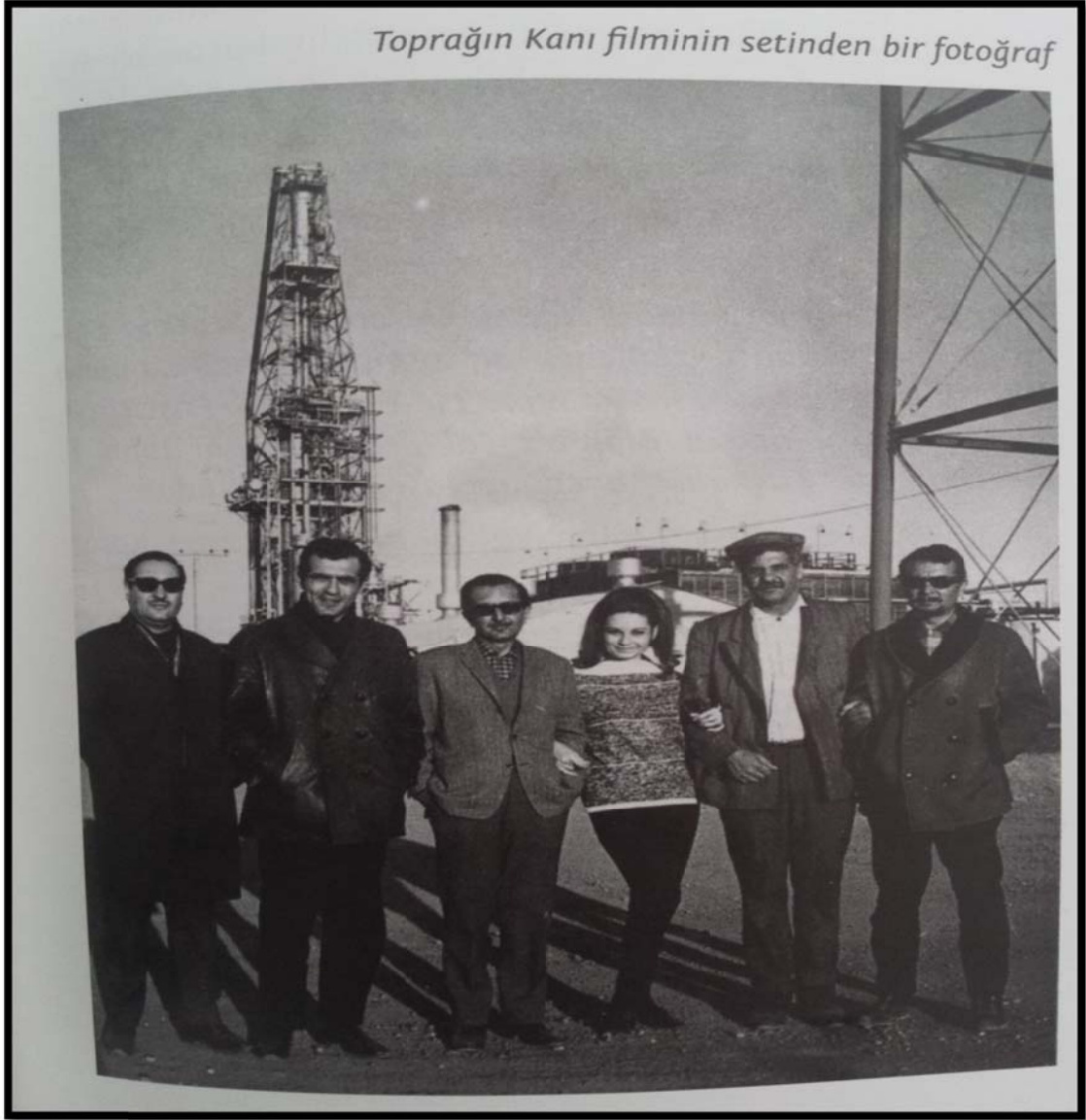
²⁷⁰ *Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, 24.10.1965*, Türkiye İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1968, s. 549.

Resim: 2.18. Toprağın Kanı Film Afişi

Kaynak: Övünç Meriç, *50'lerden 2000'e Atıf Yılmaz Filmlerinin Afiş İncelemesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, TV, Sinema Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Resim: 2.19. *Toprağın Kanı* Filminin Setinden

Arka Planda Batman Rafinerisi, Soldan sağa Recep Bilginer, Fikret Hakan, Atıf Yılmaz, Belgin Doruk, Erol Taş, Gani Turanlı

Kaynak: Fikret Hakan, *Türk Sinema Tarihi*. İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2008.

Resim:2.20. Belgin Doruk Batman Rafinerisinde

Kaynak: Milliyet Gazetesi 6 Mart 1966.

2.11.2. TPAO Batman Orkestrası

20 Nisan 1940'da O dönemde Siirt ili Beşiri ilçesi, İluh nahiyesi petrolün bulunması ile birlikte hızla gelişmiş, demiryollarının gelmesiyle beraber bu gelişimizi daha da arttırmıştır. 1955'te Modern Batman Rafinerisi ve TPAO kurulduktan sonra İluh nahiyesi 1957'de ilçe olmuş ve Batman isimli çağdaş bir kente dönüşmüştür. Bu arada TPAO'da çalışan yaklaşık 4500 çalışanın yaklaşık 3000'i Batman dışından gelen kişilerden oluşmaktaydı, TPAO bu personellerinin ihtiyacını karşılamak ve sosyal hayatlarını daha çok renklendirmek adına Site diye adlandırılan bir dizi sosyal tesis ve konut inşa etmiştir. Bu sosyal tesislerde konutlar, misafirhaneler, market, fırın, yüzme havuzları, spor alanları, tenis kortu, parklar,

okul, hastane, restoranlar ve sinema salonları bulunmaktaydı. Teknik personel, işçiler ve aileleri günün stres ve yorgunluğunu sosyal tesislerde gidermekteydi. TPAO yönetimi çalışanlarını daha iyi motive etmek ve sosyokültürel gelişimlerini sağlamak amacıyla her türlü imkânı sağlamıştı. Bu imkânlardan biri de TPAO bünyesinde kurulan, TPAO Batman Orkestrasıdır.

TPAO Batman Orkestrası 1963 yılında Müzisyen Ahmet Akman tarafından, teknik personel, işçiler ve ailelerinin sosyal hayatlarını renklendirmek adına kurulmuştu. Ahmet Akman bir süre sonra gruptan ayrılmış ama ilerde efsane olacak grubun temellerini atmıştı.²⁷¹ Türkiye'nin çeşitli yerlerinden orkestra için getirilen müzisyenlere her türlü imkân sağlanmış, o dönemde bir mühendisin gündeliği 36 lira iken, müzisyenlere 56 lira gündelik ile iyi maaş verilmiştir.²⁷² Daha önce hiç görmedikleri Batman'a gelen müzisyenler TPAO tesislerini gördükten sonra hayranlıklarını gizleyememişlerdir. 1966 yılında TPAO Batman Orkestrası, klavye ve vokalde İlhan Telli, bateride Semih Özmert, gitarda Ünal Üstol, basgitarda Çetin Oral, tenor saksafonda Ahmet Sayman ve gitarda Semih Evin'den oluşmaktaydı.

Grubun vokalisti İlhan Telli Batman'a gelişini ve o dönemi şöyle anlatmaktadır: *'Beyoğlu'nda piyanomla İngilizce ve İtalyanca şarkılar söylerken, Batman'dan gelen teklifle eşimi de alıp bu hiç tanımadığım şehrin yolunu tuttum. 1964'ün Mayıs'ında Batman'a gittim. Çok beğendim tabi beni çok etkiledi özellikle Site'ye geçtiğim zamanki o yapı son derece modern son derece güzel, kültür seviyesi çok yüksek bir yer. Sonra eşime de anlattım beraber karar verdik o da hastanede hemşire olarak çalıştı. Çok güzel günlerimiz geçti.'*²⁷³

Grup üyelerinden Ahmet Sayman Batman'a gelişlerini şöyle anlatmaktadır: *'1964 yılında Ankara'da Balın Oteli'nin roof'unda çalışıyorduk orkestra olarak, Batman'da Savunma Amirliğinde görevli emekli bir Albay bizi sık sık gelip otelde dinliyormuş, çok beğendiği için bize teklif etti. O zamanlar orkestrada hepimiz bekârdık, dedik ki macera olsun Batmanın ne olduğunu bilmiyorduk. Trene bindik yola çıktık. Tabi Haziranın 22'siydi sıcak bir gündü. Sıcaklığı trende gördük yaşadık dedik ki nereye gidiyoruz. Ama dedik neticeyi görelim. Gittik Batman o zaman bir köy halindeydi toprak evler, oteli yok, su yok. Batman ikiye ayrılıyor bir tarafta*

²⁷¹ Kara Altından Altın Mikrofonu Metin Avdaç'ın vefa belgeseli, <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=174720>

²⁷² Metin Avdaç (ya.-yön.), *Kara Altından Altın Mikrofonu*, Türkiye, 2009

²⁷³ Avdaç, a.g.b. ; Mujgan Halis, *Batman'ın 'Altın'Orkestrası*, Sabah Gazetesi, 13 Şubat 2009.

Batman bir tarafta TPAO, Rafineri ve petrol kuyularının bulunduğu yer, tabi bizi arabayla götürdükleri zaman tamamen değişik bir şeyle karşılaştık yani orası bir Avrupa bir Paris şeyindeydi botanik parkları, olimpiik yüzme havuzları muazzam bir güzelliği vardı.’

TPAO Batman Orkestrasının yaz aylarında ışılandırılan ve etrafı dans pisti olarak kullanılan havuz başında, kışın ise misafirhanenin yemek salonunda TPAO çalışanlarına, ailelerine ve Batmanlılara sundukları müzik ziyafetiyle, dinleyiciler keyifli zaman geçirmiştir. Üst düzey yönetim kadrosundaki personeleüç gün, işçi olarak çalışan personele ise iki gün müzik dinletisi sunan gurup, böylece Batmandaki sosyal hayata büyük bir katkı sunmuştur. Grup TPAO’nun görevlendirmesiyle şubelerinin olduğu yerlerde de konserler vermişlerdir. TPAO Batman Orkestrası sadece TPAO’ya hizmet etmemiş, Batmanlılara da ücretsiz halk konserleri vererek, düğün ve sünnetlerine katılarak onlarla ile bir arada olmuştu. Batmanlılar tarafından çok sevilen grup Batman halkının sosyal hayatını zenginleştirmiştir.²⁷⁴

Grup üyelerinden Atilla Akman o dönemi şöyle anlatmaktadır:‘*Batman’da bir toplum oluşturuldu suni bir toplum oluşturuldu. Herkesin birbirine saygı duyduğu bir beraberlik vardı. 1966’lı yıllara kadar benim bildiğim. Bir rafineriye sadece bakan bir kasabayı düşünün bir kaza olur bir işçi hayatını kaybeder. O gün batmanda hiç kimse radyosunu açmaz. Herhangi bir yerde düğün olur bütün Türkiye Petrolleri ordadır. Doğumlarda, sünnetlerde, düğünlerde hep beraber herkes katılır. Böyle bir toplumduk.*’²⁷⁵

TPAO Batman Orkestrası 1966 yılında, Hürriyet gazetesi’nin düzenlediği ve ülkenin en önemli müzik yarışmalarından biri olan Altın Mikrofon Şarkı Yarışması’na katılmaya karar vermiş ve TPAO yönetiminden de gerekli desteği görmüştür.²⁷⁶ Hürriyet Gazetesi tarafından İlki 1965 yılında yapılan ve Batı müziğinin zengin tekniklerinden yararlanarak, Batı müziği çalgıları ile seslendirmek üzere Türk müziğine yön vermek amacıyla düzenlenen²⁷⁷ Altın Mikrofon Şarkı

²⁷⁴ Avdaç, a.g.b.

²⁷⁵ Avdaç, a.g.b.

²⁷⁶ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 49.

²⁷⁷ Levent Ergün, *Medya, ideolojik hegemonya ve popüler müzik: altın mikrofon şarkı yarışması*, International Human Sciences , Volume: 12, issue: 2, Year: 2015, s. 1446-1464.

Yarışması'nı²⁷⁸ Yıldırım Gürses kazanmıştı.²⁷⁹ TPAO Batman Orkestrasının Hürriyet Gazetesinin düzenlediği Altın Mikrofon yarışmasına katılması sürecini, İlhan Telli'nin eşi Günay Telli Şöyle anlatmaktadır: *'TPAO Batman Orkestrasının Altın Mikrofon yarışma serüveni benim gazetede gördüğüm bir ilanla başladı. Sene 1965'ti ben ilanı okuduktan sonra eşime siz niye katılmıyorsunuz? Altın Mikrofon yarışmasına dedim. Önceleri pek sıcak bakmadılar. Orkestra arkadaşlarıyla görüştüler. Fakat daha sonra 1965'te yapılan yarışmadan sonra finale kalan orkestraları gördükten sonra, müziklerini dinledikten sonra, onlar da karar verdiler. Ben hep umutluydum. Çünkü eşimin ve orkestra elemanlarının müzik kalitesini biliyordum. Neticede 1966'da orkestra olarak karar verdiler yarışmaya katılmaya'*²⁸⁰

Batman TPAO Orkestrası 1966 yılında yapılan Altın Mikrofon yarışmasına twist ritmindeki *'Kaleden Top Atarlar'* parçasıyla katılmıştı. Batman TPAO Orkestrası aralarında Zeki Müren ve Rüçhan Çamay'ın da bulunduğu 46 kişilik jüri tarafından 9 saat kesintisiz devam eden elemeler sonucunda, finale kalan 7 grup²⁸¹ arasında girmişti.²⁸² Bursa, Eskişehir, Ankara, Samsun, Konya, Adana ve İzmir'de ve son olarak İstanbul Fitaş sinemasında verilen son konser neticesinde, 12 konserde kullanılan 13.411 oyun 4563'ünü alan Silüetler 1966 yılında yapılan Altın Mikrofon yarışmasında birinci olmuştu.²⁸³

Batman TPAO Orkestrası 1967 yılına geldiği zaman bir önceki yıla göre kadrosu değişmiş Klavye ve vokalde İlhan Telli, Bateride Semih Özmert, Ritim Gitarda Ünal Üstol, Bas Gitarda Çetin Oral, Tenor Saksafonda Ünal Yiğitbaş ve Solo Gitarda Atilla Akman'dan oluşmuştu. 1967 yılındaki Altın Mikrofon yarışmasına

²⁷⁸ Altın Mikrofon yarışması, İstanbul'da Hürriyet Gazetesi'nin belirlediği ünlü müzisyenlerden oluşan bir jüri önünde bir ön eleme süreci ile başlar. Burada noter eşliğinde belirlenen finalistler, yine Hürriyet Gazetesinin organizasyonunda Anadolu'nun çeşitli illerini kapsayan konser turuna çıkar. Finalist gruplar yarışma şarkılarının yanına iki serbest parça daha hazırlayarak konserlerde seslendirir. Bu konserlerde halk oylamasına başvurulur ve toplanan toplam oy, tekrar İstanbul'a döndüğünde içinde bürokratlar, siyasetçiler, sanatçılar ve halkın olduğu son konser gecesinde verilen oylarla birlikte sayılır ve yarışmanın dereceye giren adayları belirlenir. Yarışmanın ödülleri Anadolu'da konser turu, 45'lik yapmak ve Birinci: 10.000 TL, ikinci: 5.000 TL; üçüncü: 3.000 TL; dördüncü: 2.000 TL, beşinci: 1.000 TL para ödülü şeklindedir.

²⁷⁹ <http://www.geocities.ws/eski45/altinmik.html>

²⁸⁰ Avdaç, a.g.b.

²⁸¹ Finale kalan Orkestralar: Ali Atasagun Dörtlüsü, Cahit Oben, Kent Yedilisi, Selçuk Alagöz, Silüetler, Türkiye Petrolleri Orkestrası ve Mavi Işıklar.

²⁸² Milliyet Gazetesi, 9 Nisan 1966.

²⁸³ Milliyet Gazetesi, 9 Nisan 1966.

toplam 64 orkestra katılmış, 6 grup finale kalmıştı.²⁸⁴ 9 şehirde verilen 11 konser ve dinleyicilerin oyları sonucunda 1967 yılı Altın Mikrofon yarışmasını Mavi Çocuklar kazanmış, TPAO Batman Orkestrası Âşık Veysel'in 'Kara Toprak' türküsü ile beşinci olmuştu. Yapılan yorumlarda grup Sanki Batman'dan değil, Avrupa'dan gelmişti. Ayrıca çok uyumluydular ve hiç hata yapmamışlardı.²⁸⁵

1968 yılında Altın Mikrofon Yarışması'nın 4. sü ve orijinal yarışmanın sonuncusu yapılmış²⁸⁶ ve finalist olarak beş guruptan 32 müzisyen katılmıştı.²⁸⁷ 17 gün süren konser programında sırasıyla, Adana, Şanlıurfa, Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Gaziantep, Antakya, yine Adana, Afyon, İzmir (iki konser), Çanakkale ve Edirne'de konserler verilmişti.²⁸⁸ Son olarak İstanbul'da Şan Sinemasında verilen ve sunuculuğunu Orhan Boran'ın yaptığı konser ile sonuçlar açıklanmış ve bu konserler sonucunda çoğunluğu Doğu illerinin verdiği oylarla, TPAO Batman Orkestrası '*Meşelidir engin de dağlar meşeli*' adlı şarkıyla 6068 oy alarak birinci olmuş ve Altın Mikrofonu Batmana kazandırmıştı.²⁸⁹ İkinci 4476 oy olan Haramiler, üçüncü 3711 oyla Moğollar, dördüncü 2980 oyalan Erkin Koray Dörtlüsü, Sis Beşlisi ve Turgut Oksay'da 2423 oy alarak beşinci olmuştu.²⁹⁰ Birinci olan TPAO Batman Orkestrasına yarışma ödülü²⁹¹ olarak 10 bin lira verilmiş ve 45'lik plakları²⁹² yapılmıştır.²⁹³

Yarışma sonrası Hürriyet gazetesi TPAO Batman Orkestrasına jest yapmış, grubu THY'den kiralanen özel uçakla o dönemde Diyarbakır Havaalanı bakımında olduğundan, Batman Havaalanına götürmeye karar vermişti. Batman'a gelen grup,

²⁸⁴ 1967 yılı Altın Mikrofon yarışması finalistleri: Mavi Çocuklar, Cem Karaca ve Apaşlar, Rana Alagöz, Haramiler, Türkiye Petrolleri Orkestrası, Yabancılar

²⁸⁵ Milliyet Gazetesi, Hafta sonu İlavesi, 16 Nisan 1967 s.2.

²⁸⁶ 1972 yılına kadar düzenlenmeyen Altın Mikrofon yarışması daha sonra Günaydın Gazetesi tarafından 1972 ve 1979 yılında iki kez düzenlenmiş ve 1972 yılındaki Yarışmayı Edip Akbayram kazanmıştır.

²⁸⁷ 1968 yılı Altın Mikrofon Yarışması Finalistleri: Erkin Koray Dörtlüsü, Haramiler, Moğollar, Sis Beşlisi ve Turgut Oksay, TPAO Batman Orkestrası.

²⁸⁸ <http://www.birzamanlar.net/altinmikrofon/1968.html>, Erişim Tarihi:07.12.2016

²⁸⁹ Hürriyet Gazetesi, 22 Mayıs 1968; Milliyet Gazetesi, 26 Mayıs 1968; <http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/belgeseller/karaaltindanaltinmikrofona.html>, Erişim Tarihi:07.12.2016

²⁹⁰ <http://www.birzamanlar.net/altinmikrofon/1968.html>, (07.12.2016)

²⁹¹ Yarışma Ödülleri: Finalistlerin yarışma şarkılarının 45'liğinin yapılması ve 1965'teki İlk yarışmada ilk üçe, daha sonraki yarışmalarda ilk beşe para ödülü verilmesi: Birinci: 10.000 TL, ikinci: 5.000 TL; üçüncü: 3.000 TL; dördüncü: 2.000 TL; beşinci: 1.000 t.l. **Bkz:** Ergün, a.g.m.

²⁹² TPAO Batman Orkestrası'nın üç yıl finale kalması sonucu üç adet 45'lik plakları bulunmaktadır.

²⁹³ Ergün, a.g.m. s. 1456.

havaalanında binlerce kişi tarafından sevinçle karşılanmıştı.²⁹⁴ TPAO Batman Orkestrası Altın Mikrofon Ödülünü aldıktan sonra birçok yerden daha iyi ücretler karşılığında program yapma teklifi almıştı.²⁹⁵ Ama hiçbirini kabul etmeyerek Batmanda kalmayı tercih etmişlerdi. O dönemi İlhan Telli şöyle anlatmaktadır: ‘*Altın Mikrofonu aldığımız zaman dediler ki; ‘biz sizi belki tutamayız şimdi bütün Türkiye sizin peşinizdedir yani elbette isterseniz gidebilirsiniz ama biz sizi çok seviyoruz’.* Dediler inanın o laf o kadar etkili oldu ki Raşit Beyin²⁹⁶ o kadar etkili oldu ki bizde biz dedik: ‘hayır’ efendim biz buradayız. Sevildiğimiz müddetçe ki buna yürekten inanıyoruz. Biz buradayız ve ben yaklaşık 15 sene kaldım²⁹⁷ TPAO yönetimi de Orkestranın kazandığı bu başarıyı gündeliklerine 10 Lira zam yaparak ödüllendirmişti.²⁹⁸ Siirt’in Batman ilçesinden tüm imkânsızlıklara rağmen yarışmaya katılan TPAO Batman Orkestrası, büyük bir başarı elde etmiş, Batman’ı ve TPAO’yu Türkiye’ye tanıtmışlardı.

1968 yılındaki bu başarıdan sonra Basgitarıcı Çetin Oral gruptan ayrılmış, grubun diğer 5 üyesi ise 1977 yılına kadar bir arada kalmıştı. Daha sonra çeşitli ayrılımlar ve yeni katılımlar olmuştu. Grubun solisti İlhan Telli ise 1979 yılına kadar Batman’da kalmış daha sonra Batman’dan ayrılarak İzmir’e yerleşmiştir. nihayetinde TPAO Batman Orkestrası 2000 yılında imkânsızlıklar nedeniyle kapanmıştır.²⁹⁹

²⁹⁴ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s.49; Avdaç, a.g.b.

²⁹⁵ Program teklifi yapan oteller İzmir’de Efes Oteli, İstanbul’da ise Hilton ve Divan Otelleri.

²⁹⁶ TPAO Batman Bölge Müdürü, 1974 yılında Genel Müdür olmuştur. Bkz. Milliyet Gazetesi, 4 Ağustos 1974.

²⁹⁷ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 49; Avdaç, a.g.b.

²⁹⁸ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 49.

²⁹⁹ <http://arsiv.sabah.com.tr/2009/02/14/ct/haber,00043566A8E8461888B41C8D93D70A7A.html>. (10.12.2016)

Resim: 2.21 TPAO Batman Orkestrası

1968 Yılında Altın Mikrofon ödülü kazandıkları geceden, Soldan sağa, Çetin Oral, Ünal Üstol, Atilla Akman, Ünal Yiğitbaş, Semih Özmert ve önde İlhan Telli

Kaynak: Hürriyet Gazetesi 22 Mayıs 1968.

Resim: 2.22. ‘Yarışmanın Dördüncü Yılında Zafer Batman’ın’ Haberi

Kaynak: Hürriyet Gazetesi 22 Mayıs 1968.

Resim: 2.23. TPAO Batman Orkestrası Solisti İlhan Telli ve Altın Mikrofon

Kaynak: <http://www.batmansonsoz.net/haber/9655/batman-altin-orkestrasini-kaybetti>

2.11.3. TPAO Site Sineması

1954 yılında TPAO kurulmasından sonra yapımına başlanan ve 1955 yılında tamamlanarak hizmetine açılan, Site adı verilen sosyal tesisler içersinde TPAO personelleri ve ailelerinin en önemli eğlence kaynaklarından biride yazlık ve kışlık olmak üzere açılan sinemadır. TPAO ile hızla gelişim sürecine giren Batmanda ilk sinema salonu olan Seyran Sineması 1955 yılında açılmıştır. TPAO Sineması, TPAO Sosyal tesislerinde bulunan futbol sahasının hemen yanında yapılmış ve Batmanın en önemli sinema salonlarından biri olarak TPAO'da çalışan personellere, ailelerine hem de Batmanlılara hizmet vermiştir.³⁰⁰

1963 yılında Petrolspor Genel Sekreteri Esat Can TPAO sinemasından söz ederken, lokallerin, havuzların ve sinemanın işletmelerinin Petrolspor'a gelir

³⁰⁰ Yazlık ve kışlık sineması daha sonra yıkılarak okul binası yapılmıştır. **Bkz.**<http://batmansonsoz.net/haber/7022/batman-in-sinema-hayati-1950-lerde-basladi> (01.04.2017)

getirmesi amacıyla verildiğini, sezon filmlerinin daha İstanbul'da vizyona girmeden TPAO sinemasında gösterime girdiğini, buralara girmek için kart sistemi getirildiğini söylemiştir. Ayrıca her sezon başında İstanbul'a gidip o dönemin en önemli film şirketleriyle sezonluk sözleşmeler yaptığını bu çerçevede filmlerin özel olarak geldiğini iki gün sinemada gösterildikten sonra tekrar ekspresle gönderildiğini söylemiştir.³⁰¹ Daha sonra 24 Aralık 1968 tarih ve 63 sayılı yönetim kurulu kararıyla İlhan Aras'a Petrolspor Kulübü yaranına sinemayı sevk ve idare etme, sinema mevzuatı hazırlama ve sinemada gösterilecek filmler için film şirketleriyle protokol yapma yetkisi verilmiştir.³⁰²

Batman TPAO yazlık ve kapalı Site Sineması yıllarca personel ve ailelerinin en önemli eğlence kaynaklarından biri olmuş, onlar için sinema salonu bu taşra kentinden dünyaya açılan büyümlü bir dünya olmuştu. 1960'lı ve 70'li yıllarda başta Site Sineması olmak üzere Batman'da bulunan sinema salonları Batman'ın sosyal ve kültürel yaşamına çok önemli katkılar sağlamıştır.

Resim: 2.24. TPAO Sosyal Tesisleri Yazlık Sineması

Kaynak: ÖZCAN, Halit Edip; 'Biz' TPAO 1954-2006, *Bir Döneme Ait Almanak*.

³⁰¹ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 25-26.

³⁰² Gayretli, a.g.e., s. 117.

Resim: 2.25. TPAO Sosyal Tesisleri Sineması

Kaynak: ÖZCAN, Halit Edip; ‘Biz’ TPAO 1954-2006, Bir Döneme Ait Almanak.

Tablo: 2.5. 1967 Yılı itibariyle Batmanda İlçe Merkezindeki Sinema Salonları

No	Sinema Adı	Bulunduğu Yer
1	Seyran Sineması	Meydan mahallesi 1.Cadde
2	Evin Sineması	Akyürek Mahallesi
3	Saray Sineması	Meydan mahallesi 1.Cadde
4	Raman Sineması	Yeni Mahalle
5	Mehtap Sineması	Aydınlıkevler Mahallesi
6	Site Sineması	TPAO Sosyal Tesisleri Site Mahallesi

Kaynak: 1967 Siirt İl Yıllığı, Batman Sonsöz Gazetesi
25 Ağustos 2015.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLUH KÖYÜNÜN BATMAN KENTİNE DÖNÜŞÜMÜ BÜYÜMESİ VE GELİŞMESİ

3.1. İLUH KÖYÜ

Batman'ın ilinin özünü oluşturan İluh köyünün ne zaman kurulduğuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. İluh köyünün yerleşim yerinin tarihi hakkında bilgi bulunmamakla birlikte yörenin tarihi, eskiden beri idari yönden bağlı olduğu Siirt'in tarihine paralellik göstermektedir.³⁰³ İluh Köyünün içinde bulunduğu yöre, Osmanlı idaresinde, Diyarbakir eyaletini oluşturan yirmi dört sancaktan biri olan Siirt Sancağı içerisinde bulunmaktaydı. 1871 tarihli Diyarbakir salnamesinde verilen idari taksimatta ise yöre, Siirt sancağı, Garzan kazasına bağlı Beşiri nahiyesi sınırlarında yer alıyordu. Eyalet sisteminden vilayet sistemine geçiş ile beraber Diyarbakir vilayetine bağlı kalan yöre, 1884 'ten sonra Bitlis vilayetine bağlanan Siirt sancağı içerisinde yer almıştır.³⁰⁴ Cumhuriyet döneminde Diyarbakir Vilayeti, Elmedin kazasına bağlı olan İluh Köyü, Elmedin kazasının 1926'da büyük bir sel felaketine uğraması sonucu kaza merkezi ilga edilerek, bugünkü Beşiri'ye (Kobin) nakledilmiş ve İluh köyü Siirt ili Beşiri ilçesine bağlanmıştır.³⁰⁵ Elmedin ise 1940 yılına kadar İluh Nahiyesine bağlı bir köy olarak kalmış ve daha sonra tarih sahnesinden silinmiştir. 1935 yılı nüfus sayımlarına göre 319 kişilik bir nüfusa sahip olan İluh Köyü, yerleşim ve ulaşım açısından uygun bir konumda olması nedeniyle ekonomik anlamda gelişme kaydetmiş, 3 Mart 1936'da Beşiri kazasına bağlı nahiye merkezi haline gelmiştir.³⁰⁶ 1935 yılında Elmedin köyünde meydana gelen ve 40 evin

³⁰³ Metin Tuncel, *Türkiye'de Yeni Şehirler: Batman Örneği*, T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler II (Editörler Salim COHCE & Adnan ÇEVİK), Batman 15-17 Nisan 2008, Ofset Matbaacılık, İstanbul 2009, s. 239.

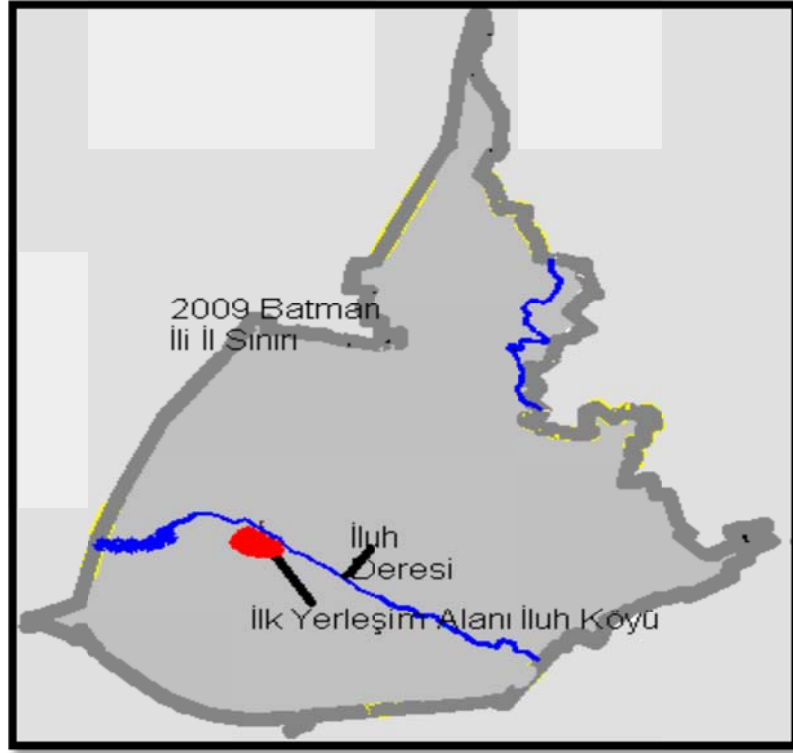
³⁰⁴ Nuri Yavuz, Bahattin Demirtaş, *Cumhuriyetten Günümüze Batman'da Nüfus hareketliliği*, T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler II (Editörler Salim COHCE & Adnan ÇEVİK), Batman 15-17 Nisan 2008, Ofset Matbaacılık, İstanbul 2009, s. 262.

³⁰⁵ Abdurrahman Acar, *Elmedin: Batman Nehri'nin Haritadan sildiği şehir*, T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler I (Editörler Salim COHCE & Adnan ÇEVİK), Batman 15-17 Nisan 2008, Ofset Matbaacılık, İstanbul 2009, s. 306.

³⁰⁶ Resmi Gazete, 26 Mart 1936, Sayı: 3263, s. 6231-6232.

yıkılmasına neden olan sel felaketinden sonra Elmedin köyünden İluh Köyüne göçler olmuş ve İluh Köyünün büyümesine, nahiye olmasına etken olmuştur.³⁰⁷

Harita: 2.4. 1927 Yılı İluh Köyü Krokisi

Petrolün keşfi ile birlikte Batman, ekonomik ve sosyal yönden büyük canlılık kazanmıştır. TPAO sitesi ve tesisleri etrafında kurulan, gelişen ve büyüyen Batman’da sağlanan istihdam ile ülkemiz ekonomisine büyük katkılar sağlanmıştır.

3.2. İLUH NAHİYESİ 1937-1955 DÖNEMİ

1933 yılında Cevap Eyüp Taşman başkanlığında Kurulan *Petrol Arama ve İşletme İdaresi*’nce 1934’te yapılan jeolojik çalışmalarda Raman dağı’nda petrol olabileceği söz konusu olmuş, 1935 ‘te kurulan MTA Enstitüsü tarafından 1937-1938 yıllarında bölgenin jeolojik etütleri yapılmıştır. Yapılan bu jeolojik etütler neticesinde Raman Dağı’nda sondaj yapılmasına karar verilmiş, Mardin ili Midyat

³⁰⁷ BCA, 30-10-0-0/117-821-15., 26 Şubat 1935.

ilcesinde sondaj çalışmalarında kullanılan sondaj kulesi ve makinalar 1939'da Siirt İli Beşiri İlçesi İluh Nahiyesinin 19 kilometre güneydoğusunda bulunan Raman Dağı'na taşınmıştır. Raman Dağı Meymuniye boğazında 24 Temmuz 1939 yılında Raman-1 Kuyusu sondajına başlanmış, 20 Nisan 1940'ta 1048 metrede petrole raslanmıştır. Batman'ın çekirdeğini oluşturan ve şimdi Batman merkezinde mahalle durumunda olan İluh Köyü 1936 yılında Nahiye statüsüne kavuşmuştur. Petrolün bulunduğu 1940 yılında ise 409 kişilik bir nüfusa sahip olmuştur. İlk Nahiye Müdürlüğünü Ökkeş Bahri Güneç'in³⁰⁸ yaptığı ve geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan İluh Nahiyesi geniş ve verimli topraklarda, genellikle buğday, arpa, azda olsa mercimek, nohut ve mısır ekimi yapılmıştır.³⁰⁹

1940 yılında Meymuniye Boğazı'nda Merkez Kampında çalışan MTA Enstitüsü personelleri, o dönemde köy görünümünde olan İluh nahiyesinde imkanlar olmadığından, Kampın 23 km. kuzeydoğusunda bulunan Beşiri ilçesinden mektup, gazete ve telgraf gibi iletişim, ayrıca iâşe olanaklarını karşılamışlardır.³¹⁰ MTA Enstitüsü tarafından 1941'de Meymuniye Boğazı'nda günlük 3 ton petrol işleme kapasiteli rafineri kurularak, II. Dünya Savaşı nedeniyle fiyatı aşırı yükselen ve temininde sıkıntı yaşanan benzin ve mazot üretilmiş, böylece ülkemiz adına ekonomik anlamda önemli tasarruflar sağlanmıştır. MTA Enstitüsü tarafından yapılan Merkez Kamp binası inşaatında, açılan petrol kuyularında ve Raman petrol kampına Dicle Nehrinden çekilen su hattı çalışmalarında, aralarında İluh Nahiyesinin de bulunduğu civar köylerde yaşayan insanlar istihdam edilerek yöreye ekonomik anlamda önemli katkılar sağlanmıştır.

Petrolün bulunmasıyla beraber 1 Mayıs 1940'ta Raman petrol sahasını ziyaret eden Başvekil Refik Saydam Diyarbakır-Cizre Demiryolu hattının en kısa sürede İluh Nahiyesinin bağlı olduğu Beşiri İlçesine ulaştırılması talimatını vermiştir. Türkiye II. Dünya Savaşının devam ettiği 1940 yılında her ne kadar savaşa girmemişse de ekonomik açıdan büyük sıkıntılar yaşamış tüm bunlara rağmen Devlet

³⁰⁸ Antep Harbinde Sarmısaktepe ve Aydınaba cepheleri komutanı olan Ökkeş Bahri Güneç, 1897 yılında Gaziantep'in Sarıt mezrasında dünyaya gelmiştir. İstanbul'da Askeri Okuldan mezun olan Güneç, Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra yurdun çeşitli yerlerinde nahiye müdürlüğü yapmıştır. 1937-1943 yılları arasında İluh Nahiye Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Son görev yeri Nizip Nüfus Müdürlüğü olan Güneç, 1980 yılında 83 yaşında Nizip'te yaşama gözlerini yummuş ve Gaziantep'te defnedilmiştir. **Bkz.** <http://batmansonsoz.net/haber/10613/batman-in-ilk-nahiye-muduru-okkes-bahri-gunec> (03.04.2017); <http://yenicizgihaber.com/iluhlu-anilar-2/> (03.04.2017)

³⁰⁹ Yeni Sabah Gazetesi, 26 Mayıs 1940, s. 5.

³¹⁰ Yeni Sabah Gazetesi, 25 Mayıs 1940, s. 5.

Demiryolları hattı İluh Nahiyesine kadar uzatılmış ve 1 Temmuz 1943 yılından itibaren yük ve yolcu nakline başlamıştır. Demiryolunun gelişi buna bağlı olarak İluh Nahiyesi Batman İstasyonunun açılmasıyla beraber istasyon ve çevresinde konut ve alışveriş yerleri açılmış ve sosyal ve ekonomik yönden hareketlenme başlamıştır. Demir yollarının İluh Nahiyesine gelmesinden sonra Raman Dağında üretimi yapılan petrol ülkenin diğer kesimlerine en uygun şekilde ve düşük maliyetle nakledilmiş böylece hem bölge hem de ülke ekonomisine önemli katkılar sağlanmıştır.

1948 yılına gelindiğinde Raman Petrol sahasında ham petrol üretiminin atmasıyla beraber, Meymuniye Boğazında bulunan tecrübe rafinerisi yetersiz kaldığından İluh Nahiyesinde, tren istasyonunun karşısında bulunan arazi MTA Enstitüsünce istimlâk edilerek günlük 200 ton ham petrol işleme kapasitesine sahip Batman Tecrübe Rafinerisi kurulmuştur. Rafinerinin İluh Nahiyesi Batman İstasyonu yanında kurulmasının nedenleri ise demiryolu ile gelen rafineri parçalarının rahat taşına bilmesi ve işlenecek petrol ürünlerinin ülkenin değişik yerlerine demiryolu ulaşımı kullanılarak sevk edilmesidir. Batman Tecrübe Rafinerisi kurulduktan sonra MTA Enstitüsü tarafından Raman Petrol Sahası ile Batman Tecrübe Rafinerisinin bulunduğu tren istasyonuna kadar olan 25 kilometre uzunluğunda asfalt yol yapılmıştır. Raman Petrol Sahasında üretilen ham petrol sarnıçlı kamyonlarla rafineriye taşınmış ve işlenmiştir. MTA tarafından tren garının karşısında kurulan Batman Tecrübe rafinerisi ile İluh Nahiyesine çevre yörelerden göçler başlamış ve işçi ve mühendis alımları olmuştur.

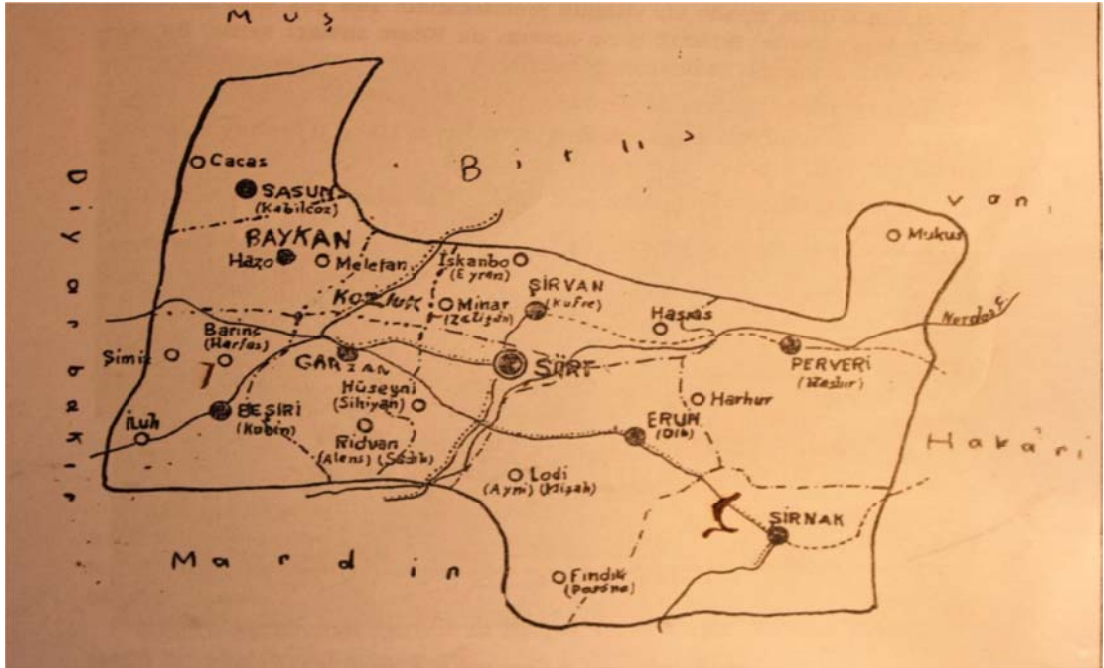
İluh Nahiyesine gelen ilk Başsöndörlerden Hasan Hüseyin Ural İluh Nahiyesinden söz ederken, nahiyede 13 tane ev olduğunu bunlardan yedi evin kerpiçten, altısının ise mağara evden oluştuğunu söylemiştir. Ural, tek taş binanın bugün halen mevcut olan tren istasyonu binası olduğunu, tren istasyonunun arkasında sazlıktan yapılmış bir kebabçıda tren yolcularının yemeklerini yedikten sonra köylerine, kendileri ise MTA'nın arabasını bekleyerek Raman ve Meymuniye Petrol kampına gittiklerini söylemiştir.

1948 yılının Kasım ayında faaliyete geçen Batman Tecrübe Rafinerisinin ürettiği petrol ürünlerini (Benzin, Mazot, Fueloil, asfalt) sevk etmek için gerekli olan varil ihtiyacı, 1949 yılında Sümerbank'tan satın alınan varil fabrikasının Batman'a nakledilmesiyle karşılanmıştır. Batman'a getirilen varil fabrikası ayda 35.000 adet 42

galon (159 Litre) varil üretim kapasitesine sahiptir.³¹¹ Bu arada Batmanda üretilen asfalt Konya Belediyesi tarafından tonu 15 liradan satın alınarak yolları asfaltlanmıştır. Ve bunu diğer belediyeler de uygulamış ve yollarını asfalt yapmıştır. Böylece ülke ekonomisine de katkısı olmuştur. 1950 yılında Batman Tecrübe Rafinerisinin kurulmasının etkisiyle oluşan istihdam, çevre ve köylerden gelen göç sayesinde nüfus 915 kişiye çıkmıştır.

MTA tarafından Raman petrol sahasından sonra 1951 yılında Garzan petrol sahasının keşfedilmesiyle ham petrol üretimi artmıştır. Artan bu ham petrol üretiminin işlenmesinde Batman tecrübe rafinerisinin yetersiz kalması nedeniyle Modern Batman Rafinerisinin yapılması kararı alınmıştır. Ralph M. Parsons şirketi tarafından 1953 yılında yapımına başlanan Modern Batman Rafinerisi 1955 yılı ortalarında bitirilmiştir.

Harita: 2.5. İluh Nahiyesinin İçinde Yer Aldığı Siirt Haritası

Kaynak: Ömer Atalay, *Siirt Tarihi*, Çeltut Matbaası, İstanbul 1946.

³¹¹ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 75.

Tablo: 3.1. Batman Şehir Merkezinde Nüfus Artış Hızı (1935-1990)

Sayım Yılları	Nüfus Miktarı	Sayım Dönemi	Artış Miktarı	Yıllık Nüfus Artış hızı (‰)
1935	319			
1940	409	1935-1940	90	49.70
1945	443	1940-1945	34	15.97
1950	915	1945-1950	472	145.07
1955	4.713	1950-1955	3.798	327.83
1960	12.401	1955-1960	7.688	193.49
1965	24.990	1960-1965	12.589	140.13
1970	44.991	1965-1970	20.001	117.59
1975	64.384	1970-1975	19.393	71.68
1980	86.172	1975-1980	21.788	58.29
1985	110.396	1980-1985	23.864	48.89
1990	168.779	1985-1990	58.743	85.55

Kaynak: Batman Belediyesi- TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (Genel Nüfus Sayımları)

3.3. İLUH NAHİYESİNİN BATMAN KENTİNE DÖNÜŞÜMÜ, BÜYÜMESİ VE GELİŞMESİ DÖNEMİ 1955-1970 DÖNEMİ

Petrol, Batmanın gelişip 14 haneli bir köyden büyük bir kent haline gelmesinde şüphesiz ki en önemli faktör olmuştur. 1935 yılından beri MTA tarafından yürütülen petrol ile ilgili faaliyetler 12 Aralık 1954 yılında TPAO'nun kurulmasıyla TPAO'ya devredilmiştir. 1948 yılında kurulan ve artan petrol üretiminin işlenmesinde yetersiz kalan Batman Tecrübe Rafinerisinin yerine, 1955 yılı ortalarında Modern Batman Rafinerisi faaliyete geçmiştir. Modern Batman Rafinerisinin faaliyete geçmesiyle beraber İluh'a başta işçi olmak üzere çevre yörelerden ve yurdun değişik illerinden insanlar gelmişlerdir. Rafinerinin İluh nahiyesinde kurulmasıyla beraber sağlık, eğitim ve ekonomik alanda gelişmeler kendini göstermeye başlamıştır. Yöre insanı için yol, doktor, öğretmen, ve iş demek olan petrol, ülkemiz içinde refahın ve kalkınmanın umudu olmuştur.

İluh Nahiyesinde Modern Rafineri tesislerinin ve TPAO'nun kurulması sonucunda nüfusun hızla artarak 4.173'e yükselmesiyle Dâhiliye Vekâletince 28 Şubat 1955 tarihinde İluh Nahiyesinde Belediye teşkilatı kurulması uygun görülmüştür.³¹² 13 Kasım 1955 yılında yapılan yerel seçimler neticesinde³¹³ Sait Ramanlı³¹⁴ ilk belediye başkanı seçilmiş ve 21 Kasım 1955 yılında göreve başlamıştır. Batman kentinin ortaya çıktığı bu dönemde şehir demiryolu çevresine paralel bir şekilde gelişmiştir. Demiryolunun güneyinde TPAO tesislerinin bulunduğu Site adı verilen modern yerleşim yeri oluşurken, kuzeyinde ise şehrin ilk mahallesini oluşturacak olan İluh mahallesi etrafında gelişim göstererek etrafa yayılmış, iş ve ticaret merkezleri meydana gelmiştir.³¹⁵ 1957 yılında TPAO' un kente kattığı ekonomik katkı ile hızla büyümesi sonucunda İluh, 1 Eylül 1957 yılından geçerli olmak üzere İlçe merkezi statüsüne kavuşmuş, M. Atalay Kancal ilk

³¹² Resmi Gazete, 26 Mart 1955.

³¹³ Milliyet Gazetesi, 13 Kasım 1955.

³¹⁴ Sait Ramanlı (D.1917-Ö. 22 Eylül 1985) İluh Nahiyesinde belediye teşkilatı kurulmasıyla yapılan seçimlerde ilk belediye başkanı seçilmiştir. 1955-1968 yılları arasında iki dönem belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur.

³¹⁵ Murat Sunkar-Sadettin Tonbul, *Batman Şehrinin Kuruluş ve Gelişimi*, Coğrafya Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Sayı:21, İstanbul 2010, s. 26.

kaymakam olarak atanmıştır. İluh ismi, şehrin ilçe olmasıyla beraber terk edilmiş ve şehir Batman Çayı'na izafeten Batman adını almıştır.³¹⁶

Petrol arama ve işletme faaliyetlerinin sağladığı iş imkânları ile Batman ve Batman dışından gelen ve TPAO'ya bağlı Batman Rafinerisi ve petrol arama, sondaj ve üretim faaliyetlerinde dolgun ücretle çalışan 4.500 personelin satın alma güçleri sayesinde Batman'ın sosyo-ekonomik durumunu olumlu yönden etkilemiştir.³¹⁷ TPAO'nun kurulduğu ilk dönemlerde İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı tarafından sektörde çalışmayı cazip hale getirmek için TPAO'da mühendis ve yönetim kadrosunda bulunan çalışanlara özel maaş ödenmesini kabul etmiştir. Yeni ücrete göre en düşük maaş 800 liradır. O döneme göre gayet iyi bir ücrettir. Çünkü o dönemde milletvekili 600, Vali ise 650 lira maaş almaktadır.³¹⁸ 1959 yılında geçirdiği değişim ve dönüşüm neticesinde nüfusu hızla artan Batman yaklaşık 12.000 kişilik bir nüfusa sahip olmuş, bununla birlikte Batman'ın vilayet olabilmesi için 30 kişilik bir heyet Ankara'ya giderek görüşmeler yapmıştır.³¹⁹ 1965 sayım sonuçlarına göre Siirt il merkezi nüfusu 25.480 iken, Batman ilçe merkezi 24.990 olarak il merkezi nüfusuna çok yaklaşmış, 1970 yılındaki nüfus sayımlarına göre ise Siirt merkez nüfusu 29.554 iken Batman ilçe merkezi nüfusu ise 44.991 ile il merkezini geride bırakmıştır. Petrol, İluh nahiyesinin Batman kentine dönüşmesinde en önemli sebeptir. Fakat 1970 yılından sonra şehir gelişim dinamiği TPAO'nun kontrolünden çıkarak, kırdan kente olan göçler neticesinde arttığı gözlenmiştir. Ayrıca şehirdeki istihdam TPAO'nun karşılayamayacağı niteliğe ulaşmıştır. TPAO şehrin sosyoekonomik ve sosyokültürel yaşamında tek başına belirleyici olmamasıyla birlikte önemli bir aktör olma görevini korumaktadır.³²⁰

TPAO Batman'da âdeta bir vakıf gibi çalışarak, Batman merkez ve köylerdeki yol yapımlarında, su temininde, okul yapımlarında yardım etmiş, şartların elverdiği ölçüde gerekli malzeme yardımlarında bulunmuştur. Arama ve üretim faaliyetleri çerçevesinde yapılan yollar sayesinde birçok köy yola kavuşmuştur.³²¹

³¹⁶ Resmi Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı:9644.

³¹⁷ 1967 Siirt İl Yıllığı, Ankara 1968, s. 109.

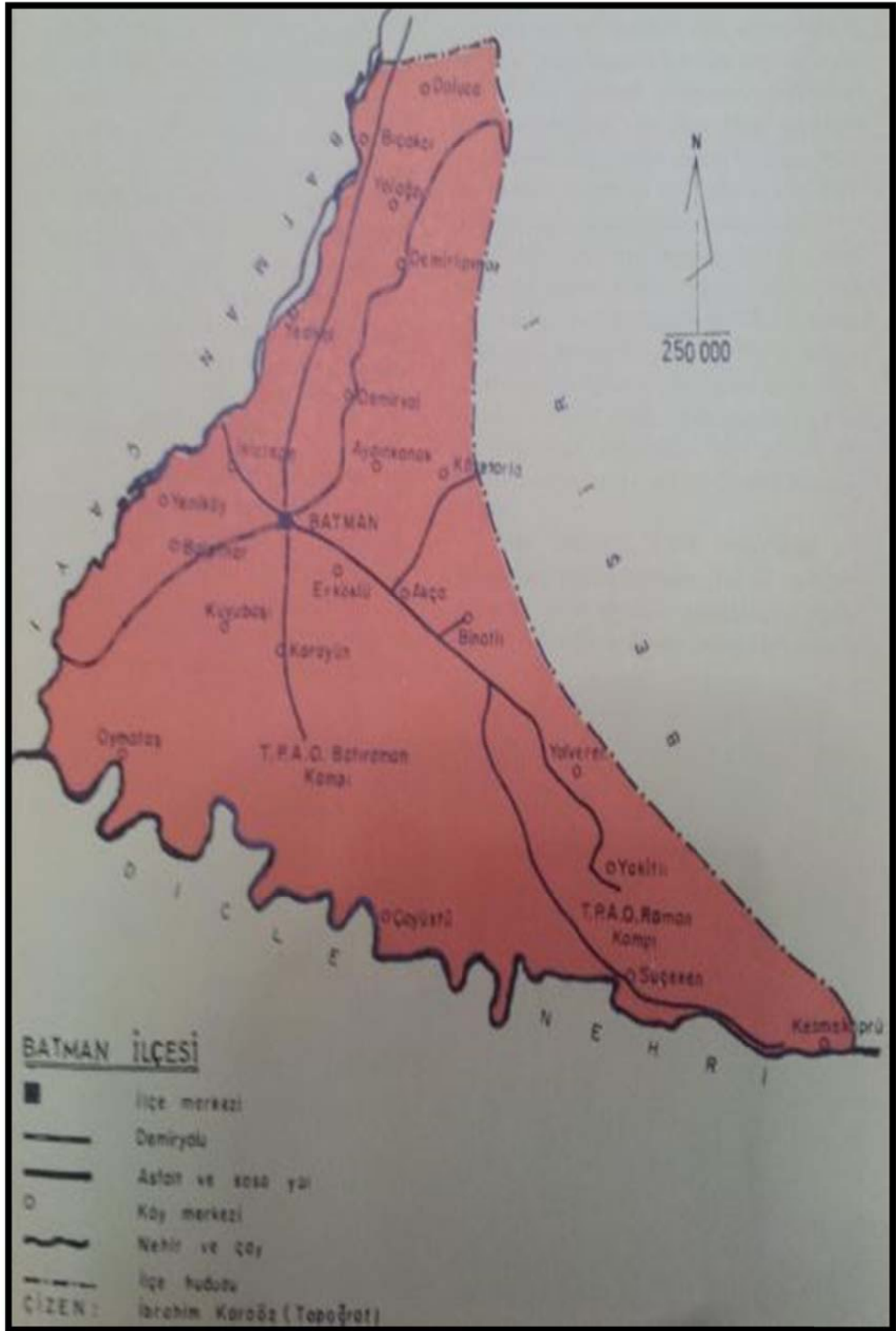
³¹⁸ Özcan, *Bir Döneme Ait Almanak*, s. 8.

³¹⁹ Milliyet Gazetesi, 26 Kasım 1959.

³²⁰ Faruk Alaeddinoğlu, *Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları*, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:15, Sayı:24, Erzurum Temmuz 2010, s. 36.

³²¹ 1967 Siirt İl Yıllığı, Ankara 1968, s. 58.

Harita: 2.6. Batman İlçe Haritası

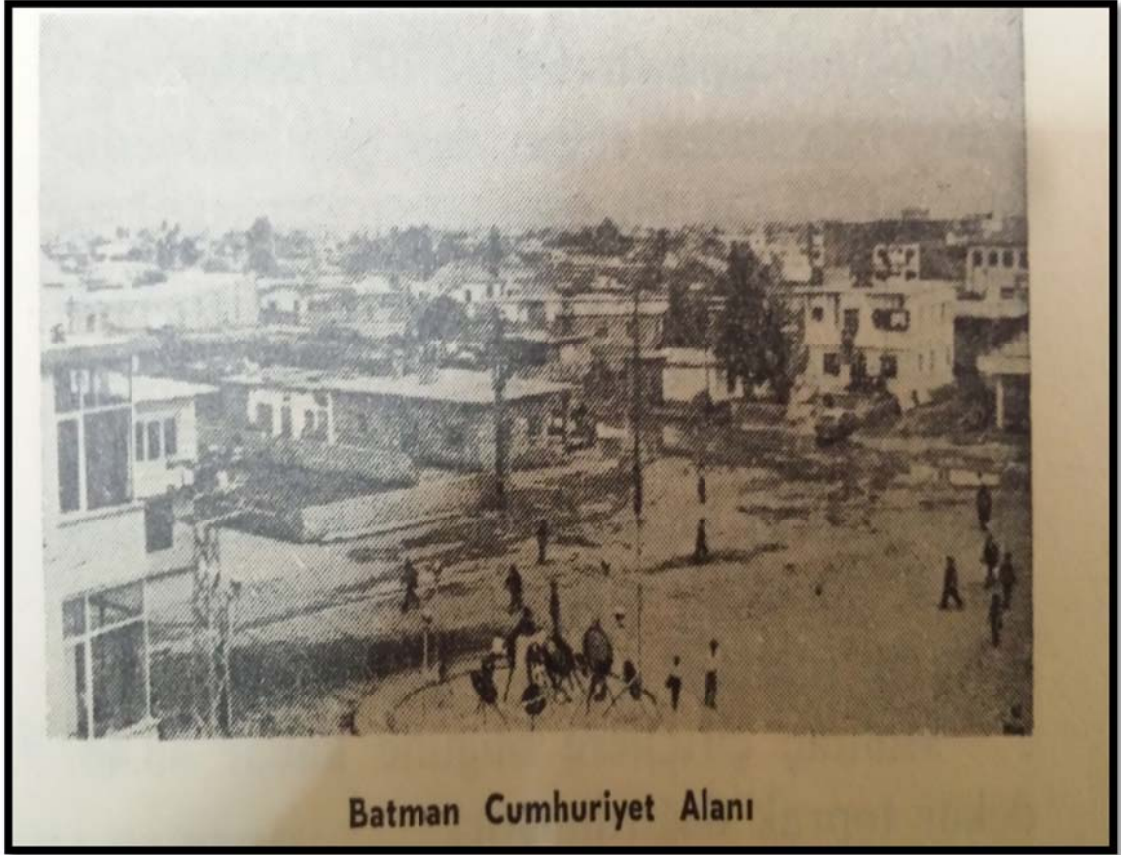
Kaynak: 1967 Siirt İl Yıllığı.

Resim: 3.1. Batman Cumhuriyet Bulvarı (1967)

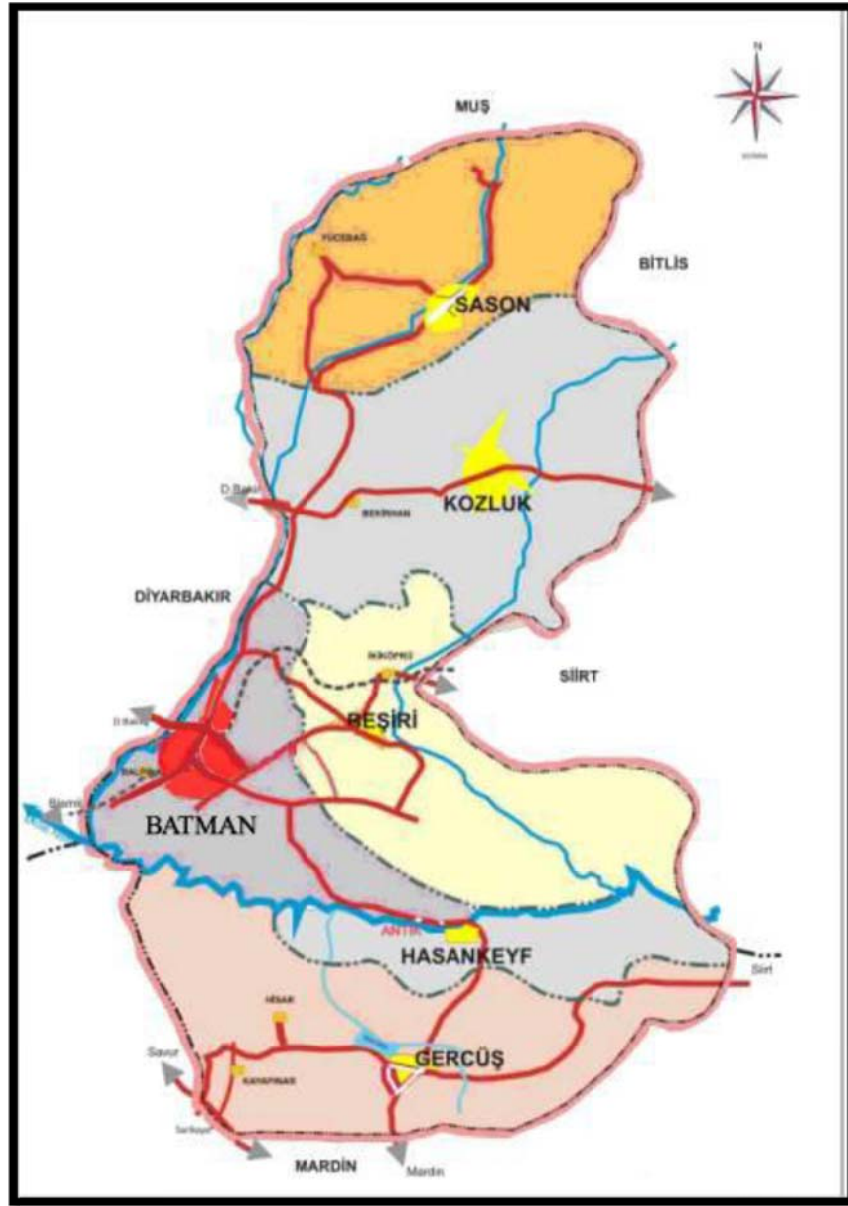
Kaynak: 1967 Siirt İl Yıllığı.

Resim:3.2. Batman Cumhuriyet Alanı (1967)

Kaynak: 1967 Siirt İl Yıllığı.

Harita: 2.8. Batman İl Haritası

Tablo: 3.2. Batman’da Görev Yapan Kaymakamlar (1958-1972)

Adı ve Soyadı	İşe Başlama Tarihi	İşten Ayrılma Tarihi
M. Atalay Kancal	04.08.1958	18.07.1960
Ergun Nalbantoğlu	25.07.1960	17.09.1962
Mustafa Yeni	23.09.1962	03.08.1964
O. Salih Aygen	16.08.1964	21.01.1966
Nihat Kemal Eren	15.02.1966	21.12.1968
Necmettin Utkan	13.12.1968	-----
Nizamettin Güven	19.10.1970	04.08.1971
Namık Tekin	18.10.1971	02.08.1972
Recep Ceylan	12.08.1972	05.10.1972
Erol Tuncer	31.10.1972	-----

Kaynak: Siirt 1973 İl Yıllığı**Tablo: 3.3.** Batman’da Belediye Başkanları ve Görev Tarihleri (1955-1972)

Adı ve Soyadı	İşe Başlama Tarihi	İşten Ayrılma Tarihi
Sait Ramanlı	21.11.1955	04.06.1960
İbrahim Yörük (Kaymakam)	04.06.1960	28.07.1960
Ergun Nalbantoğlu (Kaymakam)	28.07.1960	17.09.1962
Mustafa Yeni (Kaymakam)	24.09.1962	21.11.1963
Sait Ramanlı	21.11.1963	04.06.1968
Mustafa Ramanlı	04.06.1968	24.06.1972
Recep Ceylan (Kaymakam)	24.06.1972	05.10.1972
Erol Tuncer (Kaymakam)	31.10.1972	-----

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Siirt 1973 İl Yıllığı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUHMURBAŞKANLARI VE BAŞBAKANLARIN PETROL BÖLGELERİNE YAPTIKLARI GEZİLER

Ülkemizde Ekonomik ve ticari anlamda ilk petrol Raman Dağı'nda bulunmuştur. İlk etütler 1934 yılında yapılmış, 1937 ve 1938 yıllarında da etütler devam sürdürülmüş ve 24 Temmuz 1939 tarihinde Raman Dağının Meymune boğazında Raman-1 sondajına başlanmıştır.

MTA tarafından 24 Temmuz 1939 – 15 Mayıs 1940 tarihleri arasında 1.052 metre derinliğe kadar açılan Raman-1 kuyusunda, 20 Nisan 1940'da 1.048 metrede petrole rastlanmıştır. İlk günlerde 11 ton/gün üretime başlamıştır. Petrolün bulunması ülkede sevinçle karşılanmış ve 1 Mayıs 1940'ta Başvekil Refik Saydam ve İktisat Vekili Hüseyin Hüsnü Çakır tarafından ziyaret edilmiş ve bu ziyaretleriyle birlikte Raman Petrol Mıntıkası basının ilgisini çekmiştir. 20 Nisan 1940'ta Raman-1 kuyusunu 2, 3, 5, 6, 8 ve 9 numaralı kuyular izlemiş sonraki yıllarda Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Bakanların bölgeyi ziyaretlerine vesile olmuştur.

Türkiye'de ilk petrolün Raman'da bulunmasının müjdeli haberleri Türkiye'de büyük bir sevinç yaşatmıştır. Bununla birlikte ulusal basında petrol bölgelerine yapılan seyahatler haberlere konu olmuş, bölgeye giden gazeteciler Raman petrol bölgesinde haber dizileri ve çalışanlar ile röportajlar yapmıştır. Batmanda petrolün bulunması ile birlikte petrol bölgesine devlet adamlarının gezileri gerçekleşmiştir. Petrol bölgelerine petrolün bulunduğu yıl olan 1940'tan Raman Petrol bölgesinin kati olarak petrol mıntıkası olduğunun anlaşıldığı 1950 yılına kadar gelen Cumhurbaşkanları ve Başbakanların listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo: 4.1. Raman Petrol Bölgesini Ziyaret Eden Cumhurbaşkanı ve Başbakanlar (1940-1950)

Gelen Devlet Adanı	Petrol Bölgesine Geliş Tarihi
Başvekil Dr. Refik Saydam	1 Mayıs 1940
Cumhurbaşkanı İsmet İnönü	24 Temmuz 1945
Cumhurbaşkanı İsmet İnönü	3 Mart 1948
Başbakan Hasan Hüsnü Saka	10 Ekim 1948
Başbakan Şemsettin Günaltay	9 Eylül 1949
Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes	6-7 Ekim 1950

4.1. BAŞVEKİL DR. REFİK SAYDAM'IN RAMAN PETROL SAHASINA GEZİSİ

Türkiye’de 26 Mart 1939’da iki dereceli³²² seçim sistemiyle yapılan seçimler sonucunda 6. Dönem TBMM üyeleri belirlenmişti.³²³ 3 Nisan 1939’da en yaşlı üye Bilecik Dr. Besim Ömer Akalın’ın başkanlığında açılan 6. Dönem TBMM’de Milletvekili yemininden sonra Başkanlık Seçimi Yapılmış ve başkanlığa Çankırı Mebusu Mustafa Abdulhalik Renda seçilmiştir. Daha sonra yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine, seçilen 424 milletvekilinden 412 kişi katılmış ve oy birliğiyle İsmet İnönü 2. kez Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.³²⁴ Aynı gün yapılan 2.celsede Cumhurbaşkanı ant içmiştir. Saat 18.50 toplanan 3.celsede Cumhurbaşkanlığı birinci tezkeresiyle istifa eden Başvekil Refik Saydam³²⁵ tekrar Hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve 2. Tezkere ile Başvekil Refik Saydam

³²² İki aşamada gerçekleştirilen bu seçim sisteminin birinci aşamasında müntehib-i evvel denilen birinci seçmenler, müntehib-i sani denilen ikinci seçmenleri; ikinci seçmenler de saylav denilen mebusları seçerlerdi. ilk Meclis üyelerinin milletvekili seçimleri ile 1923, 1927, 1931, 1935, 1939, 1943 seçimleri iki dereceli olarak yapılmıştır.

³²³ Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK, Yayın no:3685, Ankara Haziran 2012, s.259

³²⁴ TBMM ZC, VI. Dönem, Cilt 1, İnkat 1, (03.04.1939), s.1-3

³²⁵ Dr. Refik Saydam’ın Başbakan Olduğu Hükümetler ve Görev Zamanları 11. T.C. Hükümeti 25.01.1939-03.04.1939 ve 12. T.C. Hükümeti 03.04.1939-09.07.1942

kurduğu hükümet onaylanmıştır.³²⁶ Refik Saydam tarafından 10 Nisan 1939'da okunan hükümet programının ardından yapılan güven oylamasıyla Mecliste bulunan 389 Milletvekilinin oy birliği ile II. Refik Saydam hükümeti güven oyu olarak göreve başlamıştır.³²⁷

Türkiye 1940 yılına girerken iki temel sorunla baş başaydı. Bunlardan birincisi ülkede can ve mal kaybına neden olan sel felaketleri ve Erzincan depremi³²⁸ diğeri ise Avrupa'da başlayan ve hızla yayılan İkinci Dünya Savaşıdır.³²⁹ Türkiye bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen savaş nedeniyle meydana gelen gelişmeler ekonomiyi olumsuz etkilemiş ve bu etkiler toplumun tüm kesimleri üzerinde yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Muhtemel savaş durumuna karşı yaklaşık 1,5 milyon genç askere alınmış,³³⁰ aktif çalışan nüfusun silâh altına alınması üretimde işgücü kaybına neden olmuş ve en çokta tarım sektörü bundan etkilenmiş üretimin azalmasıyla birlikte, besin maddesi sıkıntısı yer yer kıtlık baş göstermiştir.³³¹ Türkiye'de savaş ekonomisi uygulamak zorunda kalmış ve bu savaşın ekonomik etkilerini hafifletmek amacıyla 18 Ocak 1940 tarihinde Milli Koruma Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunun iki ana özelliği vardı birincisi Dış ticaret alanında hükümete sınırsız yetkiler vermesi, ikincisi devletçi ekonomik ilişkilerde daha da fazla millileştirme imkânı vermesidir.³³²

Türkiye bu şartlarla 1940 yılına girerken tüm ekonomik sıkıntılara rağmen petrol meselesine milli mesele olarak bakmış ve petrol arama çalışmalarına Cumhuriyetin kurulmasından itibaren büyük bir önem vermiştir.³³³ Yapılan bu

³²⁶ **TBMM ZC**, VI. Dönem, Cilt 1, İnkat 1, (03.04.1939), s.4

³²⁷ Zeliha Özlem Öcal, *Siyasi Açidan I.ve II. Refik Saydam Hükümetleri (1939-1942)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s.85-86

³²⁸ Birinci Refik Saydam hükümeti döneminde 26-27 Aralık 1939 gecesi merkezi Erzincan'da olmak üzere büyük bir deprem meydana gelmiştir. Gece saat iki civarında ve 7,9 şiddetinde meydana gelen depremde 32.962 insan hayatını kaybetmiş 116.720 ev hasar görmüş ve yangınlar çıkmıştır. Deprem sadece Erzincan'ı değil Sivas, Samsun, Tokat, Ordu, Tunceli, Amasya, Giresun, Yozgat gibi şehirleri de etkilemiştir.

³²⁹ Nuray Ertürk Keskin, *1940: Savaşa Karşı Ulusal Korunma*, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940-1949, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Editör: Birgül Ayman Güler) KAYAUM, Ankara, Aralık 2008, s. 15.

³³⁰ Kemal Arı, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar*, T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998, s. 448

³³¹ Mustafa Yahya Metintaş-Mehmet Kayıran, *Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1939-1942)*, Eskişehir Orhangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9 Sayı 2, Eskişehir 2009, s. 172

³³² Metintaş- Kayıran, *a.g.m.*, s. 168

³³³ Acun, *a.g.e.*, s. 159

çalışmalar sonuç vermiş Türkiye’de ilk petrol 20 Nisan 1940’ta o dönemde Siirt iline bağlı Beşiri Kazası yakınlarındaki Raman Dağında Raman-1 kuyusunda bulunmuştur. Petrolün bulunması ülkenin geçtiği bu zor dönemlerde büyük bir mutluluk yaşatmıştı. Petrolün bulunması müjdesini sevinç ile karşılayanlardan biride Başvekil Dr. Refik Saydam’dı. Başvekil Dr. Refik Saydam, çıkarılan petrolü yerinde görmek ve bu müjdeli haberi tüm Türkiye’ye duyurmak amacıyla, 6 Nisan-5 Mayıs tarihleri arasında, İktisat Vekili Hüseyin Hüsnü Çakır ve MTA Enstitüsü Umum Müdürü Hadi Yener ile birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerini kapsayan geziye çıkmış, Raman Petrol bölgesini ziyaret etmiştir.³³⁴

Başvekil Dr. Refik Saydam, İktisat Vekili Hüseyin Hüsnü Çakır, MTA Enstitüsü Umum Müdürü Hadi Yener ve gazeteciler ile beraber 25 Nisan 1940 Perşembe günü saat 19.35’te Raman Petrol bölgesine gitmek üzere kendisi için hazırlanan özel bir trenle Ankara’dan Diyarbakır’a hareket etmiştir.³³⁵ Hareketinden önce Diyarbakır I. Umum Müfettişliğine çektiği telgrafta: *‘Bu akşam Ankara’dan hareket ettim. 27 Nisan 1940 Cumartesi sabahı saat 06.00’da Diyarbakır’a varmaya uğraşacağım. Beşiri kazasına derhal hareket edebilmek için icap eden Tedbirlerin alınmasını rica ederim. Yanımızda iki kapalı otomobil vardır. Trenle Bismil’e kadar gitme imkânı olursa otomobil seyahati için daha kolaylık görülür mü? Cevapları yolda bekliyorum.’*³³⁶ demiştir. İlk olarak Kayseri’ye gelen Başvekil Saydam burada I. Umum müfettişi Zeynel Abidin Özmen tarafından kendisine gönderilen telgrafta: *‘Bugün Diyarbakır’a teşrif etmek üzere hareket ve bilahare Erzincan’a doğru seyahat buyurulacağını haber aldık. Sayın Başvekilimizin bölgeyi şereflendirecekleri haberi hepimize sevinç verdi. Şimdi Ankara Radyosu ise Diyarbakır’a yapılacak seyahatin petrol sahasına kadar uzanacağını söyledi. İşin büyük önemine nazaran Sayın Başvekilimizin petrol sahasının tetkiklerini arzu ve azimlerini takdir ediyorum. Yalnız iki günden beri hafif surette devam eden yağmurun bugün çok şiddet kesbederek (kazanarak) tabii karayollarından tekerlekli vesaitin hareketini inkıta’a (kesinti) uğratmış olduğundan sayılı kış günlerinden olan cuma ve cumartesimizi atlatıp da iki gün kadar hava açmadıkça petrol sahasına gitmeğe imkân hâsıl olmayacaktır. Eğer Diyarbakır seyahat programının sonuna bırakılırsa belki petrol*

³³⁴ Nuray Ertürk Keskin, a.g.e. s. 61

³³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Nisan 1940.

³³⁶ BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 77. , 24 Nisan 1940

*sahasına gitmek imkânı elde edilecektir. Hürmetle ellerinizden öperek, Diyarbakır'a muvasalat emrini rica ederim.*³³⁷ diye cevap vermiştir. O dönemde demiryolu Bismil'e kadar gelmişti. Başvekil Bismil'den sonrasını Ankara'dan kendisiyle birlikte getirdiği iki adet otomobille gidecekti. Ama iki günden beri sağanak şekilde yağan yağmur doğru dürüst olmayan, toprak yolları çamur deryasına çevirmişti. Ayrıca Batman Çayı suların yükselmesi nedeniyle geçit vermiyordu. Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen gönderdiği telgrafta ayrıca Bismil'e kadar trenin tertip edilebileceğini fakat Bismil'den petrol sahasına kadar cumartesi günü otomobille seyahat imkânının olamayacağını bildirmiştir.³³⁸ Otomobillerin bu yollardan petrol sahasına gitme imkânı olmamasından dolayı Başvekil Saydam programında değişiklik yapmak zorunda kalmıştır.³³⁹

26 Nisan günü saat 12.00'da Sivas'a gelen Başvekil buradan saat 12.35'te ayrılarak demir madenlerini gezmek üzere Divriği'ye hareket etmiştir. Saat 19.00'da Divriği'ye gelen Başvekil Saydam ve beraberindeki heyet İstasyonda Hükümet yetkilileri ve halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Geceyi burada geçiren Başvekil Saydam, 27 Nisan öğleden önce Divriği'deki Cüreğir Maden bölgesinde incelemelerde bulunmuştu.³⁴⁰ Öğleden sonra Malatya'ya gelen Başvekil Dr. Refik Saydam burada Malatya Bez ve İplik Fabrikası ile Malatya Sigara Fabrikasında incelemelerde bulunduktan sonra Elazığ'a hareket etmiştir. Burada Pertek köprüsünü ve hastaneleri ziyaret etmiş ve geceyi Elazığ'da geçirmiştir. Buradan 28 Nisan'da Gezin'e³⁴¹ gelen Başvekil Saydam geceyi burada geçirmiştir. 29 Nisan'da Maden'e gelen Başvekil buradaki bakır madeni tesis ve işletmelerinde incelemelerde bulunduktan sonra otomobille Guleman'a³⁴² geçerek buradaki krom madeni tesislerinde incelemeler yapmıştır.³⁴³ Burada Riyaseti Cumhur Umum Kâtipliğine gönderdiği yazıda '*Bugün (29.04.1940) Ergani ve Guleman'ı görerek şimdi Diyarbakır'a geldim. Cevat Eyüp'le görüştim. Yarın saat altıda Bismil'e ve oradan Raman Dağı'na hareket edeceğim.*

³³⁷ BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 81. , 26 Nisan 1940

³³⁸ BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 83. , 26 Nisan 1940

³³⁹ BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 89. , 26 Nisan 1940

³⁴⁰ Cumhuriyet Gazetesi 27 Nisan 1940

³⁴¹ Elazığ ili Maden İlçesine Bağlı, Hazar Gölüne kıyısı olan 2007 Nüfus sayımına göre nüfusu 2.284 olan, Elazığ'a 50 km, Diyarbakır'a 100 km uzaklıkta Turistik Belde.

³⁴² 1987 yılına kadar Köy olan Guleman, 1987 yılında merkez site mahallesi ile birleştirilerek Alacakaya Beldesi kurulmuş, daha sonra 20 Mayıs 1990 gün ve 20523 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 3644 sayılı kanunla Alacakaya adıyla ilçe olmuştur.

³⁴³ Cumhuriyet Gazetesi 1 Mayıs 1940.

*Mümkün olursa akşama Diyarbakır'a döneceğim ve tafsilatlı maruzatımı yazacağım. Tazimlerle arzını rica ederim.*³⁴⁴ Geceyi Maden'de özel treninde geçiren Başvekil Saydam, 30 Nisan günü Diyarbakır'a gelerek burada tayyare karargâhını gezdikten sonra akşam umumi müfettişlik tarafından şerefine verilen yemeğe katılmıştır.³⁴⁵ Geceyi Diyarbakır'da geçiren Başvekil Saydam, sabah saat 05.00'te Bismil'e hareket ederek sabah Bismil'e ulaşmıştır. Daha sonra Ankara'dan trenle getirttiği iki adet kapalı otomobille petrol sahasına hareket etmiştir.³⁴⁶

Başvekil Dr. Refik Saydam, 1 Mayıs 1940 Çarşamba günü saat 11.00'de beraberinde, İktisat Vekili Hüseyin Hüsnü Çakır, MTA Enstitüsü Umun Müdürü Hadi Yener ile nihayet, Ankara'dan çıktıktan altı gün sonra, o dönemde Siirt ili, Beşiri İlçesi, Meymuniye Boğazındaki Raman Petrol Sahasına varmıştır. Gök gürlemelerinin yağmurun bol olduğu bir günde geldikleri Raman Petrol sahasında, MTA Enstitüsü Petrol Grubu Direktörü Cevat Eyüp Taşman'dan gerekli bilgileri almıştır. Başvekil Saydam, incelemelerde bulunmuş, petrolü koklamış, gördüğü manzara karşısında çok mutlu olmuştur. Öğle yemeğini petrol kampında yedikten sonra, saat 14.00'te Raman petrol sahasından ayrılmıştır.³⁴⁷ Başvekil Refik Saydam Bismil'de trene binmeden önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye şu telgrafi çekmiştir: *'Raman Dağı'nda yapılmakta olan sondajın bugünkü vaziyeti mütehassısların (uzmanların) kati ifadelerine göre, bir petrol mıntıkasının tezahürüdür (ortaya çıkmasıdır). Mıntıkanın arzi teşekkülünün müsait bulunması, bu tezahüre hususi bir kıymet vermektedir. Bunun hududunu ve verimini tespit için daha müteaddit (Birden çok) sondajlara ihtiyaç vardır. Bundan sonraki mesaiye mütehassıslarca tespit edilecek program dâhilinde devam olunacaktır. Bu hususta icap eden tahsisat Büyük Millet Meclisi'nden istenecektir.*³⁴⁸

Başvekil Dr. Refik Saydam Raman Petrol sahasına yaptığı geziyi tamamladıktan sonra 5 Mayıs 1940 Pazar günü Saat 10.00'da Ankara'ya dönmüştür. Dönüşte kendisini İstasyonda TBMM Başkanı Abdülhalik Renda ile Heyeti Vekile (Bakanlar Kurulu) azaları, tarafından karşılanmıştır.³⁴⁹ Başvekil Dr. Refik Saydam

³⁴⁴ BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 55, 04.05.1940.

³⁴⁵ BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 62, 29 Nisan 1940; Yeni Sabah Gazetesi 1 Mayıs 1940.

³⁴⁶ Yeni Sabah Gazetesi 2 Mayıs 1940; Ulus Gazetesi, 2 Mayıs 1940.

³⁴⁷ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol* s. 25.

³⁴⁸ BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 71; Cumhuriyet Gazetesi 2 Mayıs 1940.

³⁴⁹ Yeni Sabah Gazetesi 6 Mayıs 1940.

Ertesi gün 6 Mayıs Pazartesi günü TBMM’de ‘Diyarbakır İstasyonundan Irak ve İran Hudutlarına Kadar Yapılacak Demiryolları Hakkındaki 3262 sayılı Kanunun Birinci Maddesinin Tadiline Dair Kanun’³⁵⁰ münasebetiyle söz alarak: ‘Malûmu âliniz, o muntıkaya gittim, dolaştım ve dün geldim. Arkadaşımızın bu kanun vesilesiyle temas buyurdıkları petrol havzası hakkında gördüklerimi arz edeyim: Mahallinde gördüğüm vaziyete nazaran, hattın oraya götürülmesine henüz vaktimiz vardır. Sondajlar devam edecektir. Hakikaten bir petrol muntikasına tesadüf edilmiştir. Tabi bunun vüsatı ve verimi hakkında lâzım gelen tetkikatı yapmak icap etmektedir. Esasen Bismil’e kadar henüz hat açılmamış olmakla beraber trenle gittik. Oradan itibaren Raman Dağları istikametine kadar, Erüh kasabasına kadar trenin geçmesi için lâzım gelen tertibat yapılmıştır. Balastları konmuş ve rayları hazırdır. Yalnız köprülerinde noksanlık vardır. Onun üzerinde de Nafia vekâletinin çalıştığını bölge hat inşaat müdürlüğünden öğrendim. Eğer bu muntıkada büyük iktisadî bir petrol sahasına tesadüf edecek olursak, lâzım gelen sondajlar yapıldıktan sonra, bu hattın temdidi mümkündür, esasen bu, hat azamî 35-40 kilometre kadar bir yer tutacaktır.’³⁵¹ diyerek Demiryolu hattının en kısa sürede Bismil’den itibaren Petrol bölgesine gelmesinin büyük önem arz ettiğini söylemiş, zaten Kurtalan’a kadar olan kısımların altyapısının hazır olduğunu sadece bazı köprülerde eksikliğin olduğunu dile getirmiştir. Petrol bölgesine yaptığı seyahat sırasında Demiryollarının süratle Beşiri’ye ulaşması için Devlet Demiryolları Umum müdürlüğüne talimat vermiştir.³⁵²

³⁵⁰ Resmi Gazete 10 Mayıs 1940, s. 13774.

³⁵¹ TBMM ZC, VI. Dönem, , Cilt 11, İnkat 47, (06.05.1939), s. 9.

³⁵² Özcan, Fotoğraflarla Ulusal Petrol, s. 27.

Resim:4.1. Başvekil Dr. Refik Saydam'ın Petrol Müjdesi

Başvekilin müjdesi

Raman dağındaki vaziyet bir petrol sahasının tezahürüdür!

Ankara, 1 (a.s.) — Petrol sahasını tetkik etmekte olan sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam, Bismilden aşağıdaki telgrafi çekmişlerdir:

«Raman dağında yapılmakta olan sondajın bugünkü vaziyeti, mütehassısların kat'î ifadelerine göre, bir petrol mıntakasının tezahürüdür. Mıntakanın arzî şekkölünün müsaid bulunması bu tezahüre hususî bir önem vermektedir. Bunun hududunu ve verimini tespit için daha müteaddid sondajlara ihtiyac vardır. Bundan sonraki işaiye mütehassıslarca tespit edilecek program dahilinde devam olunacaktır. Bu hususta icab eden tahsisat Büyük Millet Meclisinden istenecektir.

Diyarbakırda

Diyarbakır, 1 (a.s.) — Başvekil Dr. Refik Saydam dün sabah saat 9 da beraberinde İktisad Vekili Hüsnü Çakır ol-
(Arkası Sa. 3 sütun 3 te)

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, 2 Mayıs 1940.

Resim: 4.2. Başvekilimiz Petrol Mıntıkasını Gezdi

Başvekilimiz petrol mıntıkasını gezdi

Yeni sondajlar için Hükûmet Meclisten tahsisat istiyecek

Bundan sonraki mesaiye, mütehassıslarca tayin edilen program mucibince devam olunacak

Diyarbakır, 1 a.a. — Başvekil Doktor Refik Saydam dün sabah saat 9 da beraberinde iktisat vekili Hüsnü Çakır olduğu halde umumî müfettişliği, vilâyeti, kolordu komutanlığını, belediye-yi, halkevinî, nümune hastanesini ziyaret etmiş, mıntakanın ve şehrin muhtelif ihtiyaçları hakkında alâkadar zevattan izahat almıştır.

Başvekil Doktor Refik Saydam dün öğleden sonra da tayyare karargâhını gezmiş ve akşam birinci umumî müfettiş tarafından şereflerine verilen ziyafette bulunmuştur.

Başvekilimiz Bismil'e hareket etti:

Diyarbakır, 1 a.a. — Şehrimizde bulunan Başvekil Doktor Refik Saydam refakatinde iktisat vekili, birinci umumî müfettiş, kolordu komutanı, Diyarbakır valisi, maden tetkik arama genel direktörü ile petrol grubu müdürü olduğu halde sabah saat 5 de trenle Bismil'e hareket etmişlerdir. (Sona 5. inci sayfada)

Başvekilimiz Refik Saydam

**Sovyetler - Romanya
hudut komisyonunda**

Bükreş, 1 a.a. — Muhtelit Sovyet - Rumen hudut komisyonu, Polonya'nın Sovyetlerin iggali altında bulunan kısmı ile Romanya'yı ayıran Ceremes nehri üzerinde tahta nakleden mavnaların seyrüseferi hakkında bir anlaşmaya varmıştır.

Kaynak: Ulus Gazetesi, 2 Mayıs 1940.

4.2 CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN RAMAN PETROL SAHASINA GEZİLERİ

Türkiye Cumhuriyeti tarihine damga vuran en önemli devlet adamlarından biri de İsmet İnönü'dür. Mustafa Kemal Atatürk Önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyetinde siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda atılan her adıma katkıda bulunmuş. Mili Mücadelenin her aşamasında yer almış Atatürk ile uyum içinde çalışmış ve Atatürk'ün en çok güvendiği kişi olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin tapu

senedi olan Lozan Antlaşması'na baş delege olarak katılmıştı.³⁵³ Cumhuriyetin ilanından sonra 1923-1924 yıllarında ilk hükümette Başbakan olarak görev aldı, 1924-1937 yılları arasında bu görevini sürdürdü.³⁵⁴ Atatürk'ün ölümünden sonra TBMM tarafından Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı olarak seçilen İnönü, Cumhurbaşkanlığının yanı sıra CHP Genel Başkanlığı'na da getirildi.³⁵⁵ İsmet İnönü, Petrol arama faaliyetlerine çok önem vermiş, Başbakanlık yaptığı dönemlerde petrol arama faaliyetleri ile ilgili olarak önemli kararlar alınmıştır. 24 Mart 1926 tarih ve 792 sayılı *Petrol Kanunu* ile 20 Mayıs 1933 tarih ve 2189 sayılı *Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun*, kabul edilmiştir. Ayrıca 14 Haziran 1935 tarih ve 2804 sayılı yasayla da *Maden ve Tetkik Arama Enstitüsü* kurulmuştur³⁵⁶.

Cumhurbaşkanlığı görevi sürecince (1938-1950) Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı felaketinin dışında tutmayı başarmış ve savaş sonrasında çok partili siyasi hayata geçilmesinde büyük destekleri olmuştur.³⁵⁷ Cumhurbaşkanlığı döneminde de Petrol arama faaliyetleri ile yakından ilgilenmiş, İkinci Dünya Savaşı'nın tüm zorluk ve imkânsızlıklarına rağmen, ABD'den yeni sondaj kulelerinin alımına ve aynı yabancı ülkeden müteahhitlerin getirilmesine onay vererek, MTA Enstitüsü tarafından yürütülen ve çok pahalı olan petrol arama ve sondaj faaliyetlerine büyük destek vermiştir. 20 Nisan 1940 yılında Raman 1 kuyusunda ilk petrol keşfi ve 1945 yılında Raman-8 kuyusunda ilk ekonomik petrolün bulunması, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde meydana gelmiş ve bunu diğer sondaj kuyuları takip etmiştir. Raman dağında üretilen günlük petrol miktarı, raporlar halinde düzenlenerek Beşiri'den telgraflarla Ankara'da bulunan MTA petrol şubesine bildirilmiş, MTA Petrol arama şubesine gelen raporlar İktisat Vekiline, İktisat Vekili

³⁵³ Sevdâ Mutlu, *Devlet Adamı Kimliği İle İsmet İnönü'nün düşünce ve uygulamalarının değerlendirilmesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas Şubat 2007, s. 67.

³⁵⁴ *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004)*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, yayın Nu:17, Ankara 2004, s. 40.

³⁵⁵ http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ismet_inonu/ (Erişim tarihi:29.12.2015)

³⁵⁶ *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004)*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, yayın Nu:17, Ankara 2004, s. 40.

³⁵⁷ *Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama yılı açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1 (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)*, TBMM Başkanlığı yayınları, TBMM Basımevi, Ankara Aralık 2011, s. 77-78

de bu raporları Cumhurbaşkanlığına göndermiştir. Böylece İsmet İnönü bu raporlar sayesinde Raman'da üretilen petrolü yakından takip etmiştir.³⁵⁸

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Raman Petrol Sahasını, 24 Temmuz 1945 ve 3 Mart 1948'de olmak üzere iki defa ziyaret etmiştir.³⁵⁹ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ilk gezisini Van'da meydana gelen deprem³⁶⁰ neticesini yerinde tetkik etmek amacıyla 23 Temmuz 1945'te yapmış, uçakla geldiği Van'da, Vali'den deprem hakkında izahat almış, alanda bir müddet dinlendikten sonra şehre hareket etmiştir. Halk tarafından coşkun tezahüratla karşılanan Cumhurbaşkanı Vanlılara ; '*Aziz Vanlılar, sizi görmek için geldim, sıkıntıınıza iştirak etmek üzere geldim, geçmiş olsun*' diyerek vatandaşlardan bilgi almıştır. Orduvinde Milli Eğitim Müdürü ve Su İşleri Müdürünü kabul ederek gerekli izahatları almış, bu görüşmeler sonrasında Şehirde dolaşarak depremin etkilerini incelemiştir.³⁶¹

Ekonomik, işlenebilir, verimli ilk petrol kuyusu olan Raman-8 sondajının yapıldığı dönemde (Sondaj Başlama:31 Ocak 1945- Bitiş: 20 Aralık 1945)³⁶² Raman Petrol sahasını Orgeneral Mustafa Muğlalı ile 25 Temmuz 1945'te ziyaret eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meymuniye Boğazındaki İki katlı kamp binasında MTA yetkililerinden ve Türkiye'nin ilk paleontologlarından Mehlika Taşman'dan³⁶³ gerekli bilgileri almıştır.³⁶⁴

Raman petrol bölgesine ikinci ve daha kapsamlı seyahatine 21 Şubat 1948 tarihinde beraberinde eşi Mevhibe İnönü, Bayındırlık Bakanı Kasım Gülek, CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim ve DP Muğla Milletvekili Nuri Özsan ile Ankara'dan Özel bir trenle hareket etmiştir. Bunun yanı sıra aynı gün toplanan

³⁵⁸ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 44.

³⁵⁹ <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/ismet-inonunun-yurtici-ve-yurtdisi-gezileri/ismet-inonunun-1924-1973-arasi-il-adi-ile-ayrilmis-yurtici-gezileri>

³⁶⁰ 30 Haziran 1945'te başlayıp 1946 yılının Mart ayına kadar devam eden deprem fırtınasında Van ve civarında 2000 yapının yıkıldığı belirtilmektedir. Van'da meydana gelen artçı şoklarda Erciş'te çok sayıda binanın yıkıldığı, Kocapınar'da 300 kişinin hayatını kaybettiği bildirilmektedir.

³⁶¹ Akşam Gazetesi, 24 Temmuz 1945.

³⁶² Kemal Lokman, *Türkiye Petrol Sondajları*, MTA Dergisi, Sayı 61, Ankara 1963, s. 65.

³⁶³ 1912 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Kurtuluş Savaşı gazisi askeri Doktor Mustafa Fahri İzgi, annesi Türkçe öğretmeni Emine Nebile Hanımdır. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden 1935 yılında mezun olmuştur. İş yaşamına MTA'da İngilizce raporları Türkçeye çevirmekle başlamıştır. Devlet tarafından paleontoloji eğitimi almak üzere 1938 yılında ABD'ye gönderilmiştir. 1941 yılında Türkiye'ye dönen Taşman, MTA'daki görevine başlamış ve aynı sene Cevat Eyüp Taşman ile evlenmiştir. 1956 yılında Cevat Eyüp Taşman'ın vefatından sonra MTA'daki görevinden ayrılmıştır. 1966-68 yılları arasında Türkiye Petrol Jeologları Derneğinin ilk bayan başkanı olarak görev yapmıştır. Ulusal petrol tarihimize önemli katkısı olan Mehlika Taşman 21 Mart 2007 yılında vefat etmiştir. Bkz: Cumhuriyet Gazetesi, Bilim ve Teknoloji Dergisi, 13 Nisan 2007 s. 14.

³⁶⁴ Özcan, *Fotoğraflarla Ulusal Petrol*, s. 30.

Bakanlar Kurulunda, sel felaketine uğrayan Çukurova bölgesinde³⁶⁵ alınması gereken tedbirler ile bölgenin acil ihtiyaçları için Başbakan başkanlığında ilgili bakanlardan oluşan bir komitenin kurulmasına karar verilmiştir.³⁶⁶ İlk olarak sel felaketi nedeniyle 22 Şubat sabahı Adana'ya gelen Cumhurbaşkanı İnönü Pozantı'da Adana Valisi Mehmet Zühtü Durukan ve Generaller tarafından karşılanmış, Özel treniyle yeniden hareket eden Cumhurbaşkanı İnönü, Yenice İstasyonunda otomobile binerek selden zarar gören Tarsus'a hareket etmiştir. Tarsus'ta Belediye binasında İçel Valisi Şefik Bicioğlu, İçel Milletvekilleri, Adana Su İşleri Bölge Müdürü Hikmet Fırat ve Tarsus Kaymakamı Adnan Aksel'den sel felaketi nedeniyle meydana gelen zararlar ve alınması gereken tedbirler hakkında izahat alarak, aynı gün Mersin'e hareket etmiş ve yeni Halkevi binasını ziyaret etmiştir.³⁶⁷

23 Şubat 1948'de Mersinden Adana'ya gelen İsmet İnönü buradan hava meydanına giderek sel felaketinin meydana geldiği mıntıka üzerinde 70 dakika süren uçuş gerçekleştirmiştir. Bu büyük felaketin havadan daha iyi görüldüğünü, bilhassa Ceyhan bölgesinin diğer bölgelere nazaran seylâptan daha müteessir olduğunu söylemiştir. Daha sonra Hava Kurumu binasında çiftçilerle yaptığı toplantıda hükümetin bu mevzuda esaslı kararlar aldığını, Tarım Bakanlığının ve Ziraat Bankasının bu işlerle yakından ilgileneceğini söyleyerek gece saat 22.30'da hususi trenle Diyarbakır'a doğru yola çıkmak üzere hareket etmiştir.³⁶⁸

24 Şubat sabah saat 11.30'da Malatya'ya gelen Cumhurbaşkanı İnönü, burada Liseyi, Erkek Sanat Enstitüsünü gezmiş, öğle yemeğini de hususi treninde davet ettiği CHP ve DP başkanları ile beraber yemiştir. Yemekte yeni seçim kanunundan söz etmiş, yeni seçim kanununca gizli oy, açık tasnif sisteminin kabul edileceğini böylece seçimler üzerindeki tüm dedikoduların bertaraf edileceğini söylemiştir. Öğleden sonrada Kız Sanat Enstitüsünü, Belediyeyi gezen Cumhurbaşkanı İnönü, daha sonra geç vakitlere kadar mensucat fabrikasında incelemelerde bulunmuş ve fabrikada şerefine verilen ziyafete katıldıktan sonra gece yarısı Elazığ'a hareket

³⁶⁵ 15 Gün aralıksız yağan yağmurun Adana'da Seyhan ve Ceyhan Tarsus'ta Berdan nehirlerinin taşıması neticesinde meydana gelen sel felaketinde Adana ve Tarsus'ta evler yıkılmış, 116 köy sular altında kalmış, ekili alanlar zarar görmüş ve tahmini zarar 10 milyondan fazla olmuştur.

³⁶⁶ Akşam Gazetesi, 22 Şubat 1948.

³⁶⁷ Akşam Gazetesi, 23 Şubat 1948.

³⁶⁸ Akşam Gazetesi 24 Şubat 1948.

etmiştir.³⁶⁹ 25 Şubat sabahı Elazığ'a gelen Cumhurbaşkanı İnönü Halkevinde dinlendikten sonra şehrin pamuk ve su işleri ile ilgili yetkililerden bilgi almış, çeşitli okulları gezdikten sonra Belediye Binasında CHP ve DP temsilcileri ile genel memleket meseleleri ve Elazığ'ın ihtiyaçları hakkında görüşme yapmıştır.³⁷⁰ Geceyi Elazığ'da geçiren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 26 Şubat günü öğle vakitlerinde beraberindeki zevatla Tunceli'ye gitmek üzere Pertek'e hareket etmiştir.³⁷¹

27 Şubat gecesi Tunceli'den ayrılarak saat 23.30'da Diyarbakır'a gelen Cumhurbaşkanı İnönü, 28 Şubat günü Belediye Binasında CHP ve DP Başkanlarıyla görüştü. Cumhurbaşkanı İnönü Demokrat Partili Başkana akrep ile mücadelenin ne aşamada olduğunu ve partinin kaç azası olduğunu sormuş, başkanda cevaben şehirde artık akrep kalmadığını, demiryolu geldikten sonra Diyarbakır'ın bir ticaret merkezi haline geldiğini söylemiştir. Burada çeşitli okullarda incelemelerde bulunan Cumhurbaşkanı, vilayette göçmen işleri hakkında ilgililerden bilgi almıştır. Öğlen yemeğini beraberindeki zevatla hususi vagonunda yiyen Cumhurbaşkanı İnönü, kapatılan umumi müfettişlik binasında şerefine verilen yemeğe katılmıştır.³⁷²

Ertesi gün 29 Şubat'ta Diyarbakır'daki temaslarına devam eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Belediye Binasında halkın dileklerini dinlemiş, orada bulunan halk ta Cumhurbaşkanı İnönü'ye okul ihtiyaçlarını, üretim, su meselesi ve imar işleriyle ilgili sorunlarını dile getirmişlerdir. Toplantıda Mustafa Ekinci isimli çiftçi söz alarak: *'Şimdiye kadar birçok Bakanlar geldiler, kendilerine dertlerimizi söyledik; fakat bir semere göremedik. Tarlalarımızı tahta ile sürüyoruz, kazaların hiçbirine gidecek yol yok'* demiştir. Cumhurbaşkanı İnönü halkın dileklerini dinledikten sonra Belediye Binasından ayrılmış ve daha sonra bir araya geldiği CHP ve DP heyetleri ile temaslarda bulunup uzun görüşmeler yapmıştır.³⁷³

1 Mart 1948'de otomobille Mardin'e giden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve eşi Mevhibe İnönü şehrin girişinde otomobilden inerek halka görüşmüş ve bir süre yaya yürümüştür. Vali konağında bir süre dinlendikten sonra Belediye binasına geçmiş ve burada halkla bir araya gelerek dileklerini dinlemiş ve notlar almıştır. Burada çeşitli okul ziyaretleri de yapmış, CHP ve DP teşkilatlarının ortaklaşa

³⁶⁹ Akşam Gazetesi, 25 Şubat 1948.

³⁷⁰ Akşam Gazetesi, 26 Şubat 1948.

³⁷¹ Akşam Gazetesi, 27 Şubat 1948.

³⁷² Akşam Gazetesi, 29 Şubat 1948.

³⁷³ Akşam Gazetesi, 1 Mart 1948.

düzenledikleri çayda bulunmuş, Memleket ve Halkevi kütüphanelerini gezdikten sonra Diyarbakır üzerinden Siirt'e hareket etmiştir.³⁷⁴

2 Mart'ta saat 11.00'de Kurtalan'a gelen Cumhurbaşkanı İnönü ve eşi Kurtalan İstasyonunda Vali, Komutan, parti ve belediye başkanları, il idare amirleri ve kalabalık halk tarafından karşılanmış, burada halka hitap eden Cumhurbaşkanı daha sonra hükümet konağına geçmiştir. Burada vilayet işleri üzerine yetkililerden gerekli bilgileri almış, Komutanlığı ve Belediyeyi ziyaret etmiştir. Belediyeyi ziyareti esnasında çeşitli sanat ve mesleklere mensup halk ile buluşmuş, CHP ve DP parti temsilcileri ile yaptığı görüşmelerin ardından Beşiri'de bulunan Raman Petrol sahasına hareket etmek üzere ayrılmıştır.³⁷⁵

Cumhurbaşkanının geldiği döneme rastlayan Mart 1948'de Raman petrol bölgesinde, 1947 yılında Amerika'dan gelen Drilexco şirketi tarafından sondajı yapılan Raman 9 kuyusu 5 Şubat 1948'de tamamlanmış³⁷⁶ ve günlük 40-50 tonluk verimle üretime başlamıştı. Daha sonra Raman-8 ve Raman-9 kuyularında yapılan asitleme neticesinde üretim daha da artmıştı Böylece Raman Dağı'nın bir petrol bölgesi olduğu kesinleşmişti.³⁷⁷ İşte böyle bir zamanda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Eşi Mevhibe İnönü, Kızı Özden İnönü³⁷⁸, Prof Nihat Erim, Diyarbakır Milletvekilleri ve Valisi, Korgeneral Ümnü Yüresin, Başyaveri Cevdet Tolgay ve gazetecilerle beraber 3 Mart 1948 Çarşamba günü Batman İstasyonuna gelmiş, buradan otomobillerle Raman Petrol sahasına geçmişti. Raman petrol sahasındaki tesisleri gezen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, MTA Genel Müdürü Yüksek Maden Mühendisi İhsan Ruhi Berent ve diğer Mühendislerden sondajlar hakkında bilgi almıştır.³⁷⁹

TPAO'dan emekli 83 yaşındaki İsa Sevilmez 1948'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Batman'a gelişini şöyle anlatmaktadır: *'O zaman Raman'da petrol yeni bulunmuştu. İnönü ailesiyle birlikte Batmana geldi. Şimdi CHP ilçe başkanı Tarhanlar'dı. Davul zurnalar eşliğinde İnönü'yü karşıladık.15 yaşında bir gençtim.*

³⁷⁴ Akşam Gazetesi, 2 Mart 1948.

³⁷⁵ Akşam Gazetesi, 3 Mart 1948.

³⁷⁶ Lokman, *Türkiye Petrol Sondajları*, s. 65.

³⁷⁷ Nejdet Egeran, *Raman Petrolü*, MTA Dergisi, Sayı 39, yıl 1949, s.7-8.

³⁷⁸ 7 Şubat 1930 tarihinde Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Gazeteci Metin Toker'le 1955 yılında evlendi. Bu evlilikten üç çocuğu oldu (Nurperi, Gülsün, Güçlü). İnönü Vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı ve annesinden sonra bu vakfın başkanlığını üstlendi. 2002 yılında eşi Metin Toker'i kaybeden Özden Toker İnönü halen Ankara'da yaşamını sürdürmektedir.

³⁷⁹ Akşam Gazetesi, 4 Mart 1948.

Bahar mevsimiydi. İnönü ekicilere ‘hububatınızda kımıl var mı deyince’ hububatçılar ‘var’ cevabını vermişti. İnönü Ankara’ya gider gitmez, ilaçlama yapan uçakları gönderdi. Bölgenin ileri gelenleri Siirt Valisi ve kalabalık bir heyet İnönü’ye Batman DDY istasyonunda görkemli bir karşılama töreni yapmıştı. Yol yoktu. DDY istasyonu balkonunda İnönü halkı selamladı. Sonrada halkın arasına karıştı. Raman’da kızının ayakkabısı çamura battı. Mardin Milletvekili ayakkabıyı temizlemeye çalıştı, İnönü Vekile seslenerek ‘sakın temizleme’ demişti. O çamurlu ayakkabıyı Raman hatırası olarak Ankara’ya götüreceğini İnönü söylemişti.’³⁸⁰

Dönemin Jeologu Necdet Egeran ise İnönü’nün Raman’daki incelemelerini şöyle anlatmaktadır; ‘Raman 9 numaralı kuyu açıldıktan ve petrol alındıktan sonra Sayın İnönü Raman’ı ziyarete geldi. Kuyu hakkında izahatı benim vermem istendi. Ben görevimi yerine getirdikten sonra İnönü kuyuyu görmek istedi. Kuyuya gittik, hiç olmazsa petrolü akarken görsün istedim. Bir taraftan pompa çalışıyor ve petrol depoya gidiyor. Vanayı açtım. Biraz petrol akınca İnönü ‘Kapat, kapat aman zayi olmasın.’ dedi birkaç damlanın bile zayi olmasını istemedi.’³⁸¹

Batman’ın ilk Bölge İşletme Müdür Muavini Abdurrahman Durukal ise İsmet İnönü’nün o dönemde gelişile ilgili bir anısını şöyle anlatıyor; ‘... İsmet Paşa bir kış günü yanında devlet erkânı ve Mevhibe Hanımla birlikte gelmişti. Mevhibe Hanımın üzerinde beyaz bir kürk vardı. Kuyudan fışkıran petrolden omzuna bir damla petrol düştü, imkânı yok çıkmaz... İsmet Paşa baktı; ‘ Hanım uğurdur, uğurdur.’ dedi’³⁸² Diğer bir anısında da Abdurrahman Durukal ; ‘Rafineriyi gezmekte olan ve İhsan Ruhi Berent’ ten bilgi alan İsmet Paşa, Polonyalı uzmana sordu: ‘Burada ne yapıyorsunuz?’ Bu soruya hazır olan Polonyalı rafineri uzmanı Mankiewicz, daha önce hazırlık yaptığı üzere, sağ cebinden içi ham petrol dolu bir şişe çıkardı, bozuk Türkçesiyle ‘Onlar bize bu veriyorlar’ deyip, sol cebinden içi benzin dolu diğer şişeyi çıkarıp İnönü’ye ‘Biz ondan bu çikiyoruz’ cevabını vererek, yaptığı işi en kısa yoldan anlattı. Bu cevap üzerine İsmet İnönü bir kahkaha attı ve bu kahkaha o zamana kadar olan protokol gerginliğini kırarak resmi havayı bir anda yumuşattı.’³⁸³

³⁸⁰ Arslan, a.g.e. s. 61-62.

³⁸¹ İlk 50. Yıl, s. 25.

³⁸² İlk 50. Yıl s. 26.

³⁸³ Özcan, Fotoğraflarla Ulusal Petrol, s. 34.

Resim: 4.3. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Mark Mankiewicz'ten Bilgi Alırken

Kaynak: Niyazi Acun, Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrol.

İsmet İnönü Raman Petrol sahasında yaptığı incelemeler ve aldığı güzel haberlerden çok mutlu olmuş ve o günün anısına 30 Kasım 1947-5 Şubat 1948 tarihleri arasında 1.338 metre sondajı yapılan ve petrol bulunan Raman-9 kuyusuna 'İnönü Kuyusu' adı verilmişti.³⁸⁴ Cumhurbaşkanı İnönü gerekli incelemelerde bulunduktan sonra Diyarbakır'a hareket etmiş, Malatya üzerinden Adana'ya giden İsmet İnönü burada Drilexco şirketi Türkiye Müdürü Mr. Clayton arasında Raman petroleri hakkında şu konuşma geçmiştir:

İnönü- Petrol artık bulunmuş sayılabilir mi?

Clayton- Bulunduğu kati ve muhakkaktır.

İnönü-Petrol çıkınca ihtiyaç artacak ve beş misli olacak. O zaman ne yapacağız?

Clayton-Petrol İstihsalimiz (Üretimimiz) de beş misli artmış bulunacak.

³⁸⁴ Akşam Gazetesi, 4 Mart 1948.

Aldığı bu cevaplar karşısında çok memnun olan Cumhurbaşkanı İnönü Adana’da devam eden petrol arama faaliyetleri ile ilgili de Mr. Clayton ile aralarında şu ifadeler geçmiştir.

İnönü- Burada da petrol varmı?

Clayton- Ümitliyiz ve iyimseriz

İnönü- Memnun oldum bahtiyar oldum; iyi haberler götürüyorum, iyi haberlerle dönüyorum.³⁸⁵

8 Mart 1948 günü saat 12.45’te Ankara’ya dönen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Raman dağında bulunan Petrol hakkında gazetecilere şunları söylemiştir: ‘*Türk Amerikan bütün petrol mütehassıslarına sordum: petrol var mı? Yok mu? Cevap verdiler: Memleketin ihtiyacı beş misli artmış dahi olsa, bu petrol onu da karşılayabilir; dediler.*’³⁸⁶ Petrolün bulunmasıyla birlikte bu petrolün işletilmesi içinde tesisleşme süreci başlamış, İluh nahiyesi hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1948 Pazartesi günü sekizinci dönem dördüncü yasama yılı TBMM’de yaptığı konuşmada Raman petroleri ile ilgili şunları söylemiştir: ‘*Raman’daki petrol arama çalışmalarımızdan bu yıl müspet ve ümit verici neticeler aldık. Bir yandan arama islerine ve petrol rezervlerimizin tespitine devam ederken, bir yandan da Raman’da bir işletmeye geçme imkânları üzerinde şimdiden çalışılmaya başlanmıştır.*’³⁸⁷

³⁸⁵ Akşam Gazetesi, 8 Mart 1948- *İlk 50. Yıl*, s. 25.

³⁸⁶ Akşam Gazetesi, 9 Mart 1948.

³⁸⁷ *Tarihe Düşülen Notlar-1*, s. 137.

4.3 BAŞBAKAN HASAN HÜSNÜ SAKA’NIN RAMAN PETROL SAHASI GEZİSİ

1948 yılına girilirken Türkiye’nin ana gündem maddesi Marshall Planıdır.³⁸⁸ Türkiye yoğun çabalar sonucunda Marshall yardımı kapsamına alınmış ve bu yardımların sürekliliği için Türkiye birtakım tedbirler almıştır. Diğer yandan gündemde olan konular ise seçim kanunu ve CHP içindeki kamplaşma ve bölünmedir.³⁸⁹

Recep Peker’in 9 Eylül 1947’de sağlık sorunlarını gerekçe göstererek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye istifasını sunmasından sonra, istifası kabul edilmiş ve aynı gün yeni kabinenin kurulması görevi Trabzon Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka’ya³⁹⁰ verilmiştir.³⁹¹ 10 Eylül 1947’de Hasan Saka başbakanlığındaki hükümet göreve başlamıştır. 10 Eylülde Hasan Saka hükümeti kurulduğu zaman TBMM 1 Kasım 1947 tarihine kadar tatil nedeniyle çalışmalarına ara vermişti. Hükümetin 1 Kasım’a kadar güvenoyu olmadan beklemesinin tartışmaları yaşanmaktaydı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Anayasanın 19. Maddesi³⁹² gereği TBMM’yi 8 Ekim 1947 Çarşamba günü saat 15’te toplantıya çağırmişti.³⁹³ 8

³⁸⁸ II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde, ABD tarafından Avrupa ülkelerine yönelik olarak uygulamaya konan yardım planıdır. Planın amaçları savaşta ekonomik güçlerini büyük ölçüde kaybetmiş olan bu ülkelerin ekonomik büyümelerini hızlandırmak ve komünizm yayılmasını durdurmaktır. Plana ismini veren 1947 yılında ABD Dışişleri Bakanı olan General G.Marshall, tarafından önerilen plan, 1948 yılında ABD Başkanı Truman tarafından imzalanan bir kanunla kabul edildi. 4 yıllık bir süreyi kapsayan plan çerçevesinde yapılan yardımlara da Marshall yardımı denmektedir.

³⁸⁹ Esra Dik, *1948 Marshall Planıyla Hür Dünyaya Bakış*, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940-1949, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Editör: Birgül Ayman Güler) KAYAUM, Ankara, Aralık 2008, s. 947.

³⁹⁰ Hasan Saka 1885 yılında Trabzon’da doğmuş, Meşrutiyet döneminde Avrupa’ya gönderilmiş, Sorbone’de Maliye ve İktisat eğitimi almış, 1912 ve 1919 yılları arasında çeşitli devlet kademelerinde görev almıştır. Son Osmanlı Mebuslar Meclisinde Trabzon Milletvekili olarak görev alan Hasan Saka, Milli Mücadele yıllarında TBMM’de maliye vekilliği yaptı. III. Delege olarak İsmet İnönü ve Dr. Rıza Nur ile birlikte Lozan Konferansına katıldı. İsmet İnönü Hükümetlerinde İktisat, Ticaret ve Maliye Vekilliği yaptı. İş Bankasının kurulmasında Celal Bayar ile beraber etkin rol aldı. Üniversitede hocalığının yanı sıra TBMM’de başkanvekilliği ve CHP’de başkanvekilliği yaptı. Şükrü Saraçoğlu ve Recep Peker Hükümetlerinde Dışişleri bakanlığında bulundu. İsmet İnönü’den iki defa kabine kurma görevi alarak ilki 10 Eylül 1948-8 Haziran 1948 ve 10 Haziran 1948-16 Ocak 1949 tarihleri arasında başbakanlık yaptı. 1954 seçimlerinde CHP’nin secim yenilgisiyle beraber Meclis’e giremeyen Hasan Saka’nın siyasi hayatı sona ermiş oldu. 29 Temmuz 1960’ta vefat eden Hasan Saka Zincirlikuyu mezarlığına defnedildi.

³⁹¹ Sevil Tuna, *Siyasi açıdan I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Türkiye Cumhuriyeti ABD, Ankara 2006, s. 66.

³⁹² 1924 Anayasası Madde 19.- Tatil esnasında Reiscumhur veya Meclis Reisi lüzum görürse Meclisi içtima davet edebileceği gibi âzadan beşte biri tarafından talep vuku bulursa Meclis Reisi dahi Meclisi içtima davet eder.

³⁹³ Tuna, a.g.t., s. 81.

Ekim’de toplanan TBMM 13 Ekim 1947’deki güven oylamasında, oy kullanan 411 Milletvekilinin 362’i evet 49’u ise red oyu kullanmış böylece Hasan Saka hükümeti güvenoyu almıştır.³⁹⁴ (I. Saka Hükümeti: 10 Eylül 1947- 10 Haziran 1948) Hasan Saka Hükümeti döneminde yaşanan ekonomik istikrarsızlık, hayat pahalılığı ve Bakanlara yöneltilen yolsuzluk iddiaları nedeniyle 9 Haziran 1948’de kabinede birtakım değişiklikler yapmak amacıyla istifa etmiş I. Hasan Saka hükümeti dönemi yaklaşık 8 ay kadar sürmüştü.³⁹⁵ Bazı bakanların değiştirilmesi amacıyla 8 Haziranda istifa eden Hasan Saka’ya hükümeti kurma görevi tekrar verilmiştir. Yeni kabineyi teşkil eden Hasan Saka, 18 Haziranda TBMM’den 308 kabul oyuna karşı 40 ret oyu ile güvenoyu almıştı.³⁹⁶ Böylece Hasan Saka’nın II. Dönem Başbakanlığı başlamıştır. (II. Saka Hükümeti 10 Haziran 1948-16 Ocak 1949) Başbakan Hasan Saka tüm yurttta büyük heyecan yaratan kalkınmanın ümidi olan Raman Petrol Sahasına ziyaret etmek istemiştir.

Başbakan Hasan Saka’nın ziyaret edeceği Raman Petrol Sahası 3 Ekim 1948 günü Ekonomi Bakanı Cavit Ekin tarafından ziyaret edilmiş ve 14 numaralı kuyunun sondajına başlanmıştır.³⁹⁷ Ayrıca İluh nahiyesi Batman mevkisinde günlük 200 ton ham petrol işleme kapasiteli Tecrübe Rafinerisi inşaatı tüm hızıyla devam edilmiştir. 6 Ekim 1948’de trenle Sivas’a giden Başbakan Saka Vilayet Konağında Vilayet erkânıyla görüşmüş ve orada bulunan daire müdürlerine son yapılan zamların ve yeni konacak vergilerin zaruri olduğunu söylemişti. Fakat her şeye rağmen ekmek fiyatlarında bir arttırmaya meydan verilmeyeceğini, müstahsilin (üreticinin) buğdayı istediği yere satmakta serbest olduğunu anlatmış ve saat 22.00’de Malatya’ya hareket etmek üzere ayrılmıştır.³⁹⁸ 7 Ekim sabahı Malatya’ya gelen Başbakan Hasan Saka, Belediye Başkanını makamında ziyaret ettikten sonra, memleket hastanesi ve yeni istasyon binası inşaatında incelemelerde bulunmuştu. Sonra CHP il binasında partililere hitap etmiş, 9 Temmuz 1948 tarihinde yapılan milletvekilliği seçim kanununda yapılan değişiklik sonrasında 17 Ekimde yapılacak milletvekilliği ara seçimlerine Demokrat partinin katılmama kararını eleştirmiştir. Yeni seçim kanuna göre vatandaşın serbestçe oyunu kullanması için her türlü tedbirin alındığını ayrıca

³⁹⁴ TBMM ZC, VIII. Dönem, 6. Cild (13 Ekim 1947), 85. Birleşim, 1. Oturum, s. 735.

³⁹⁵ Tuna, a.g.t , s. 101-202.

³⁹⁶ TBMM ZC, 8.Dönem, 12. Cild (18 Haziran 1948), 73.Birleşim, 2. Oturum, s.277.

³⁹⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ekim 1948.

³⁹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 1948.

muhalefetin Türkiye’de seçim güvenliğinin olmadı propagandasını bırakması gerektiğini söylemiştir. Saat 19’da Halkevinde ticaret odası mensupları ve tacirlerle bir görüşme yaptıktan sonra saat 22.00’de Diyarbakır’a hareket etmiştir.³⁹⁹

8 Ekim 1948 sabahı Diyarbakır’a gelen Başbakan Saka burada önce memleket ve askeri hastaneyi ziyaret etmiş ve saat 16.00’da sinema salonunda toplanan halk ile iki saati süren bir hasbıhalde bulunmuştu. Diyarbakırlıların yol, su okul binaları vergiler ve fabrikalar hakkındaki dileklerini dinlemiş, doğu bölgelerinin kalkınması planına değinerek şunları söylemişti: *‘Doğu bölgelerine dâhil bulunan birkaç vilayeti, içine alan, camianın kalkınma mevzuunda mütenevvi (çeşitli) işleri vardır. Bütün bu işler doğu bölgelerini kalkındırma planı içine alınmıştır. Bu suretle bölgenin esaslı dertlerini bir plan dâhilinde yürütmek istiyoruz. Bize ve bizden sonraki hükümetlere bu plan dâhilinde yürütmek nasip olursa, halen çekilmekte olan sıkıntılar yavaş yavaş ortadan kalkacaktır. Biliyorsunuz ki petrol kaynaklarımız ve istihsalimiz (üretimimiz) de müspet bir safhaya girmektedir. Bunun bütün ülkeye olduğu kadar bilhassa bu mıntıkaya sağlayacağı faydalar büyüktür. İnşallah bu işi de yakında başarmış olacağız.’*⁴⁰⁰ Bu sözlerle Başbakan Saka, Raman Dağı’nda üretilen petrolün hem ülke hem de bölgenin kalkınma sorununa çözüm getireceğine kanaat getirmiş ve halka bu müjdeyi vermişti.

9 Ekim sabahı saat 10.00’da Diyarbakır’dan Mardin’e giden Başbakan Hasan Saka Mardin’de parti binasında partililerle konuşma yaptıktan ve şehirde bazı temaslarda bulunduktan sonra akşamüstü tekrar Diyarbakır’a dönmüş ve Ramanda yapılan petrol araştırmalarını incelemek üzere gece Batman’a hareket etmiştir.⁴⁰¹ Başbakan Hasan Saka Raman petrol sahasına geldiği dönemde petrol arama ve sondaj faaliyetleri aralıksız devam etmekteydi. Drilexco şirketi ile MTA Enstitüsü arasında 20 Haziran 1947 yılında sondaj yapma antlaşması imzalanmıştı. Drilexco şirketi tarafından 31 Ekim 1947’de 9 numaralı kuyunun sondajı başlamış ve Şubat ayında sondajı bitirilen kuyuda 1338 metrede petrole rastlanmış ve günlük 40-50 ton petrol vermişti.

³⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ekim 1948.

⁴⁰⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ekim 1948.

⁴⁰¹ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 1948.

10 Ekim 1948 Pazar günü Batman'a gelen Başbakan Hasan Saka Batman İstasyonu civarında kurulmakta olan Batman Tecrübe Rafinerisi tesislerini gezerek MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent'ten Batman'da kurulan tasfiyehane hakkında teknik izahat almış ve daha sonra Jeeplerle petrol kuyularının bulunduğu Raman Petrol sahasındaki kampa hareket etmişti. Başbakan burada, önce günlük en az 80 ton petrol veren 8 numaralı kuyu ile günlük 70 ton petrol üretimi yapılan 9 numaralı kuyuyu ve bunlara ait petrol tankları, sondajı devam eden 12 numaralı kuyuyu gezmiş ve çalışmalar hakkında izahatları dinlemiştir. Daha sonra Petrol Mühendisi Abdurrahman Durukal'dan izahat alan Başbakan Hasan Saka yeni yapılmakta olan Raman Kampındaki lojman binalarında incelemelerde bulunmuştur.⁴⁰² Yapılan incelemelerden sonra Başbakan Hasan Saka Elazığ'a gitmek üzere Raman Petrol Sahasından ayrılmıştır.⁴⁰³

Resim: 4.4. Başbakan Hasan Saka Raman Petrol Kampında

Soldan sağa, Diyarbakır 7.Kolordu Komutanı Hasan Yümnü Üresin, Siirt Valisi Turgut Başkaya, Başbakan Hasan Saka, (?), (?), MTA Umum Müdürü İhsan Ruhi Berent, Petrol Mühendisi Abdurrahman Durukal

Kaynak: Halit Edip Özcan Fotoğraflarla Ulusal Petrol.

⁴⁰² Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 1948.

⁴⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ekim 1948.

4.4. BAŞBAKAN MEHMET ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN RAMAN PETROL SAHASI GEZİSİ

1948 yılı sonlarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Başbakan Hasan Saka arasında seçim kanunu ile ilgili görüş ayrılığı iyice gün yüzüne çıkmış, buna gerek muhalefetin gerekse iktidar partisinin içindeki grupların eleştirileri de eklenince Başbakan Hasan Saka 14 Ocak 1949'da istifa etmiştir.⁴⁰⁴ İstifa dilekçesinde *‘Cumhurbaşkanlığının yüce katına, memleketin bugünkü şartları içinde üzerine aldığı vazifeyi maddi imkânların yeterliliği derecesinde ifaya çalışmakta devam eden hükümet, son zamanlarda rastladığımız bazı müşküller sebebiyle kabinenin istifasını yüce katınıza sunmayı kararlaştırmıştır. Hizmet süresince hükümetin, yüce şahsınızdan gördüğü devamlı ve kıymetli yardımdan dolayı derin şükranlarımızı ve minnettarlık duygularımızı kabul buyurmanızı istirham ederim.’*

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü dilekçeye cevaben: *‘ Sayın Hasan Saka, Hükümetin çekilmesi teessürle kabul olunmuştur. Şimdiye kadar ifa buyurduğunuz kıymetli hizmetlerden dolayı size ve arkadaşlarınıza teşekkürlerimi takdim ederim. Yeni hükümet kuruluncaya kadar vekâleten vazifede devam etmenizi rica ederim.’* Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Hasan Sakanın istifasını kabul etmiş ve yeni başbakan atanıncaya kadar vekâleten görevde kalmasını rica etmişti.⁴⁰⁵ Cumhurbaşkanı İnönü Hasan Saka'nın istifası nedeniyle yeni hükümeti kurma görevini Ankara Üniversitesinde profesör olan Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay'a (1883,Erzincan, Kemaliye-19 Ekim 1961, İstanbul) vermişti. Başbakan Günaltay, 16 Ocakta 1949'da kabinesini kurmuş, Türkiye Cumhuriyetinin 8. Başbakanı ve tek parti döneminin 18. ve son Hükümet (16.01.1949-22.05.1950) Başkanı olarak göreve başlamıştı.⁴⁰⁶

Başbakan Günaltay, Raman Dağı'nda bulunan petrol kampında ve doğu illerinde incelemeler yapmak üzere Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer ile birlikte

⁴⁰⁴ Sonay Bayramoğlu Özügürlü, 1949: *Siyasal Rota - Halkçılık ve Bağımsızlık Yerine Hür Teşebbüşçülük ve Amerikancılık*, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940-1949, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Editör: Birgül Ayman Güler) KAYAUM, Ankara, Aralık 2008, s. 1066.

⁴⁰⁵ Yeni Sabah Gazetesi, 15 Ocak 1949.

⁴⁰⁶ İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul konuşmaları*, Cilt 3, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara Aralık 2014, s. 389-390.

29 Ağustos 1949 günü saat 15.45'te Trenle Ankara'dan hareket etmişti.⁴⁰⁷ 30 Ağustosta Sivas İl sınırlarına giren Başbakan Şemsettin Günaltay, Şarkışla'da Vali, CHP Bölge Müfettişi ve Jandarma Bölge Müfettişi tarafından karşılanmıştır.⁴⁰⁸ Şarkışla Halkevi bahçesinde kendisini karşılamaya gelen heyet ile görüşüp ve halkın isteklerini dinledikten sonra Sivas merkezde Hükümet yetkilileri ve halk tarafından karşılanmıştır. Başbakan Halkevinde halkın istek ve dileklerini dinleyip şehirde temaslarda bulunmuştu. 31 Ağustosta Sivas'ın ilçeleri olan Hafik ve Zara da halka bir konuşma yapmıştı.

Başbakan tekrar Sivas merkeze dönüşünde ticaret odası tarafından şerefine verilen 250 kişilik ziyafete katılmış ve bu ziyafette şu konuşmayı yapmıştı: *'İktisadi tesislerden bazılarının muvaffak olmayışının, umumi bir ekonomik planın mevcut olmamasından ileri gelmektedir. Teşebbüs ve tertiplerimizde ilim ve tecrübe rehberimiz olacaktır.'*⁴⁰⁹

Başbakan Şemsettin Günaltay 1 Eylül 1949 günü Sivas'ta Tan sinemasında halka hitap etmiş, burada hükümetin takip etmekte olduğu ve takip ettiği siyaset hakkında bilgi vermişti. Sivas Divriği'ye geçerek burada Nuri Demirağ Ortaokulunda halka konuşma yapmış, Daha sonra hastane, gazino, toplantı salonu, lokanta ve otel'in temel atma törenlerine katılmış⁴¹⁰ ve 2 Eylül de Sivas'tan Erzincan'a hareket etmek üzere ayrılmıştı.

2 Eylül 1949'da Erzincan'a gelen Başbakan Şemsettin Günaltay istasyonda kendisini karşılayanlara, Erzincan'ın uğradığı felaketlerden⁴¹¹ bütün Türk Milletinin büyük bir üzüntü içinde olduğunu söyleyerek, Vilayet binasında yetkililerde bilgi alıp yaya olarak belediyeyi ziyaret etmişti. Burada bazı önemli meselelerin geri plana atmasını eleştirerek tephirhane⁴¹² ve stadyumu gezen Başbakan Şemsettin Günaltay şehrin kanalizasyon ve su gibi sorunları dururken stadyum gibi tesislere ihtiyacı olmadığını dile getirerek eleştiride bulunmuştu.

⁴⁰⁷ Bayramoğlu Özügürlü, *a.g.m.*, s.1135; Akşam Gazetesi, 28 Ağustos 1949.

⁴⁰⁸ Akşam Gazetesi, 31 Ağustos 1949.

⁴⁰⁹ Akşam Gazetesi, 1 Eylül 1949.

⁴¹⁰ Akşam Gazetesi 2 Eylül 1949.

⁴¹¹ 17 Ağustos 1949 Bingöl ve ilçesi Karlıova da meydana gelen 6.7 şiddetindeki depremde 450 kişi öldü 1500 aşkın ev yıkıldı. Erzurum ve Erzincan bu depremlerden etkilendi.

⁴¹² Bulaşıcı hastalıkların (Kolera, çiçek, veba, kızamık, tifo, dizanteri, difteri, verem, lohusa humması ve boğmaca) görüldüğü dönemlerde bu hastalıklara yakalanmış kişilerin giysi ve eşyalarını basınçlı su buharı ile dezenfekte edildiği yer.

Erzincanlıların Başbakan Şemsettin Günaltay'dan memleketlerine pamuk ipliği fabrikası istemelerine karşın, Başbakan Erzincan ovasında yapılacak pamuk yetiştirme denemeleri başarılı olursa fabrika inşaatına geçileceğini söylemişti. Buradan Halkevine gelen Başbakan Erzincanlılara milli birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapan bir konuşma yapmıştı. Konuşmasının sonunda: *'Bizim Milli birliğimiz sarsıldığı gün, kimse yüzümüze bakmaz bu kuvvetli durumu muhafaza etmeliyiz ve edeceğiz. Size söyleyeyim ki hükümet memlekette huzur, sükûn ve emniyeti sarsacak bir harekete meydan vermeyecektir. Çünkü bu memleketin varlığı meselesidir.'* demiştir.

Erzincanlıların çok çalışkan ve müstait (doğuştan yetenekli kabiliyetli) insanlar olduğunu söyleyen başbakan dışarıda bulunan Erzincanlılarında buraya gelerek şehirlerini yükseltmekteki paylarını almalarını söylemiştir. Erzincanlıların yemeğe kalmalarını ısrar etmeleri üzerine yemekle zaman geçiremeyeceklerini söyleyerek Erzurum'a hareket etmiştir.⁴¹³

3 Eylül 1949 tarihinde saat 9'da Erzurum'a gelen Başbakan Şemsettin Günaltay beraberinde bulunan, İçişleri Bakanı Emin Erişirgil, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, vali ve generallerle birlikte, Üçüncü Ordu müfettişi Orgeneral Mahmut Berköz tarafından Orduevinde şerefine verilen öğle yemeğine katılmıştır.⁴¹⁴ Aynı gün saat 17'de Erzurum Halkevinde bir konuşma yapan Başbakan konuşmasında özetle Erzurum'un tarihi öneminden demokrasiden, ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış durumdan, seçimden, seçim kanunundan söz etmiş, ve *'Tek hedefim vardır memleket varlığını tehlikeye düşürmeksizin memleket çocuklarının kafa ve irade hürriyetini temin etmek'* demiştir.⁴¹⁵ Başbakan, akşam belediye tarafından şerefine verilen yemeğe katılmıştı.

Başbakan Şemsettin Günaltay 4 Eylül 1949 da Kars'a hareket etmiş yolda, Tugay Komutanı Burhaneddin Özkök tarafından otomobil ve otobüslerle karşılanmıştır.⁴¹⁶ Saat 17.30'da halkın sevgi gösterileri eşliğinde şehre girmiş ve geceyi Vali Konağında geçirmiştir. Ertesi gün 5 Kasım'da Kars Halkevinde halka hitaben yaptığı konuşmada Kars'ın iki önemli meselesi olan mera ve tapu meseleleri

⁴¹³ Yeni Sabah Gazetesi, 3 Eylül 1949.

⁴¹⁴ Yeni Sabah Gazetesi, 4 Eylül 1949.

⁴¹⁵ Akşam Gazetesi, 4 Eylül 1949.

⁴¹⁶ Yeni Sabah gazetesi, 5 Eylül 1949.

için Kars'a heyet göndereceğini söylemiştir. Ayrıca Kars'ın demiryolu ve elektrik ihtiyaçlarının da kısa bir sürede giderileceğini de vaat etmiştir.⁴¹⁷

Başbakan aynı gün Vali, askeri erkân ile beraber Kars tabyasını ziyaret etmiş ve Sarıkamış yolu ile Erzurum'a hareket etmişti. saat 19.00'da Erzurum'a varan Başbakan Günaltay, Halkevinde bir süre dinlendikten sonra Halkevi salonunda Erzurumlu öğretmenlere konuşma yapmıştır.⁴¹⁸ Başbakan Elazığ'a gitmek için yanında bulunan heyet ile beraber Erzincan demiryolunun Tanyeri istasyonundan kendisini karşılamaya gelen Tunceli Valisi ve birlikte hareket ederek, 6 Eylül'de Tunceli bölgesine girmiş ve ilk olarak saat 9.10 Pülümür'e varan Başbakan Pülümür Halkevinde halkın ihtiyaçlarını dinlemiş, Buradan Tunceli merkezine hareket etmiştir. Oradan 14.30'da Pertek'e varmış ve burada halka hitaben yaptığı kısa konuşmada '*Vaktiyle bu muhit şekavetli⁴¹⁹ rahatsız edilen bir bölge idi. Cumhuriyet idaresi buranın her tarafına sulh ve sükûn temin etmiştir.*' demiştir.⁴²⁰

Buradan Elazığ'a hareket eden Başbakan Şemsettin Günaltay 17.00'de Elazığ'a varmış ve şerefine verilen yemekte hazır bulunmuştu. Başbakan Günaltay burada Elazığ Kültür Derneği üyesi gençler tarafından söylenen mahalli türkülerini dinlemiş, halkoyunları izlemiştir. Hazırlanan bu gösteri Başbakan ve misafirler tarafından takdirle karşılanmıştır.⁴²¹ 7 Eylül sabahı saat 10.00'da Halkevinde yapılan toplantıya katılan Başbakan gündemi değerlendirmiştir. Başbakan Günaltay Seçimlerden ve seçim kanunundan, basın hürriyetinden, Erzurum ve Bingöl çevresinde meydana gelen depremden, kuraklıktan ve hükümetin aldığı tedbir yardımlardan söz etmiş,⁴²² ve şunları söylemiştir : '*Halk idaresini, halk çocuklarının kuracağı hakkında kanaatim dün akşam burada şahidi olduğum bir manzara ile bir kat daha kuvvetlendi. Elazığ gençlerinin tertip ettiği bir eğlencede bize güzel oyunlar gösteren çocuklardan bazılarının demokrat, bazılarının halkçı olduğunu söylediler. Bu gençlerin kanaat ayrılığına rağmen bir arada yürümeleri bende halk idaresini halk çocuklarının kuracakları kanaatini teyit etti. Kanaatlerimiz ayrılacak,*

⁴¹⁷ Akşam Gazetesi, 5 Eylül 1949.

⁴¹⁸ Akşam Gazetesi, 6 Eylül 1949.

⁴¹⁹ Şekavet: Haydutluk, Solgunculuk

⁴²⁰ Yeni Sabah Gazetesi, 7 Eylül 1949.

⁴²¹ Yeni Sabah Gazetesi, 7 Eylül 1949.

⁴²² Akşam Gazetesi, 8 Eylül 1949.

*münakaşa edeceğiz, fakat birbirimizi seveceğiz. Kardeş olduğumuzu unutmayacağız ve mukadderatımızın bir olduğunu katiyen hatırdan çıkarmayacağız.*⁴²³ demiştir.

Başbakan Şemsettin Günaltay beraberinde Tekel ve Gümrük Bakanı Şerafettin Bürge ve bölge parti müfettişi ile beraber Elazığ'dan ayrılarak 8 Eylül sabah saat 9.00'da Diyarbakır'a gelmişti. Akşam saat 18'de Şehir Sinemasında partililere konuşma yapmış ve şunları söylemiştir: *'Ahlâkı sağlam olmayan bir cemiyet yıkılmaya mahkûmdur. Ahlâkı kuvvetlendirmek için fertlerin kudsiyet duygusunu da canlandırmak mecburiyetindeyiz. Bu kudsiyet fikrinin kaynağı dindir. Bunun içindir ki, biz çocuklarımızı daha yavru iken kudsiyet duygusu ile teşhiz etmeyi memleketin hayrına matuf (yönelmiş) bir hareket görüyoruz. Fazilet kaynağı kudsiyet duygusudur.*⁴²⁴

Diyarbakır'dan Batman'a hareket eden Başbakan Şemsettin Günaltay 9 Eylül Cuma günü, Saat 09.00'da beraberinde Gümrük ve Tekel Bakanı Fazıl Şerafettin Bürge, İşletmeler Bakanı Mustafa Münir Birsal ile Batman İstasyonuna gelmiştir. Burada Siirt Valisi Turgut Başkaya, Milletvekilleri, MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent, Sümerbank ve Etibank Genel Müdürleri, Siirt ve Beşiri'den gelen heyetler, Mühendisler, teknik personel ve Halk tarafından karşılanmıştır. Başbakan Günaltay, Batman'dan Raman Petrol sahasına yapılmış, şose ve asfalt yollardan Raman kampına geçmiş, Başbakan Raman Petrol bölgesinde 8, 9 ve 10 numaralı petrol kuyularını ve Raman kampındaki tesis ve binaları gezerek gerekli bilgileri MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi beren almıştır. Siirt'ten gelen heyet ile görüşen Başbakan Günaltay, Siirt'te iplik fabrikası yerine çimento, kiremit ve tuğla fabrikasının daha fayda sağlayacağını söylemiştir.⁴²⁵ İplik fabrikasının söz konusu olmasının temel nedenlerinden birincisi, Osmanlıdan beri oluşturulmuş olan dokuma sanayi altyapısı ve ham madde kaynaklarının mevcut olması nedeniyle Cumhuriyet döneminde de en fazla gelişen sanayi kolu olması ve buna bağlı olarak Doğu Anadolu'da en sağlam sanayi kolu olarak dokuma sanayi karşımıza çıkmasıdır.⁴²⁶ Bir diğer nedeni ise Siirt'in geleneksel uğraşlarından olan ve yöreye özgü tiftik keçisinin tüylerinden

⁴²³ Yeni Sabah Gazetesi, 8 Eylül 1949.

⁴²⁴ Yeni Sabah Gazetesi, 9 Eylül 1949.

⁴²⁵ Yeni Sabah Gazetesi, 10 Eylül 1949.

⁴²⁶ Rahmi Doğanay, *1930-1945 dönemi Doğu Anadolu'da uygulanan sanayi Politikaları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 10 Sayı 2, Elazığ 200, s. 225-226.

dokunan ve 1940'lı yıllarda sayısı 135'i bulan Siirt Battaniyesi Dokuma tezgâhlarının bulunmasıdır.⁴²⁷

Başbakan Günaltay, Raman Petrol sahasında biri 1500 diğeri 3000 metrelik sondaj kuyularını gezdikten sonra, 8, 9 ve 10 numaralı kuyulardan çıkan Petrolu incelemiş, MTA Genel Müdürü İhsan Ruhi Berent tarafından 1933'ten beri yapılan çalışmalar hakkında bilgi almıştır. İhsan Ruhi Berent'in Başbakan'a verdiği bilgilendirmede, yedi milyon metrekarelik bu sahadan on sekiz milyon ton petrolün ümit edildiğini söylemiştir. Raman Petrol Sahasını gezen ve petrol kuyularında incelemeler yapıp uzmanlardan bilgiler alan Başbakan Şemsettin Günaltay Ertesi gün yani 10 Eylül'de sabah erken saatlerde beraberindeki heyet ile Batman'dan ayrılmıştır.

Günaltay 10 Eylül'de trenle Diyarbakır'a doğru yola çıkmış ve sabah saat 07.30'da Diyarbakır'a varmıştı. İstasyonda Diyarbakır Valisi, memurlar ve halk tarafından karşılanan Başbakan daha sonra Diyarbakır belediyesine geçerek belediye bahçesinde kendisini bekleyen hak ile bir araya gelmişti.⁴²⁸ Buradan tekrar yola devan eden Başbakan, beraberinde Gümrük ve Tekel, İşletmeler Bakanı, Etibank ve Sümerbank Genel müdürleri ile sabah saatlerinde Malatya gelmiş, burada Askeri tören ile karşılanmıştı. Başbakan Günaltay, Vilayet makamına giderek bir süre dinlendikten sonra Belediye ve Halkevi ziyaret etmişti. Günaltay, öğle yemeğini I. Beş yıllık kalkınma planı dâhilinde 1937'de temeli atılan ve 1939'da işletmeye açılan Malatya Bez ve İplik Fabrikası bahçesinde yemişti. Gündüzbey köyünde⁴²⁹ tesis edilen hidro –elektrik santralini gezdikten sonra, akşamüzeri şehre dönen Başbakan, saat 18.00'de Halkevinde yaptığı konuşmada ülkedeki madenlerden, din ve aile yuvasından ve Türkiye'nin yakın zamanda beklenen huzura kavuşacağından söz etmişti. Sonra, konuyu gezip gördüğü Raman petrol sahası ziyaretine getirmiş ve şunları söylemiştir: *'Ben bu defaki seyahatimde dağ üzerindeki faaliyetin eserlerini gördüm. Müteaddit (birden fazla) kuyular açılmıştır. Çok ümit verici bir saha üzerinde bulunduğumuz anlaşılmıştır. Şimdi bu sahanın genişliğini anlamak için yanlara ve ileriye doğru sondajlar yapılmaktadır. Şimdiye kadar açılan kuyular*

⁴²⁷ Metin Tuncel, 'Siirt', TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37, 2009, s. 173.

⁴²⁸ Zafer Gazetesi 11 Eylül 1949.

⁴²⁹ Günümüzde Malatya'nın Güzelyurt ilçesine bağlı 2004 yılı verilerine göre 3.082 nüfuslu Belde, Malatya'ya 12, Güzelyurt ilçe merkezine 1 km mesafede bulunmaktadır.

*rezerv itibariyle memleketin ihtiyacını karşılayacak bir zenginlikte olduğunu göstermektedir. Hali hazırda Raman'dan günde 300 ton ham petrol çıkarılmaktadır. Ben bu petrolün aktığını ve orda akaryakıt olarak kullanıldığını bizzat gördüm. Küçük bir taşıma tesisi bu ham maddeyi benzin, petrol, mazot, asfalt haline getirmektedir.*⁴³⁰

Başbakan buralara yeni tesisler kurularak bu zenginliklerden yararlanılacağını belirterek, Adana, Cizre ve Beşiri'de yeni sondajlar yapılacağını belirttikten sonra şöyle devam etmiştir: *'En büyük mesele halledilmiştir. Yani Türkiye'de petrol bulunduğu anlaşılmıştır. Diğer tarafı ilim ve tekniğin işidir.'* dedikten sonra Malatyalılara işlerinde başarı dileyerek Halkevinden ayrılmıştır. Saat 20.00'de şerefine verilen ziyafete katılan Başbakan Günaltay saat 22.45'te Malatya'dan ayrılarak Gaziantep'e hareket etmiştir.⁴³¹ 11 Eylül'de Gaziantep ve Kahramanmaraş'tan sonra İskenderun'a hareket eden Başbakan 12 Eylül sabah saat 09.00'da İskenderun'a varmıştı. Burada İskenderun liman tesislerini gezerek gerekli incelemelerde bulunmuş ve Antakya'ya geçmişti. Antakya'dan sonra tekrar İskenderun'a dönen Başbakan, Adana'ya hareket etmişti.⁴³² 12 Eylül saat 17.00'de Adana'ya gelen Başbakan Günaltay ve İşletmeler Bakanı Mustafa Münir Birsal garda askeri törenle karşılandı. Buradan Halkevine geçen Günaltay, burada bir konuşma yaptıktan sonra vilayet ve belediyeyi ziyaret etmişti. İlçelerden gelen heyetlerle görüşen Başbakan Günaltay, akşam Güney Bölgesi Gazeteciler Cemiyetinin düzenlediği toplantıya katılmış, burada kendisine sorulan bir takım soruları cevaplamıştı. Burada yabancı petrol şirketlerine petrol arama imtiyazı verilip verilmeyeceğine ilişkin sorular üzerine: *'yabancı şirketlere imtiyaz vermek bahis konusu değildir.'* Diye cevap vermiştir. Gece saatlerinde Kayseri'ye doğru hareket etmiş,⁴³³ 13 Eylülde Niğde ve Kayseri üzerinden hareket ederek 14 Eylül 1949'da Ankara'ya dönmüştür. Ankara Garında Bakanlar, Milletvekilleri ve Bürokratlar tarafından karşılanan Başbakan Günaltay Başbakanlığa geçerek çalışmalarına başlamıştır. 15 Eylülde ise bir aydan beri toplanamayan Bakanlar kurulunu toplamış ve Doğuya yaptığı gezi hakkında bakanlar kurulunu bilgilendirmiştir.⁴³⁴

⁴³⁰ Yeni Sabah Gazetesi 11Eylül 1949.

⁴³¹ Yeni Sabah Gazetesi 11Eylül 1949.

⁴³² Yeni Sabah Gazetesi 13 Eylül 1949.

⁴³³ Akşam Gazetesi 13 Eylül 1949.

⁴³⁴ Akşam Gazetesi, 14 Eylül 1949; Yeni Sabah Gazetesi, 14 Eylül 1949.

Resim: 4.5. Başbakan Günaltay Batman'da Tecrübe Rafinerisi Hakkında Bilgi Alırken

Kaynak: Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954.

4.5 CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR VE BAŞBAKAN ADNAN MENDERES'İN RAMAN PETROL SAHASI GEZİSİ

1950'de Türkiye açısından yepyeni bir dönem başlamıştır. 1946'da başta Celal Bayar olmak üzere CHP'den ayrılan Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 günü yapılan Genel Seçimler sonucu, 69 Milletvekili çıkaran CHP karşısında, 487 üyelikten 408'ini kazanarak seçimlerin galibi olmuştur. Böylece yirmi yedi yıllık CHP iktidarı sona ermiş ve Demokrat Parti iktidar olmuştur. Demokrat Parti iktidarı Herkese göre Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.⁴³⁵

22 Mayıs 1950'de en yaşlı üye olan Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın Başkanlığında toplanan TBMM'de ilk olarak Milletvekillerinin yemin töreni yapılmış. daha sonra yapılan Meclis Başkanlığına 385 oyla İçel Milletvekili Refik Koraltan seçilmiştir. Başkanlık divanı seçimleri de yapıldıktan sonra

⁴³⁵ Murat Yıldız, *Demokrat Parti Dönemi Türkiye'de Sanayi Politikaları*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2015, s. 66-67.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine geçilmiştir. Yapılan seçimde oylamaya 483 kişi katılmış, İstanbul Milletvekili Celâl Bayar'a 387 oy, Malatya Milletvekili İsmet İnönü'ye 64 oy, İzmir Milletvekili Halil Özyörük'e 1 oy verilmiş, 1'de çekimser oy kullanılmıştır. Bu sonuçlardan sonra Celâl Bayar Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

İttihat ve Terakki Partisinden beri Atatürk'ün yanında yer almış olan Kurtuluş Savaşının Galip Hocası⁴³⁶ Celal Bayar, 26 Ağustos 1926 yılında Türkiye'nin ekonomik hayatında önemli rol oynayan İş Bankasını kurmuş ve genel müdürlüğünü yapmıştır.⁴³⁷ Ayrıca İş Bankasının İdare Heyeti Reisliğine de Siirt Milletvekili Mahmut Soydan⁴³⁸ getirilmiştir. 1932'de İktisat Vekilliği görevini 1937 yılında İsmet İnönü'nün yerine, Atatürk tarafından Başvekil olarak atanıncaya kadar yerine getirmiştir. İktisat Vekilliği döneminde petrol arama faaliyetleri ile ilgili önemli çalışmaları olmuştur. İktisat Vekilliğine bağlı olarak 20 Mayıs 1933 yılında 2189 sayılı '*Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun*' gereğince '*Petrol Arama ve İşletme Dairesi*' kurulmuştur. Başına da Eyüp Cevat Taşman getirilmiştir. Türkiye'nin ilk derin petrol kuyusu Basbirin-1 Petrol Kuyusunun sondajı yapılmıştır. Yine İktisat Vekilliğine bağlı olarak 14 Haziran 1935 tarihinde 2804 sayılı '*Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu*' ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurularak daha önce kurulan Altın ve Petrol İşletme Dairelerinin hakları Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne geçmiştir.⁴³⁹

Celal Bayar I. (1 Kasım 1937-11 Kasım 1938) ve II. Bayar hükümetleri (11 Kasım 1938-25 Ocak 1939) döneminde Başbakanlık yapmıştır.⁴⁴⁰ Başbakanlık yaptığı dönemler içinde MTA'nın petrol arama faaliyetlerine her zaman destek olmuş ve TBMM'de bunu dile getirmiştir. 8 Kasım 1937 Pazartesi günü I. Bayar Hükümetinin Güven oylaması nedeniyle yaptığı konuşmada: '*Memleketimizde şimdiye kadar yapılan aramalar her ne kadar hemen işletmeye geçmeyi muhik*

⁴³⁶ İzmir'in işgali tehlikesi belirince, zeybek ve köy hocası kılığında bölgeyi dolaşarak Yunan işgaline karşı propaganda yapıp Galip Hoca takma adını kullanmıştır.

⁴³⁷ Gültekin Kamil Birlik, *Milli Mücadeleden Cumhurbaşkanlığına kadar Celal Bayar (1919-1950)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara 2011, s. 109.

⁴³⁸ 1883 yılında Siirt'te doğan Mahmut Soydan, Harp okulunu bitirdi. II. , III., IV ve V. Dönemlerde Siirt Milletvekili seçildi, İş Bankasının ilk idare heyeti reisliğini yapan Soydan, Diğer bir ifadeyle Banka Genel Müdürü Celal Bayar'dan sonra ikinci adam olarak görev yaptı. 3 Aralık 1936 yılında vefat etti.

⁴³⁹ Resmi Gazete 22 Haziran 1935, sayı 3035, s. 5378.

⁴⁴⁰ Neziroğlu-Yılmaz, a.g.e., s .253-299.

*kılacak bir netice vermemişse de petrolcülük bakımından kuvvetli addedilebilecek emarelere tesadüf edilmiştir. Sondaj yapılan sahalardan maada (başka, bundan gayri) Mardin vilayetinde, Adana'da, Trakya'da ve Van civarında 10 kadar diğer bazı müsaid strüktürlerin mevcudiyeti tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bu sahalarda esaslı sondan ameliyeleri yapılmadıkça mühim petrol hazineleri bulunup bulunmadığı hakkında doğru bir fikir sahibi olabilmekliğimize maddi imkan yoktur. Binaenaleyh, tesadüf ihtimallerini arttırmak ve taharri müddetini kısaltmak için sondajları çoğaltmak ve Maden tetkik arama enstitüsünün tecizatını ve elemanlarını ona göre takviye etmek lazım gelmektedir.*⁴⁴¹ Celal Bayar'ın Başbakanlıktan istifa etmesinden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 25 Ocak 1939 tarihinde yeni Hükümeti kurma görevini Refik Saydam'a vermiş, Celal Bayar ise İzmir Milletvekili olarak görevine devam etmiştir.

Celal Bayar 22 Mayıs 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı seçildikten sonra aynı gün yemin etmiş ve mecliste Cumhurbaşkanının ilk tezkeresi okunmuş ve Şemsettin Günaltay hükümetinin vazifesinin bittiğinden yeni bakanlar kurulunun teşkiline Adnan Menderes'in görevlendirildiği belirtilmiştir. Aynı oturumda Başbakan Adnan Menderes tarafından teşkil olunan Bakanlar kurulunun onaylandığına dair Cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunmuştur.⁴⁴² Yeni bakanlar kurulu, 2 Haziran 1950 tarihinde 282 kabul oyu ile TBMM'nden güvenoyunu alarak görevine başlamıştır.⁴⁴³ Ayrıca bu dönemde yerel seçimler yenilenmiş, 15 Ağustos 1950'de Muhtarlık, 3 Eylül 1950'de Belediye ve 15 Ekim 1950'de İl Genel Meclisi seçimleri olmuş, Demokrat Parti yapılan yerel seçimlerde de oyların çoğunu alarak birinci olmuştur.⁴⁴⁴ İşte böyle bir siyasi atmosfer içerisinde belediye seçimlerinden sonra, İl Genel Meclisi seçimleri öncesinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes içinde Raman petrol sahası gezisinin de olacağı Doğu gezisine çıkmıştır.

İlk Olarak 1 Ekim 1950 Pazar günü Eskişehir gitmek için yola çıkmışlardır. Eskişehir'de 5 Mart 1950'de Porsuk çayının taşmasıyla meydana gelen sel yüzünden

⁴⁴¹ Neziroğlu-Yılmaz, *a.g.e.*, s. 21-22.

⁴⁴² TBMM ZC, Dönem: IX, Birleşim: 1. Cilt 1, (22.05.1950), s. 1-10.

⁴⁴³ TBMM ZC, Dönem: IX, Birleşim: 5, Oturum: 1, c. 1 (02.06.1950), s. 144-147.

⁴⁴⁴ Sabahattin Bakan-Hakan Özdemir, *Türkiye'de 1946-1960 İktidar muhalefet ilişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP) 'ye karşı*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, 2013, s. 384.

2500 ev yıkılmış, 50 bin kişi evsiz kalmış ve 6 kişide yaşamını yitirmişti.⁴⁴⁵ İşte Cumhurbaşkanı Celal Bayar sel felaketinden zarar gören halk için yapılan çalışmaları incelemek üzere beraberinde Başbakan Adnan Menderes, Çalışma Bakanı Hasan Polatkan ve Ankara Milletvekili Mümtaz Faik Fenik ile saat 08.30'da Ankara'dan otomobille hareket etmiş.⁴⁴⁶ Kendilerine Haymana'ya kadar Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur ve Ankara Valisi Necati İlder refakat etmiştir. Yol boyunca büyük kitleler tarafından coşkuyla karşılanan Cumhurbaşkanı Bayar, Çifteler köyünde⁴⁴⁷ hayvan panayırının açılışını yaparak Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes burada birer konuşma yapmışlardır. Daha sonra Çifteler Köyünde Sakarya nehrinin doğduğu mesire yeri olan Sakaryabaşı'nda halkla birlikte öğle yemeği yenilmiştir. Çifteler Harasını⁴⁴⁸ gezen Cumhurbaşkanı Bayar daha sonra Eskişehir'e doğru yala çıkmıştır. Saat 17.30'da Eskişehir'e gelen Cumhurbaşkanı Bayar, Hükümet Konağı önündeki meydanı dolduran halkın alkışları arasında tören birliğini selamlayarak vilayet erkânını kabul etmiş, Vilayet Konağı balkonundan halkı selamlamıştır.⁴⁴⁹

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Eskişehir'de 1933'te işletmeye açılan Eskişehir Şeker Fabrikasını gezmiş,⁴⁵⁰ siyasi partileri ziyaret etmiş ve akşam yemeğini Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili Muhtar Başkurt'un evinde yiyen Cumhurbaşkanı Bayar geceyi Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu'nun evinde geçirmiştir.⁴⁵¹ Daha sonrasında Kemal Zeytinoğlu 22 Aralık 1950'den başlayarak Birinci Menderes Hükümeti'nde (22 Mayıs 1950 - 9 Mart 1951), İkinci Menderes Hükümeti'nde (17 Mayıs 1954 - 9 Aralık 1955) Bayındırlık Bakanlığı yapmıştır.⁴⁵² 17 Şubat 1959'da Kıbrıs konusunda Yunanistan'la imzalanan ikili antlaşmanın ardından üçlü görüşmeler için Londra'ya giden Başbakan Adnan Menderes'i taşıyan THY uçağı Londra Gatwick Havaalanı yakınlarında düşmüş

⁴⁴⁵ Sevgi Öztop, İç Anadolu'da Bir Avrupa Kenti: Eskişehir, Gazetem, İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Uygulama Gazetesi, Yıl 3, Sayı 14, İstanbul Ocak 2011.

⁴⁴⁶ Yeni İstanbul Gazetesi, 2 Ekim 1950.

⁴⁴⁷ Günümüzde Eskişehir İline Bağlı İlçe, Eskişehir İl Merkezine 67 Kilometre Uzaklıkta. 2014 Genel Nüfus sayımı verilerine göre nüfusu 15.513.

⁴⁴⁸ Hara: Hayvan soylarının iyileştirilmesi için kurulmuş çiftlik

⁴⁴⁹ Zafer Gazetesi, 2 Ekim 1950.

⁴⁵⁰ <http://www.turkseker.gov.tr/tarihce.aspx> (Erişim:22.11.2015).

⁴⁵¹ Akşam Gazetesi, 2 Ekim 1950.

⁴⁵² *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt 2* (22 Mayıs 1950-20 Kasım 1961) Hazırlayanlar: İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, TBMM Yayınları, Ankara Ekim 2013, s. 748-913.

uçakta Başbakan Menderes yara almadan kurtulmuştu. Fakat Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun da aralarında olduğu 14 kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁵³

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Ankara Milletvekili Mümtaz Faik Fenik, Ziraat Bankası Genel Müdürü Mithat Dülge, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürü Mümtaz Pek ile beraber 2 Eylül 1950 günü sabah saat 09.20'de Eskişehir'den uçakla Erzurum'a hareket etmiş, uçak saat 13.00'te Erzurum'a varmıştı.⁴⁵⁴ Havaalanında Erzurum Milletvekilleri, Erzurum, Ağrı, Kars, Gümüşhane, Rize ve Trabzon valileri, ordu ve kolordu komutanları, mülki ve askeri erkân, siyasi parti temsilcileri ve halk tarafından karşılanmıştı. Cumhurbaşkanı Bayar, şehrin tarihi İstanbul Kapısı'ndan giriş yaparak, vilayet konağına geçmiş, daha sonra belediyeyi ziyaret ederek, belediye binasının balkonundan halka şu konuşmayı yapmıştır: *'Çoktan beridir aranızda bulunmak iştiağını (Güçlü istek) hissetmekte idim. Bugünkü iktidarı temsil eden arkadaşlarla, sizin asil ve kahraman muhitinizde bulunmaktan büyük bir zevk ve heyecan duymaktayım. Biliyorsunuz, çok şeylere ihtiyacınız vardır. Sizin iradenizle iktidara gelmiş olan hükümet bunları bir sıraya koyarak tatbik sahasına geçirmeye, fülüyata intikal ettirmeğe çalışacaktır...'*⁴⁵⁵

Öğleden sonra Erzurum'da Ordu Müfettişliğini ziyaret eden Cumhurbaşkanı Bayar, burada askeri törenle karşılanmış ve buradan Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi ve Demokrat Parti binalarını ziyaret etmiş burada Ülke sorunları ve yerel meseleler ihtiyaçlar hakkında sorunları dinlemiştir. Vali Konağında çeşitli illerden gelen Valiler ile yapılan toplantıya katılan Cumhurbaşkanı Bayar, Valiler tarafından kendisine iletilen ihtiyaçları ve istekleri dinlemiştir.⁴⁵⁶

Gecede Erzurum Belediyesinin Büyük Salonunda düzenlenen Halk toplantısına katılan Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes solona girişte halk tarafından sevgi gösterileri eşliğinde karşılanmış, Erzurum milli yöresi oyunların sergilendiği gecede Erzurum ve civar bölgelerden gelen vatandaşlar tarafından bölgenin ihtiyaçları ve istekleri dile getirilmişti. Daha sonra gecede söz alan Başbakan Menderes 1951 yılı bütçesinden, partiler arası ilişkilerden, Kore savaşı meselesinden, Basın özgürlüğünden, İstibdat⁴⁵⁷ ve tek parti yönetiminden, Doğu

⁴⁵³ Hürriyet Gazetesi, 18 Şubat 1959.

⁴⁵⁴ Zafer Gazetesi, 3 Ekim 1950.

⁴⁵⁵ Akşam Gazetesi, 3 Ekim 1950.

⁴⁵⁶ Zafer Gazetesi, 3 Ekim 1950.

⁴⁵⁷ Uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi, despotluk, despotizm.

bölgesi sorunlarından söz ederek konuşmasını şöyle tamamlamıştır :‘...Şunu da ilave edelim ki biz memlekette doğu ile batı diye bir ayrılık istemiyoruz. Partimiz teşkilatını kurmakla doğuya hürriyet getirdiği gibi, şimdi de iktidar olarak doğuya memleketin diğer bölgeleriyle her sahada eşitlik getirmek yolunda bulunuyoruz. Eşitliğin ne demek olduğunu sizler herkesten daha iyi bilirsiniz. Şarkı, memurlar için bir nevi menfa (sürgün yeri) olmaktan, muzdarip vatandaşların yaşadığı bir diyar olmaktan çıkaracağız. Memleketimizde Doğu ve Batı sadece coğrafi birer mefhum (kavram)olarak kalacaktır.’⁴⁵⁸

Bu arada Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Raman Petrol sahasında buluşmak üzere, İşletmeler Bakanı Muhlis Ete, Etibank Genel Müdürü Ferit Nazmi Gürmen 3 Ekim 1950 günü, saat 16.00’da trenle Ankara’dan hareket etmişti.⁴⁵⁹ Gazetelerde Marshall yardımından ayrılacak ödenekle Raman petrollerinin hükümet tarafından idare olunacağı ve bu ödenekle getirilecek gerekli makine ve malzemelerle üretilen petrol miktarının artacağını böylece Marshall yardımıyla Raman’da yeni yapılacak tesisat faaliyete geçtikten sonra, 1953 yılında ülkedeki tüm petrol ihtiyacının üçte birinin Raman’dan karşılanacağı yazıyordu.⁴⁶⁰

Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes Erzincan’a Hava muhalefeti nedeniyle askeri uçakla yapmayı planladıkları seyahati yük trenine bağlanan vagonla yapmak zorunda kaldılar. Tren 4 Eylül Çarşamba günü saat 13.00’te Erzurum’dan hareket etmiş ve saat 14.30’da Erzurum’un ilçesi Aşkale’ye varmış ve buradan Erzincan’a hareket etmiştir. Saat 19.00’da Erzurum’a varan Cumhurbaşkanı ve Başbakan burada, Vali, bölge komutanları, askeri ve mülki erkân tarafından karşılanmış, Cumhurbaşkanının havayoluyla gelme ihtimaline karşı, havaalanında bekleyen halk, daha sonra tren ile gelecekleri anlaşıncı havaalanından istasyona gelmiş ve Cumhurbaşkanını coşkuyla karşılamıştı. Erzincan Cumhurbaşkanı Bayar’ın gelişi nedeniyle bayraklarla süslenmiş ve yol boyunca kendisi için kurbanlar kesilmişti.⁴⁶¹ Erzincan’da ilk olarak Ordu evini ziyaret eden Cumhurbaşkanı geceyi de Erzincan’da tren vagonunda geçirdi. Cumhurbaşkanı Bayar Sabah saat 09.00’da Başbakan Menderes ile beraber Erzincan’da belediyeyi,

⁴⁵⁸ Yeni İstanbul Gazetesi, 4 Ekim 1950.

⁴⁵⁹ Akşam Gazetesi, 3 Ekim 1950.

⁴⁶⁰ Yeni Sabah Gazetesi, 4 Ekim 1950.

⁴⁶¹ Zafer Gazetesi, 5 Ekim 1950.

Askeri komutanlığı siyasi parti binalarını ziyaret etmiş, bu ziyaretleri sırasında toplanan halk tarafından kendisine yüzlerce dilekçe verilmişti. Öğle yemeğini Orduevinde yiyen Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes ve beraberindeki heyet saat 16.00'da askeri uçakla Diyarbakır'a hareket etti.⁴⁶² Bir saatlik bir uçuştan sonra 5 Eylül 1950 Perşembe günü saat 17.00'de Diyarbakır'a gelen heyet havaalanında, daha önce Ankara'dan gelen İşletmeler Bakanı Muhlis Ete, Diyarbakır Valisi Emin Mithat Sözeri, askeri ve mülki erken tarafından karşılanmıştı. Cumhurbaşkanı Bayar buradan Vali konağına geçerek konağın balkonundan bir konuşma yapmış ve halkın kendisine göstermiş olduğu yakın ilgiden dolayı teşekkür etmiş daha sonra söz alan Başbakan Menderes'te şunları söylemiştir: '*Güler yüzle karşılamanızdan dolayı minnettarlık hissetmekteyim. Hepinizi hürmetle selamlarım.*'⁴⁶³ Cumhurbaşkanı Celal Bayar Geceyi Demokrat Parti Diyarbakır Milletvekili Kemal Tayşi'nin evinde geçirmiştir. Demokrat Partinin liberal ekonomik vaatleri ve demokratik söylemleri Diyarbakır'da da karşılık bulmuş, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Diyarbakır'da büyük bir zafer kazanarak aday gösterdiği 7 milletvekilliğini de kazanmıştı.⁴⁶⁴

Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes 6 Eylül'de öğleden önce Diyarbakır'da bulunan Siirt, Mardin, Bitlis, Muş heyetleri ile Diyarbakır'ın Kazalarından gelen heyetleri kabul etmiş ve çeşitli memleket meseleleri hakkında görüşmeler yapmıştır. Öğleden sonra ise Siirt, Mardin, Bitlis, Muş ve Diyarbakır Valileri ile toplantı yapmıştır.⁴⁶⁵ Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, İşletmeler Bakanı Muhlis Ete, Ankara Milletvekili Mümtaz Faik Fenik, Diyarbakır ve Siirt Milletvekilleri, 3. Ordu Müfettişi ve Diyarbakır Kolordu Komutanı ile beraber aynı gün akşamı saat 19.30'da trenle Diyarbakır'dan hareket etmişler ve saat 21.30'da Batman Garına varmışlardır. Batman garında Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürü, mühendisler, memurlar, kamp mensupları, parti temsilcileri ve civar yerlerden gelen halk kitlesi tarafından karşılanan Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, akşam yemeğini kampta yedikten

⁴⁶² Yeni İstanbul Gazetesi, 6 Ekim 1950.

⁴⁶³ Yeni Sabah Gazetesi, 6 Ekim 1950.

⁴⁶⁴ Aydın Öğredik, *Demokrat Parti Döneminde Diyarbakır'da Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Hayat (Yerel Basına Göre)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2013, s. 13.

⁴⁶⁵ Yeni Sabah Gazetesi, 7 Ekim 1950.

sonra geceyi de Raman petrol kampında geçirdiler.⁴⁶⁶ Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes 7 Ekim 1950 Cumartesi günü öğleden önce Raman petrol kampında bulunan ve günlük 450 ton üretim yapan kuyularla ilgili petrol mühendisi Abdurrahman Durukal'dan izahat dinlemiş. Batman'da kurulan günlük 50 ton petrol işleyen rafineride incelemelerde bulunmuş burada Kimya Mühendisi Şemsi Ağar'dan kurulan rafineri hakkında bilgi almıştı. Sonra Jeolog Necdet Egeran tarafından kendilerine verilen Türkiye, Güneydoğu ve Raman petroleri, arama ve tetkik faaliyetleri hakkında izahatı dinlemiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar burada kendisine verilen izahatları dinledikten sonra, petrol konusu üzerine gittikçe artan bir dikkatle durulacağını, nerede petrol bulma imkânı kendini gösteriyorsa orada çalışılacağını, hükümetini bu işe büyük ve yerinde bir önem attığını söylemiştir. Öğle yemeğini Raman Kampında yiyen Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes saat 15.15' de Diyarbakır'a hareket etmek üzere Kamptan ayrılmışlar.⁴⁶⁷

Resim:4.6. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in Raman Petrol Bölgesine Gelişleri Haberi

Kaynak: Zafer Gazetesi, 7 Ekim 1950.

⁴⁶⁶ Zafer Gazetesi, 7 Ekim 1950.

⁴⁶⁷ Zafer Gazetesi, 8 Ekim 1950.

Resim:4.7. 7 Ekim 1950Yüksek Kimya Mühendisi Şemsi Ağar Raman Petrol Sahasında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar Ve Başbakan Adnan Menderes'e İzahat Verirken

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ile Başbakan Adnan Menderes Ra man petrol sahasında

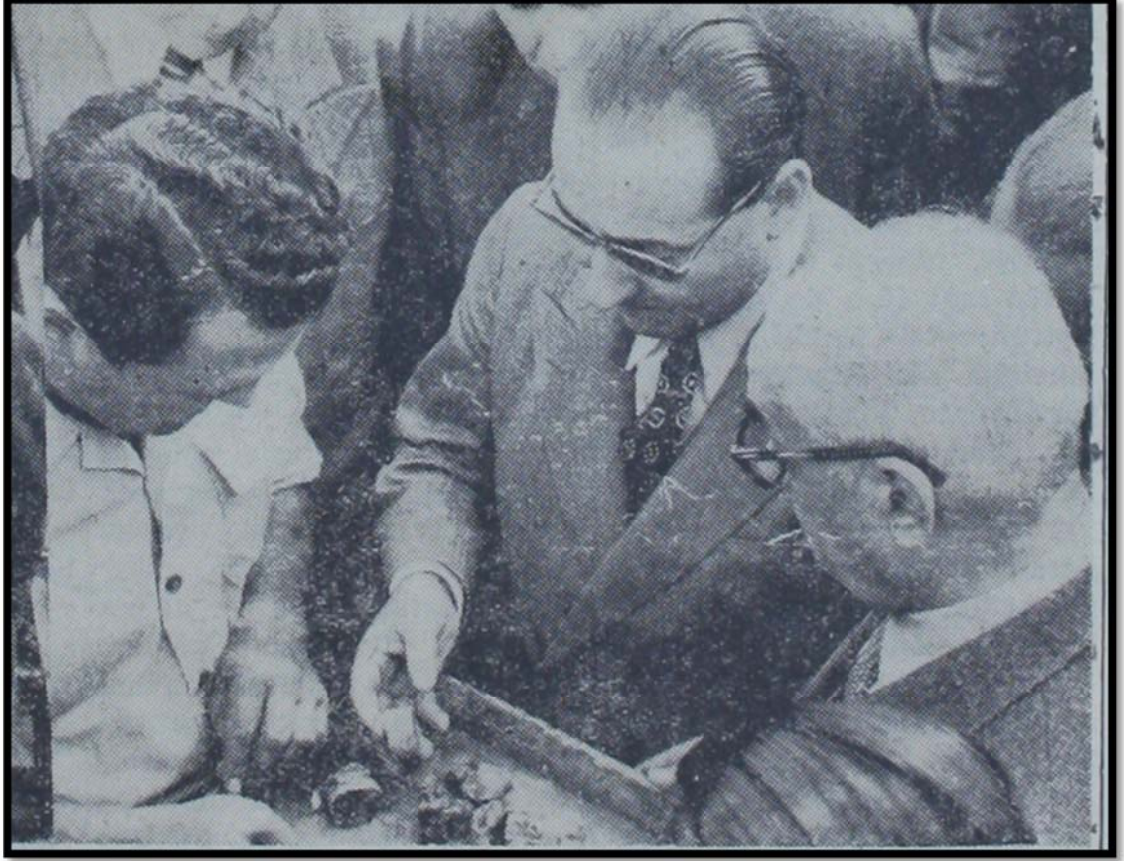
Kaynak: Zafer Gazetesi, 10 Ekim 1950.

Resim:4.8. Cumhurbaşkanı ve Başbakan Raman Petrol Sahasında Petrol Mühendisi Abdurrahman Durukal'dan Yapılan Çalışmalar Hakkında Bilgi Alırken

Kaynak: Akşam Gazetesi 13 Ekim 1950.

Resim:4.9. Cumhurbaşkanı ve Başbakan Raman Petrol Sahasında Petrol Mühendisi Abdurrahman Durukal'dan Yapılan Çalışmalar Hakkında Bilgi Alırken

Kaynak: Akşam Gazetesi 13 Ekim 1950.

SONUÇ

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren petrolün bir enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanması özellikle de sanayileşmesini tamamlamış olan devletlerin bu kaynağa olan ilgisini ve ihtiyacını artırmıştır. 20. Yüzyılda zengin petrol yataklarını kontrol etme siyaseti büyük devletlerin ilişkilerini belirlemede önemli bir etken olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında zengin petrol yataklarının yer aldığı Ortadoğu coğrafyasını büyük ölçüde kaybeden Osmanlı Devleti, savaş sonuna kadar zengin petrol yataklarına sahip olan Musul-Kerkük bölgesini elinde tutmayı başarmışsa da Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra bu bölge de işgale uğramıştır. Milli Mücadele, Lozan Barış Konferansı ve son olarak Cumhuriyet dönemi dış politikasında sınırlarımız içerisinde olması gereken Musul Kerkük bölgesi için mücadele edilmiş olsa da dönemin askeri ve siyasi şartları buna müsaade etmemiştir.

Yıllar boyu devam eden savaşların yaratmış olduğu ekonomik tahribat, Osmanlı borçları vb. sebeplerden dolayı ekonomik durumu gayet kötü olan yeni Türkiye Cumhuriyeti, Musul Kerkük'ün de kaybedilmesi nedeniyle hem petrole bağımlı bir ülke durumuna gelmiş hem de 1923-1932 yılları arasında ithal etmiş olduğu 830.000 ton petrol ürünü nedeniyle 71.347.822 TL dış ödeme yapmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler, ülke sınırları içerisinde petrol arama faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Yurdun pek çok yerinde yapılan sondaj denemeleri 20 Nisan 1940 tarihinde Raman Dağı Meymuniye Boğazı'nda petrol bulunması ile sonuç vermiştir. Raman 1 petrol kuyusunu sırasıyla bölgede açılan diğer petrol kuruları takip etmiştir. Çıkarılan petrolün işlenmesi sorunu üzerine önce 1948 yılında Batman Tecrübe Rafinerisi, ardında da Modern Batman Rafinerisi kurulmuştur. Petrolün çıkarılması ve bölgede işlenmesi süreci 1940'ların başında 409 nüfuslu küçük bi nahiye olan İluh'un gün geçtikçe büyümesin kaçınılmaz kılmasıdır. Gerek batı illerinden gelen teknik sınıf gerekse bölgeden gelen işçi sınıfı nedeniyle nüfus gün geçtikçe artmış ve İluh nahiyesinden Batman'dan vilayetine doğru, değişim süreci başlamıştır.

Modern Batman Rafinerisi 1956 yılında TPAO'ya devredilmiş ve bölgedeki petrol arama ve işleme faaliyetleri bu kurum üzerinden devam ettirilmiştir. TPAO'da

çalışan personeller tarafından 1950 yılında *İstanbul Akaryakıt İşçileri Sendikası* adı ile sendikal faaliyetlere başlanmış ve bu sendika daha sonra *Petrol İş (Türkiye Petrol İşçileri Sendikası)* adını almıştır. TPAO ile petrol işçileri arasında yapılacak maaş zammı konusunda anlaşmaya varılamaması üzerine 8 Temmuz 1964'te ilk defa greve gidilmiş ve üretim durdurulmuştur. Sendikanın grev kararı üzerine TPAO 3 günde 1.500.000 TL zarar etmiş ve 7 kuyu çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yaşananlar sadece kentte etkisini göstermemiş; sorun bakanlıklar düzeyinde yakından takip edilmiştir. Sendikanın vazgeçme kararı almasına kadar konu ulusal basının gündemini de epeyce meşgul etmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen bölgede petrolün bulunması üzerine petrolün çıkarılma, işlenme ve sevkiyatı hükümet tarafından yakından takip edilmiştir. 1940 yılında çıkarılan kanunla Diyarbakır-Cizre arasında yapılacak demiryolu hattının güzergahında yer almamasına rağmen bölgede petrolün bulunması üzerine demiryolu hattı güzergahı Batman'ı kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. 1943 yılında demiryolu hattının Batman İstasyonu hizmete açılmış ve Batman'ın gelişimi demiryolu hattı sonrasında hızlanarak devam etmiştir.

Batman'da TPAO işçilerinin çevreye oranla sosyoekonomik açıdan oluşturdukları refah düzeyi birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. 1953 Yılında işlediği cinayetten sonra dağa çıkmış ve bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuş olan "*Eşkya Koçero*" namı ile Mehmet İhsan Kilit, Batman ve çevresindeki petrol kamplarına baskınlar düzenlemiş ve burada çalışan personellerin paralarını zorla gasp etmiştir. Bölgede TPAO personellerine karşı artan eşkıyalık olayları TPAO'da çalışan personellerin sosyoekonomik açıdan diğer gruplara göre daha yüksek bir refah düzeyine sahip oldukları göstermesi bakımından önemlidir.

TPAO'nun kurulması ile birlikte çalışan personellerin motivasyonlarını yükseltmek, ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ortamı sağlamak amacıyla 1954 yılında konut ve sosyal tesisler yapılmaya başlanmıştır. Dönemin şartlarında en modern biçimde inşa edilen ve "*Site*" adı verilen yaşam merkezi alt ve üst yapısıyla bölgede modern şehirleşmenin ilk örneklerinden birini oluşturmuştur. Kurulan bu tesisler Batman'a ekonomik ve sosyal açıdan büyük bir canlılık kazandırmıştır. 1937 yılında İluh nahiyesinde 1 adet İlkokul dışında başka bir eğitim-öğretim kurumu yok iken 1970'lere gelindiğinde 4 ilkokul 1 ortaokul, 1 akşam kız sanat okulu ve 1 kız sanat

okulu ile eğitim-öğretim faaliyetleri artarak devam etmiştir. 1967 yılı istatistikilerine göre 93 öğretmen tarafından Batman'da 4967 öğrenciye eğitim-öğretim verildiği görülmektedir.

Batman'da nüfusun artışı ile birlikte sosyalleşmenin de aynı oranda artış gösterdiği, sosyokültürel alanda ülkede isminden söz ettirecek faaliyetlerde bulunulduğu tespit edilmiştir. 1958 yılında kurulan Batman Petrolspor Kulübü sporun birçok branşında faaliyet göstermeye başlamış ve bünyesinde barındırılan sporcular ulusal ve uluslararası başarı elde etmişlerdir. Petrolspor Güreş Takımı'ndan Ali Rıza Alan, 1970 yılında Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda ülkemiz adına tek altın madalyayı kazanan sporcumuz olmuştur. Yine, Petrolspor Futbol Takımı da 1976-1977 sezonunda Türkiye Kupası'nda çeyrek finale kadar yükselme başarısını göstermiştir. Sportif alanda görülen bu başarılar diğer alanlarda da karşımıza çıkmaktadır. TPAO sponsorluğunda Türkiye'nin ilk sinemaskop filmi olma özelliğine sahip olan "*Toprağın Kanı*" filmi Batman'da çekilmiş ve bu film 1966 Altın Portakal Film Festivalinde "En İyi İkinci Film" ödülünü almıştır.

Sanatsal faaliyetlerin yanında kültürel faaliyetlerin de karşımıza çıktığı Batman'da TPAO çalışanları için kurulmuş olan *TPAO Batman Orkestrası* Hürriyet Gazetesi tarafından düzenlenen ve o dönem büyük bir prestije sahip olan Altın Mikrofon Yarışmasında 1966 ve 1967'de finale çıkma başarısı elde etmiştir. 1968 yılında ise TPAO Batman Orkestrası, Altın Mikrofon Yarışmasında birincilik elde etmiştir. Birinciliği kazanan orkestra üyelerine yurdun pek çok yerinden yüksek ücretlerle iş teklifinde bulunulmuşsa da orkestra üyeleri teklifleri kabul etmeyerek TPAO bünyesinde çalışmaya devam etmişlerdir. Bu durum, çalışanlar arasında TPAO'da maddi beklentilerin ötesinde bir ilişki ortamı yaratıldığını ortaya koyması bakımından son derece önem arz etmektedir.

Petrolün bulunmasından önce 1935 yılında 319, 1940 yılında 409 nüfusu bulunan İluh nahiyesi petrol sonrası yeni bir döneme girmiş ve nahiye'nin nüfusu hızla artmıştır. 1970 nüfus sayımında 44.991 nüfusa ulaşan Batman, vilayet merkezi olan Siirt nüfusunun (29.554) neredeyse 2 katı fazla duruma gelmiştir. Bu olağan dışı nüfus artışının en temel sebebi; bölgede petrolün bulunması ve buna bağlı olarak yaşanan göç olmuştur. Petrolün bulunmasından önce Siirt ili Beşiri ilçesine bağlı İluh nahiyesi olan kent merkezi yaşanan idari değişim neticesinde 1955 yılında belde,

1957 yılında (kent merkezinin adı Batman olarak değiştirilerek) ilçe ve 1990 yılında müstakil vilayet statüsüne kavuşmuştur.

II. Dünya Savaşı yıllarında seferberlik hali nedeniyle ülke ekonomisinin zor bir süreçten geçtiği günlerde bölgede petrolün bulunması, Ankara’da büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, ithalat yoluyla döviz kaybının engellenmesi sonuçları beklenildiğinden bölgedeki petrol çıkarma ve işleme süreci dönem üst düzey siyasetçileri ve devlet erkânı tarafından yakından takip edilmiştir. 1 Mayıs 1940 yılında dönemin Başbakanı Refik Saydam tarafından petrol bölgesine başlatılan geziler ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1945 ve 1948 yıllarında, Başbakan Hasan Saka 1948 yılında, Başbakan Şemsettin Günaltay 1949 yılında ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes 1950 yılında petrol bölgesini ziyaret ederek petrolün çıkarılması ve işlenmesini yerinde incelemişlerdir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-01-02/92-88-16
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-1-0-0/2-12-1
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-01-02/36-40-20
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-01-02/43-19-14
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-2/124-99-9
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0/152-78-22
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0/117-821-15

II. RESMÎ KAYNAKLAR

TBMM Zabıt Cerideleri
 Resmi Gazete

III. GAZETELER

Akşam Gazetesi
 Cumhuriyet Gazetesi
 Hürriyet Gazetesi
 Milliyet Gazetesi
 Sabah Gazetesi
 Ulus Gazetesi
 Takvim Gazetesi
 Yeni İstanbul Gazetesi
 Yeni Sabah Gazetesi
 Zafer Gazetesi
 Zaman Gazetesi

IV. BELGESEL ESERLER

AVDAÇ, Metin;(ya.-yön), *Kara Altından Altın Mikrofonta*, Türkiye, 2009.

V. KİTAP ve MAKALELER

15. Yıl Kitabı Nafia Vekâleti, Ankara 1938.

1923-1940 Dönemi Demiryolları, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, S.442-443, 2006/2-3.

1967 Siirt İl Yıllığı, Ankara 1968.

2015-2019 Stratejik Plan, Batman Belediye Başkanlığı, Batman 2014.

2015-2019 Stratejik plan, Batman İl Özel İdaresi.

ACAR, Abdurrahman; “Elmedin: Batman Nehri’nin Haritadan Sildiği Şehir”, *T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler I* (Editörler Salim COHCE & Adnan ÇEVİK), Batman 15-17 Nisan 2008, Ofset Matbaacılık, İstanbul 2009.

ACUN, Niyazi; *Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrolü*, Şaka Matbaası, İstanbul 1949.

Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940-1949, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Editör: Birgül Ayman Güler) KAYAUM, Ankara Aralık 2008.

AKBULUT, Gülpınar; “Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Gerçekleşmeyen Demiryolu Projeleri ve Etkileri (1876-1939)”, *Atatürk Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cilt: 1, Sayı:1, Erzurum 2012.

AKBULUT, Gülpınar; *Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye’de Demiryolu Ulaşımı*, Anı Yayıncılık, Ankara 2010.

ALAEDDİNOĞLU, Faruk; “Batman Şehri, Fonksiyonel Özellikleri ve Başlıca Sorunları”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt:15, Sayı 24, Erzurum Temmuz 2010.

ARGUVANLI, A.Kemal; *Türkiye’de Jeoloji Konusunda ilk Yayınlar*, Yeryuvarı ve İnsan Dergisi, Kasım 1978, s. 5

ARI, Kemal; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar”, *T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997 İstanbul)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1998.

ARSLAN, Arif; *Yüz yüze Batman*, Batmane Yayınevi, İstanbul 2014

ATALAY, Ömer; *Siirt Tarihi*, Çeltut Matbaası, İstanbul 1946.

AYDIN, Suavi; “Türkiye’nin Demiryolu Serüvenine Muhtasar Bir Bakış”, *Kebikeç Dergisi*, Sayı 11, 2011.

BAKAN, ÖZDEMİR; Sabahattin -Hakan, “Türkiye’de 1946-1960 İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, 2013.

Batman İl Profili, T.C Kalkınma Bakanlığı, Gap Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ocak 2015.

BAYRAMGİL, Orhan; “Türkiye Jeoloji Kurumu’nun Raman- Ergani Ekskürsyonu”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Türkiye Jeoloji Mühendisleri Odası, Cilt 5, Sayı:1-2, Ankara 1954.

BOZDEMİR, Mustafa; *Osmanlıdan Cumhuriyete Endüstriyel Mirasımız*, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, yayın no: 2010-79, İstanbul 2011.

Cumhuriyet Gazetesi, Bilim ve Teknoloji Dergisi, 13 Nisan 2007 Yeryuvarı ve İnsan Dergisi, Kasım 1978.

Cumhuriyetin 50. Yılında Siirt, 1973 İl Yıllığı, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1973.

Cumhuriyetin 50.yılında Petrol ve 1972 yılı Faaliyetleri, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Neşriyat no:17.

ÇELEBİ, Evliya; *Seyahatname (Güntümüz Türkçesiyle)* Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 4.Kitap, 1.Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

ÇOBAN, Murat Kaya; *Dünden bugüne Türkiye Cumhuriyeti’nde Petrol Aramaları*, Ankara, Aralık 2009.

DEMİR, İdris; “OPEC: Güçlü Bir Kartel?”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, Aralık 2008.

DİK, Esra; “1948 Marshall Planıyla Hür Dünyaya Bakış”, *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940-1949*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Editör: Birgül Ayman Güler) KAYAUM, Ankara, Aralık 2008.

DOĞANAY, Rahmi; “1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu’da Uygulanan Sanayi Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 10 Sayı 2, Elazığ 200. *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004)*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, yayın Nu:17, Ankara 2004.

EDİGER, Volkan Ş.; *Enerji Ekonomi- Politikası Perspektifinden Osmanlı’da Neft ve Petrol*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2007.

EGERAN, Nejdet; “Raman Petrolü”, *MTA Dergisi*, Sayı 39, Yıl 1949.

ENGİN, Naci; “Petrol ve Türkiye”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 30. Seri, Yıl 1984-1985.

ERGÜN, Levent; “Medya, İdeolojik Hegemonya ve Popüler Müzik: Altın Mikrofon Şarkı Yarışması”, *International Human Sciences*, Volume: 12, issue: 2, Year: 2015.

ERTÜRK KESKİN, Nuray; “1940: Savaşa Karşı Ulusal Korunma”, *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940-1949*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Editör: Birgül Ayman Güler) KAYAUM, Ankara, Aralık 2008.

“Eşkiya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, 2009.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Günümüz Türkçesiyle), Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 4.Kitap, 1.Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

EVREN, Güngör; “Demiryollarımız”, *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, Temmuz 1996.

EVREN, Güngör; *Demiryollarımız*, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Temmuz 1996, s. 384.

GAYRETLİ, Abdülkadir; *Petrol ve Spor (Petrospor Tarihi)*, Aspaş, İstanbul 2007.

Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, 24.10.1965, Türkiye İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1968.

GÜLMEZ, Mesut; “1961 Anayasası’nda Sendikal Hakların Oluşumu”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı:3, Eylül 1985.

GÜMÜŞ, Özkan, ALTAN, Yalçın, *Petrolün Tarihçesi ve Türkiye’de Açılan Petrol Kuyuları*, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995.

HAKAN, Fikret; *Türk Sinema Tarihi*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2008.

Ham petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Türkiye Petrolleri, Ankara Mayıs 2016.

HEPBİR, Ziya; “Türkiye’de Petrol Sanayinde Sendikacılık Faaliyetleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:16, 1965.

İLERİ, Turgut; “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 19, No 1, Ocak 2011.

KANLIGÖZ, Cihan; “Kamu Borçlanma (İstikraz) Sözleşmeleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı:1, Ankara 1997.

KARABULUT, Yalçın; “Türkiye’de Demiryolu Ulaşımı”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafya Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 6, Ankara 1993.

KARADAĞ, Raif; *Petrol Fırtınası*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975.

KARAGÖZ T.Hikmet, KARAKOÇ Nimet, ERBAY Berrin., ARAS Haydar ; *Enerji Analizi*, A.Ü.Yayını no:2486, Eskişehir 2012.

KESKİN, Özkan; “Osmanlı Devletinde Maden Hukukunun Tekâmülü”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:29, Ankara Bahar 2011.

KOÇ, İ.Ceyhan; “İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, *Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Yıl 2000.

KOÇ, KOÇ, Canan, Yıldırım; “Tarihten Bir Sayfa: Türkiye’de 1960-1969 Döneminde İşçi Sınıfı Eylemleri”, <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1445174970b.pdf>

KORALTÜRK, Murat; *Enerji Dolu 80 yıl*, Turcas Kültür Yayınları, İstanbul, Şubat 2013.

KURUÇ, Bilsay; *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, Cilt 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:569, Ankara 1988.

KURUÇ, Bilsay; *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)*, Cilt 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:580, Ankara 1993.

LOKMAN, Kemal; “Cevat Eyüp Taşman Türk Jeoloji Âleminin Büyük Bir Kaybı”, *MTA Dergisi*, Sayı 49, Yıl 1957.

LOKMAN, Kemal; “Memleketimizde Petrol Araştırmaları”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Türkiye Jeoloji Mühendisleri Odası, Sayı:6/2, Ankara Şubat 1958.

LOKMAN, Kemal; “Ramandağ Petrolü”, *MTA Dergisi*, Sayı 20, Yıl 1940.

LOKMAN, Kemal; “Türkiye Petrol Sondajları”, *MTA Dergisi*, Sayı 61, Ankara 1963.

LOKMAN, Kemal; “Türkiye’de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler”, *MTA Dergisi*, Sayı 72, Yıl 1969.

METİNTAŞ, KAYIRAN, Mustafa Yahya –Mehmet; “Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1939-1942)”, *Eskişehir Orhangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9 Sayı 2, Eskişehir 2009.

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK, Yayın no:3685, Ankara Haziran 2012.

MTA Enstitüsünün On Yıllık Faaliyetine Kısa Bir Bakış, MTA Dergisi, Sayı 34, Yıl 1945.

NEZİROĞLU İrfan, YILMAZ, Tuncer; *Başbakanlarımız ve Genel Kurul konuşmaları*, Cilt 1,2,3, - TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara Aralık 2014.

ÖZCAN, Halit Edip; ‘Biz’ TPAO 1954-2006, Bir Döneme Ait Almanak, Poyraz Ofset, Ankara, 2010.

ÖZCAN, Halit Edip; *Fotoğraflarla Ulusal Petrol 1929-1954*, TPAO Arşiv ve Tarih Yayınları, Ankara, 2006.Ü

ÖZTOP, Sevgi; “İç Anadolu’da Bir Avrupa Kenti: Eskişehir”, *Gazetem*, İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Uygulama Gazetesi, Yıl 3, Sayı 14, İstanbul Ocak 2011.

ÖZTÜRK, Serdar; “Eşkılar, Kabadayılar, Külhanbeyiler ve Silah Toplama”, *Bilgi ve Bellek Dergisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, Sayı:5.

Petrol-İş Arşivi-I, ‘Gücümüz Birliğimizdir’ Bildiriler (1955-1983), Derleyen ve Yayına Hazırlayan: Muazzez Pervan, Petrol-İş Sendikası, Ekim 2014.

SIRIM, Veli; “Sultan II. Abdulhamid’in Petrol Politikası”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cild:6, Sayı:12, Ağustos 2017.

“Siirt”, *Yurt Ansiklopedisi (Türkiye İl İl: Dünyü Bugünü Yarını)*, 9. Cilt, Anadolu Yayıncılık.

SONEL, Nurettin; *Petrol Jeolojisi*, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletme Yayınları No: 46, Ankara 1997.

SUNKAR, TONBUL, Murat, Sadettin; “İluh Deresi (Batman) Havzası’nın Jeomorfolojisi”, *Coğrafya Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Sayı:24, İstanbul 2012.

SUNKAR, TONBUL, Murat, Sadettin; “Batman Şehrinin Kuruluş ve Gelişimi”, *Coğrafya Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Sayı:21, İstanbul 2010.

T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler I (Editörler Salim COHCE & Adnan ÇEVİK), Batman 15-17 Nisan 2008, Ofset Matbaacılık, İstanbul 2009.

T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler II (Editörler Salim COHCE & Adnan ÇEVİK), Batman 15-17 Nisan 2008, Ofset Matbaacılık, İstanbul 2009.

Tarihe Düşülen Notlar-1 Yasama yılı açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1 (1 Mart 1924-14 Aralık 1987), TBMM Başkanlığı yayınları, TBMM Basımevi, Ankara Aralık 2011.

TAŞMAN, Cevat Eyüp; “Petrolün Türkiye’de Tarihçesi”, *MTA Dergisi*, Sayı:39, Yıl: 1949.

TERZİ, Arzu; *Bağdat-Musul’da Abdülhamid’in Mirası: Petrol ve Arazi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

TUNCEL, Metin; “Siirt”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, 2009.

TUNCEL, Metin; “Türkiye’de Yeni Şehirler: Batman Örneği”, *T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler II (Editörler Salim COHCE & Adnan ÇEVİK)*, Batman 15-17 Nisan 2008, Ofset Matbaacılık, İstanbul 2009.

TURGUT, Mehmet; “Enerji Seçiminde Politik Kriterler, Enerji ve Petrol Sorunumuz Semineri”, *İstanbul Ticaret Odası Seminerler Dizisi No: 4*, İstanbul 1979.

Türk Petrol Kanunu ve 1956 Petrol Faaliyetleri, Petrol Dairesi neşriyat No:1.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı İlk 50 Yıl, 1954-2004, TPAO, Ankara 2004.

Türkiye’de Petrol Faaliyetleri ve TPAO, Petrol İş, Petrol-İş Yayını, No:106, İstanbul, Temmuz 2007.

USLU, Kamil; “Avrupa Birliğinde Enerji ve Politikaları”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, İstanbul 2004.

ÜNALAN, Sıddık; “XII. Yüzyıl Kaynaklarından İbnül Ezrak’a Göre Batman ve Yöresi Tarihi Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler I, 15-17 Nisan 2008 Batman*, (Editörler: Salim Cöhce & Adnan Çevik), İstanbul 2009.

YAVUZ, DEMİRTAŞ, Nuri, Bahattin; “Cumhuriyetten Günümüze Batman’da Nüfus Hareketliliği”, *T.C Batman Valiliği I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler II (Editörler Salim COHCE & Adnan ÇEVİK)*, Batman 15-17 Nisan 2008, Ofset Matbaacılık, İstanbul 2009.

YERGİN, Daniel; *Petrol: Para, Güç ve Çatışmanın Epik Öyküsü*, Çeviren: Kamuran Tuncay, İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, Şubat 2009.

YILDIRIM, KARADOĞAN, Ahmet –Sabri; “Raman Dağları Güneyinde (Dicle Vadisi) Morfometrik ve Morfoteknotik Analizler”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dicle Üniversitesi Basımevi İşletme Müdürlüğü, Sayı: 16, Diyarbakır 2011.

YÜKSEL, Aybala Hilal; *Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz*, Hayal Perdesi Dergisi, Sayı 42, Eylül-Ekim 2014.

VII. İNTERNET ERİŞİM ADRESLERİ

blog.milliyet.com.tr

<http://www.adilozdemir.com>

<http://www.batmancagdas.com>

<http://www.batmansonsoz.com>

<http://www.birzamanlar.net>

<http://www.dektmk.org.tr>
<http://www.geocities.ws>
<http://www.haber365.com>
<http://www.haber7.com>
<http://www.hikmetulugbay.com>
<http://www.ismetinonu.org.tr>
<http://www.jmo.org.tr>
<http://www.kameraarkasi.org>
<http://www.milligazete.com.tr>
<http://www.mta.gov.tr>
<http://www.opec.org>
<http://www.petrol-is.org.tr>
<http://www.petrolspor.org>
<http://www.pigm.gov.tr>
<http://www.sabah.com.tr>
<http://www.sozcu.com.tr>
<http://www.tccb.gov.tr>
<http://www.tdk.gov.tr>
<http://www.tpao.gov.tr>
<http://www.turkseker.gov.tr>
<http://www.yildirimkoc.com>
<http://yenicizgihaber.com>
<https://www.basbakanlik.gov.tr>
<https://www.parsons.com>
<https://www.tbmm.gov.tr>
<https://www.youtube.com>

VIII. LİSANSÜSTÜ TEZLER

ATMACA, İlker; *Demiryolu Ulaşımının Kentsel Gelişim Üzerindeki Etkileri ve Isparta Kenti Örnekleme*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009.

BAŞA, Derviş; *Uluslararası Petrol Politikasının Osmanlı Devletinin Yıkılmasına Etkileri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Ocak 2013.

BİRLİK, Gültekin Kamil; *Milli Mücadeleden Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar (1919-1950)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara 2011.

ÇAĞLAYAN, Ercan; *Tek Parti Döneminde Diyarbakır (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2012.

ÇARK, Ferah; *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Neft ve Petrol Üretimi ve İmtiyazları*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

DEPELİ, Gülsüm; *Türk Sineması'nda Doğu Anadolu 1960-1990 Yılları Arasından Köy Filmleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

DURU, Serdar; *Kimya Sanayinde Kümelenme: Kimya Parkları*, Uzmanlık Tezi, T. C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın no: 2895, Haziran 2014.

ELMACI, İrfan; *Cumhuriyet Dönemi Teknoloji Tarihi (İlaç, Petrol, Kimyevi Gübre Teknolojileri)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe (Bilim Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, s.158-161.

KÖKYAY, Ferhat; *1923'ten Günümüze Türkiye Cumhuriyetinin Petrol Yatırım Politikaları*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

MERİÇ, Övünç; *50'lerden 2000'e Atıf Yılmaz Filmlerinin Afiş İncelemesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, TV, Sinema Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

MUTLU, Sevdâ; *Devlet Adamı Kimliği ile İsmet İnönü'nün düşünce ve uygulamalarının değerlendirilmesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas Şubat2007.

ÖCAL, Zeliha; Özlem, *Siyasi Açından I.ve II. Refik Saydam Hükümetleri (1939-1942)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

ÖĞREDİK, Aydın; *Demokrat Parti Döneminde Diyarbakır'da Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Hayat (Yerel Basına Göre)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2013.

TANRISEVEN, Hasan; *Türk Kamu sektöründe petrole ilişkin kararlar sistemi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, İdil 2005.

TEKİK, Mahmut; *Batman Şehrinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2013.

TUNA, Sevil; *Siyasi açıdan I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Türkiye Cumhuriyeti ABD, Ankara 2006.

UMUT, Erol; *Musul Meselesinde Petrol Faktörü*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

YAZICI, Nevin; *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu (1926-1945)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

YILDIZ, Murat; *Demokrat Parti Dönemi Türkiye’de Sanayi Politikaları*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2015.

EKLER

EK : 1. DR.REFİK SAYDAM'IN CUHURBAŞKANLIĞINA GÖNDERDİĞİ
YAZI (BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 52)

Resim?
Hayat tel

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Riyaseti Cümhuriyet Hukukî
Katibliğine

Bugün (29.4.1940) İrşadi ve
galemanı gözeterek şimdi Diyarbakıra
geldim. Cevat İrşadiyi görüştüm.
Yaren saat altıda Bismile ve
oradan Kaman dağına hareket
edileceğim. mümkün olursa akşam
Diyarbakıra döneceğim. ve tafsilatle
maruzatımı yapacağım. tazminatımın
arzımı rica ederim

Dr. Refik Saydam

Ash. Gökçe
Baş. Kuvveti Hukukî Kuvveti
H. S. Cevat

030	01			2	12	1
-----	----	--	--	---	----	---

55

EK:2. DR.REFİK SAYDAM'IN SEYAHAT PROGRAMI (BCA, 30-1-0-0/2-12-1: 65)

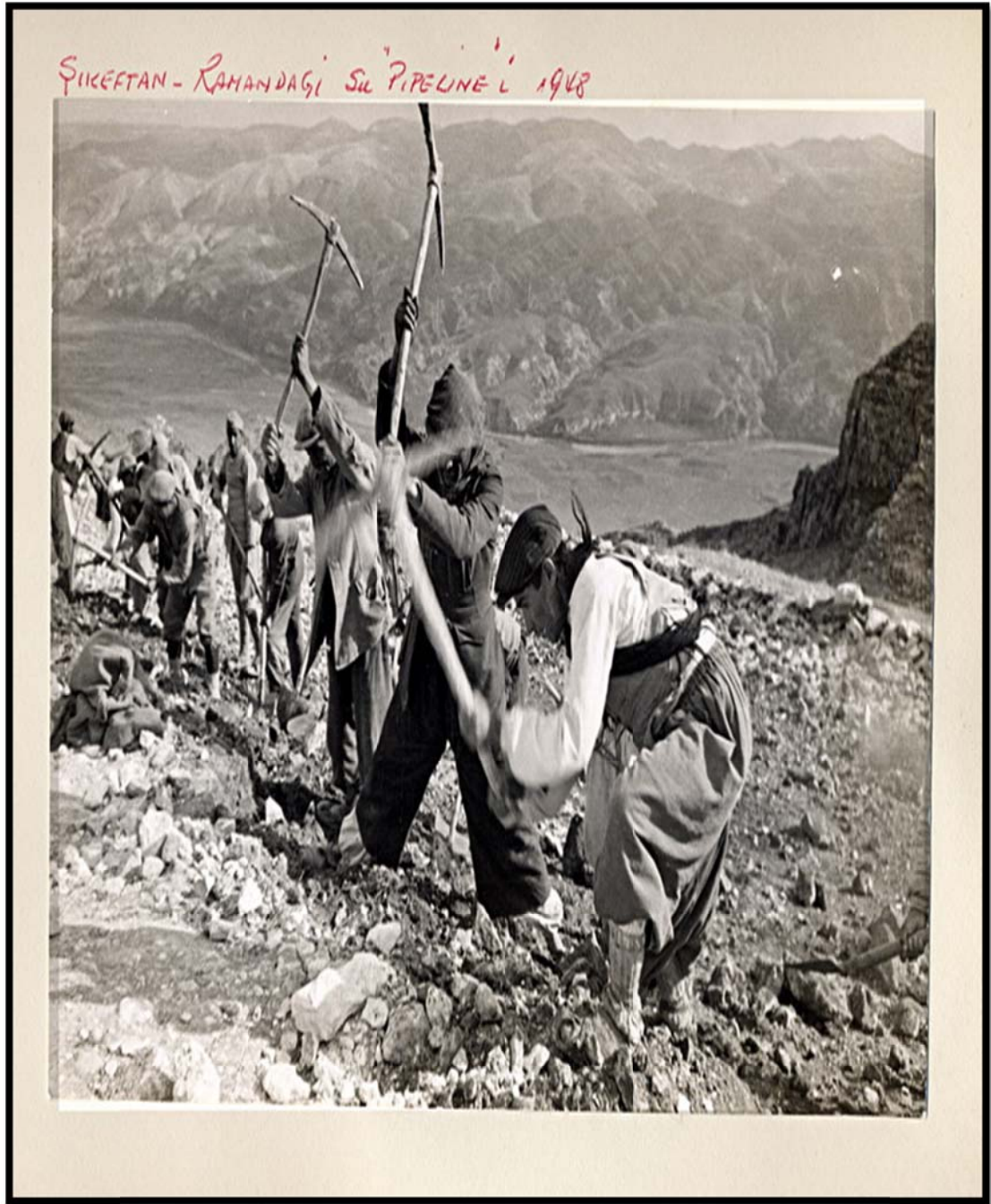
		S.	D.
		15	30
Maden'e varış		15	42
Maden'den hareket		18	15
Diyarbakır'a varış			
Diyarbakır'da konak	29.30.4.1940		
Ziyaretler			
I . Umurî Mafettiş		9	30
Vilâyet		10	
Kol Ordu		10	30
Belediyeb		11	
Halkevi		11	30
Hastahane		12	
Lise		12	30
Tayyare Alayı		16	30
Ziyafet (Birinci U . Mafettişlik evi)		20	
Konak	30/1.4.1940		
Diyarbakır'dan Petrol havzasına	1.5.1940	5	
hareket .			
Bismil'e varış		7	30
Bismilden hareket petrol mntakasına varış			
Petrol mntakasından hareket		14	
Diyarbakır'a varış		20	
Diyarbakırdan hareket		20	30
Malatya'ya muvasalat		10	14
Malatya'dan hareket	2.5.1940	10	30
Erzincana varış	3.5.1940	8	
Erzincan'da şehirde dolaşma		8	10
Vilâyeti ziyaret		8	25

030 01 2 12 1

**EK:3. MÜNAKALAT VEKÂLETİNCE BAŞVEKÂLETE YAZILAN
BATMAN İSTASYONUNDA YOLCU VE EŞYA NAKLİYATINA
BAŞLAYACAĞINA DAİR YAZI (BCA 30-10-0-0/152-78-22)**

Münakalât		VEKÂLETİ	
DEVLET DEMİRYOLLARI VE LİMANLARI İŞLETME UMUM MÜDÜRLÜĞÜ			
İDARE MERKEZİ : ANKARA		T. C. TEĞRAF ADRESİ T. C. D. D.	
V. DAİRESİ		BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	
No 5254-İS/İ8351		ANKARA 29/6/ 1943	
		Öz :	
Yüksek Baş Vekâleté			
İlişik			
Diyarbakır-Cizre hattının işletmeye açık bulunan Sinan istasyonundan sonra 91+500 cü kilometresindeki Batman istasyonunun 1/7/943 gününden itibaren yolcu ve her türlü eşya nakliyatına açılacağını ve Diyarbakır-Batman-Diyarbakır arasında pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere muhtelit katarlar işletileceğini saygı ile bilgilerine arz ederim.			
Münakalât Vekili			
A. T. Celisoy			
26.6.1943			
-1-8			
030	10		152 78 22
Her bir dekonta her bir tarih ve numarasıyla yapıldığını açıkça denet menâdur			

EK:4. DİCLE NEHRİNDEN RAMAN PETROL SAHASINA SU HATTI ÇEKEN KÖYLÜLER, (1948) KAYNAK: TPAO RESİM ARŞİVİ –HALİT EDİP ÖZCAN FOTOĞRAFLARLA ULUSAL PETROL

EK:5.CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN RAMAN PETROL KAMPINI ZİYARETİ (TPAO ARŞİVİ)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Serhat AKCAN
 Uyruğu : T.C
 Doğum Yeri ve Tarihi : Batman, 16/02/1978
 Telefon : 0 544 860 32 84
 Faks :
 e-mail : akcan_serhat@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	: Endüstri Meslek Lisesi, Merkez/Batman	1995
Üniversite	: Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	2014
Yüksek Lisans :		
Doktora :		

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2007-2017	Batman Üniversitesi	Tekniker

UZMANLIK ALANI

YABANCI DİLLER

BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

YAYINLAR

BATMAN'DA PETROLÜN BULUNMASI, KENTE SOSYOEKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL ETKİLERİ (1940-1970)

Yazar Serhat Akcan

Gönderim Tarihi: 05-Mar-2018 02:21PM (UTC+0200)

Gönderim Numarası: 925393711

Dosya adı: TURN_T_N_RAPORU_N.docx (26.3M)

Kelime sayısı: 24811

Karakter sayısı: 211941

BATMAN'DA PETROLÜN BULUNMASI, KENTE SOSYOEKONOMİK VE SOSYOKÜLTÜREL ETKİLERİ (1940-1970)

ORIJINALLIK RAPORU

% 17	% 16	% 6	%
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikarsiv.ankara.edu.tr	%1
İnternet Kaynağı		
2	acikerisim.selcuk.edu.tr:8080	%1
İnternet Kaynağı		
3	enerjigrubu.blogspot.com.tr	%1
İnternet Kaynağı		
4	docplayer.biz.tr	%1
İnternet Kaynağı		
5	www.j-humansciences.com	%1
İnternet Kaynağı		
6	www.pigm.gov.tr	%1
İnternet Kaynağı		
7	e-dergi.atauni.edu.tr	<%1
İnternet Kaynağı		
8	www.journals.istanbul.edu.tr	<%1
İnternet Kaynağı		